ВІСНИК
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ISSN 1728–2683

ІНОЗЕМНА ФІЛОЛОГІЯ 1(47)/2014

Засновано 1958 року

УДК 811

Опубліковано статті, у яких розглядаються актуальні питання функціонування і розвитку мови різних типів дискурсу в сучасному суспільстві, досліджено комунікативно-прагматичні особливості лексики й граматики, мовні засоби реалізації основних принципів мовленнєвого спілкування, висвітлено проблемні питання перекладознавства та літературознавства.

Для наукових співробітників, викладачів, аспірантів і студентів

Present edition contains a number of articles, which span topical problem of philology and language analysis within communicative-pragmatic paradigm, namely communicative and organizing functions of lexis and grammar, selection of language units relevance to major principles of communication, key problems of litterature and translation studies.

For teachers, researches, post graduate students and students.

Публикуются статьи, посвященные актуальным вопросам функционирования и развития разных типов дискурса в современном обществе, в которых исследуются коммуникативно-прагматические особенности лексики и грамматики, языковые средства реализации основных принципов языкового общения, освещаются вопросы переводоведения и литературоведения.

Для научных сотрудников, преподавателей, аспирантов и студентов.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	О.І. Чередниченко, д-р філол. наук., проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	А.Д. Бєлова, д-р філол. наук., проф. (заст. голов. ред.); В.Б. Бурбело, д-р філол. наук. проф. (заст. голов. ред.); Л.В. Клименко, канд. філол. наук (відп. секр.); Н.Ю. Жлуктенко, канд. філол. наук, проф.; В.І. Карабан, д-р філол. наук., проф.; Н.М. Корбозерова, д-р філол. наук., проф.; Л.І. Сахарчук, д-р філол. наук, проф.; О.М. Старикова, д-р філол. наук, проф., І.В. Смущинська, д-р філол. наук, проф.
Адреса редколегії	01033, Київ, б-р Т. Шевченка, 14; ☎ (38044) 221 02 02
Затверджено	Вченою радою Інституту філології 23 квітня 2013 року (протокол № 2)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 1–05/6 від 06.10.10
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про Державну реєстрацію КВ № 16695-5267Р від 09.04.10
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 3172, 239 3222; факс 239 3128

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Чередниченко О.
Українсько-романські перекладацькі відносини у критиці і бібліографії Григорія Кочура 5

Орлова І.
Стилістичний прийом висування як складова стилю автора та його відтворення у перекладі 9

Чернишова Ю.
Переклад сучасних релігійних текстів у контексті функцій релігійного дискурсу 12

Касяненко Д.
Фразеологія правничого євролекту крізь призму перекладу 15

Мегела К.
Методика аналізу відтворення дискурсивних маркерів 17

Некряч Т., Довганчина Р.
Деталь у цілісній картині світу Е.Гемінґвея: проблеми перекладу 19

РОМАНСЬКІ МОВИ

Бурмістенко Т.
Роль метафори у створенні портрета політичного діяча Франції 24

Клименко Л.
Константа *ART DE VIVRE* у сучасній французькій лінгвокультурі 26

Пономаренко О.
Інтердискурсивність як провідна риса дипломатичного дискурсу (на матеріалі виступів екс-Міністра закордонних справ Італії Дж.Терці ді Сант-Агата на IX Конференції Послів у Римі) 30

Ігнатова О.
Звертання на "ти" і на "ви" у французькій мові: соціокультурний підхід 35

Соболєва О.
Сінграфемні компоненти друкованих текстів як носії певних імпліцитних значень 37

Бритвин Д.
Символізація і десимволізація у лінгвопроетиці маргінальності (на матеріалі французької прози XX століття) 40

Костюк М.
Поняття "загального місця" в риториці 43

Скрипник А.
Концепт *DIABLE* у французькій лінгвокультурі 45

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Афанасьєва О.
Поняття ритуалу в соціокомунікативному вимірі 47

Марченко Н.
Соціальний чинник розвитку німецької мови: історія і сучасний стан 50

CONTENTS

TRANSLATION STUDIES

Cherednychenko O.
Ukrainian – romance translatory relationships highlighted by Hryhoriy Kochur 5

Orlova I.
Stylistic prominence as a feature of an author's style in the original text and its translation 9

Chernyshova Yu.
Translation of modern religious texts in the context of religious discourse functions 12

Kasianenko D.
Legal eurolekt phraseology in the light of translation 15

Megela K.
Methodology for analysing the means of rendering discourse markers in literary translation 17

Nekriach T., Djvganchyna R.
Detail in E.Hemingway's integral world picture: challenges of translation 19

ROMANCE LANGUAGES

Burmistenko T.
Role of metaphor in creating portraits of political figures of France 24

Klymenko L.
Constant *ART DE VIVRE* in modern Franch linguistic culture 26

Ponomarenko O.
Interdiscursivity as main feature of the diplomatic discourse (on the material of the ex-Minister of Foreign Affairs Giulio Maria Terzi di Sant'Agata's speeches pronounced during the IX conference of the Ambassadors in Rome) 30

Ignatova O.
The use of tu and vous as forms of address in French language: sociocultural approach 35

Soboleva O.
Singraphemic components of journalistic texts as units of implicit meanings 37

Brytvin D.
Symbolization and desymbolization in poetics of marginality (on the material of french novels of the 20th century) 40

Kostiuk M.
The notion of "places" in rhetoric 43

Skrypnyk A.
The concept *DIABLE* in the French linguoculture 45

GERMANIC LANGUAGES

Afanasyeva O.
The notion of ritual in social and communicative terms 47

Marchenko N.
Social factor of the influence on the history of the german language and on the present day 50

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ

Чередниченко А.
Украинско-романские переводоведческие отношения в критике библиографии Григория Кочура 5

Орлова И.
Стилистический прием выдвижения как характеристика стиля автора в оригинале и в переводе 9

Чернышова Ю.
Перевод современных религиозных текстов в контексте функций религиозного дискурса 12

Касяненко Д.
Фразеология правового евролекта сквозь призму перевода 15

Мегела К.
Методика анализа воспроизведения дискурсивных маркеров в художественном переводе 17

Некряч Т., Довганчина Р.
Деталь в целостной картине мира Э. Хемингуэя: проблемы перевода 19

РОМАНСКИЕ ЯЗЫКИ

Бурмистенко Т
Роль метафоры в создании портрета политического лидера франции 24

Клименко Л.
Константа *ART DE VIVRE* в современной французской лингвокультуре 26

Пономаренко О.
Интердискурсивность как основная черта дипломатического дискурса (на материале выступлений екс-Министра иностранных дел Италии Дж.Терци ди Сант-Агата на IX Конференции Послов в Риме) 30

Игнатова О.
Обращение "ты" и на "вы" во французском языке: социокультурный подход 35

Соболева О.
Сингафемные компоненты печатных текстов как носители определенных имплицитных значений 37

Бритвин Д.
Символизация и десимволизация в лингвопоэтике маргинальности (на материале французской прозы XX века) 40

Костюк М.
Понятие "общего места" в риторике 43

Скрипник А.
Концепт DIABLE во французской лингвокультуре 45

ГЕРМАНСКИЕ ЯЗЫКИ

Афанасьева О.
Понятие ритуала в социокоммуникативном измерении 47

Марченко Н.
Социальній фактор развития немецкого языка: история и современность 50

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'811.13

Олександр Чередниченко, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

УКРАЇНСЬКО–РОМАНСЬКІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ВІДНОСИНИ У КРИТИЦІ І БІБЛІОГРАФІЇ ГРИГОРІЯ КОЧУРА

Висвітлюються історико-критичні погляди Григорія Кочура на процес засвоєння українською культурою перекладних творів романських літератур.

Ключові слова: Григорій Кочур, історія і критика перекладу, романсько-українські перекладацькі відносини.

Загальновідомо, що Григорій Кочур (1908–1994) був блискучим перекладачем з багатьох мов, у тому числі романських (латинської, іспанської, італійської і французької), про це чимало сказано і написано у науковій літературі. Водночас він був вдумливим критиком перекладів, які належали перу інших майстрів, і ця друга його іпостась є менш відомою широкому загалу. Завдяки публікації Кочурових рецензій, вступних статей і оглядів у другому томі його літературної спадщини [1], з'явилася можливість уважніше поглянути на другу грань таланту Майстра – знавця оригінальної й перекладної літератури, критика і бібліографа. У цій розвідці зосередимо увагу на тому, що писав Григорій Кочур про переклади творів романських літератур.

Зацікавлення римською літературою, яке йде від Учителя Миколи Зерова, знайшло відображення у відгуку Кочура на видання Львівського університету до 2000-ї річниці від дня народження Овідія, яку відзначали у березні 1958 року. Високо оцінивши працю львівських філологів з дослідження й популяризації творчості римського поета, Кочур акцентує необхідність видати том вибраних поезій Овідія, куди б увійшли найкращі зразки його творчості, та перевидати всі переклади М.Зерова з римських поетів, адже, за його словами, "це поки що вершина того, чого досягло українське перекладне мистецтво в галузі засвоєння римської поезії".

Наприкінці рецензії автор зупиняється на перекладах з Овідія, вміщених в ювілейному збірнику. Йдеться про "Лист Дідони до Енея", "Палії" (уривок з "Фастів") у перекладі М.Білика та епізод з "Метаморфоз" ("Дедал та Ікар") у перекладі Ю.Кузьми. На думку Кочура, перекладачі досягли чималої точності у відтворенні оригіналу, проте "переклади були б досконаліші, якби автори їх більш уваги приділяли техніці вірша. Треба уникати, пише він, непоправних наголосів – справжнього лиха західноукраїнських літераторів. Нарешті, особливо треба стерегтись того, щоб на догоду ритмові не порушувати природного для розмовної мови порядку слів, не створювати штучних або неприродних конструкцій на взірець хоча б таких:

Ті, що читаєш, слова є вже останні мої…

або:

Як твоє серце бажає війни, теж Іюл, як нагоди,
Хоче, щоб він власноруч міг перемогу здобуть.

Важко цей останній дистих зрозуміти без оригіналу" [2,с. 620–621].

Своїми міркуваннями рецензент закликає перекладачів дбати про природність та прозорість мови перекладу і при цьому зберігати найважливіші риси поетичної форми оригіналу. Таке побажання висловлено у рецензії на переклади античної поезії, вміщені у третьому випуску збірника "Питання класичної філології" Львівського університету. "…Не треба, пише Г.Кочур, обмежуватись філологічною інтерпретацією, а докладати зусиль, щоб переклад мав самостійне звучання. Слід більше дбати про звучання вірша, уникаючи таких, наприклад, звукосполучень, як "ти ж вже" або "цим й вдовольняйся" (переклад Ю.М. Кузьми). Не зловживати правом на "поетичну вільність", а домагатися найбільшої невимушеності й природності мови. Навіщо писати (як це зробив П.С. Стрільців) "Чужим щоб не кортіло чванитись добром"? Адже природніший був би такий порядок слів: "Щоб не кортіло чванитись чужим добром". …Не слід було б так педантично дотримуватись "правильного гекзаметру": це і ритм робить одноманітним, і часом спричиняється до штучності та скованості мови. Перекладати Горація або наслідувати Анакреона римованим віршем хоч і можна, але необов'язково: адже в оригіналі рим нема, а рима часом також призводить до певної штучності в мовній конструкції. Перекладаючи, не варто модернізувати лексику, як це інколи робить М.Й. Білик, доходячи часом до макаронізмів: у його перекладі студентської пісні "Gaudeamus" фігурують не тільки *аспірант,* але й *вузи*. А "вуз" – це все ж таки "высшее учебное заведение". Правда, на комічний ефект такий переклад може розраховувати, але навряд чи це входило в його наміри" [3].

У розвідці "Літературна доля Вергілія" Г.Кочур розмірковує про значення творчості римського поета для світової і зокрема української культури. Як взірець поетичного мистецтва Вергілій відіграв визначну роль у становленні національних поетичних шкіл від Середньовіччя і аж до XVIII ст. Його твори вивчали у школах, переказували і наслідували у багатьох літературах. Однак у добу Романтизму і пізніше Вергілій став об'єктом нещадної критики. Йому закидали фальш і лицемірство придворного поета, твори якого, попри художню майстерність, позбавлені органічності й оригінальності у порівнянні з творами Гомера, які вийшли зі справжньої народнопоетичної традиції.

Кочур з повагою ставиться до критичної думки щодо Вергілія, яку висловлювали німецькі філософи Гегель, Шеллінг, Гердер,а також російський літературознавець Бєлінський, вбачаючи у ній оцінку загальнішої проблеми взаємин поета і влади. Він цитує Миколу Зерова, шанувальника і перекладача Вергілія, який 1924 року у коментарі до своєї збірки "Камена" хоч і визнав чимале стилістичне значення "римських майстрів" для нашої поетичної мови, проте зробив застереження : "Правда, римська Камена ніколи не досягла верховин еллінської Музи: їй бракувало безпосередності й самородної оригінальності останньої, і багацько цінителів уважало її твори занадто штучними і холодними…" [4, с. 673].

Поза тим Кочур полемізує з львівським професором С.Я.Лур'є, який у статті "Пушкин и русские революционеры-демократы о Вергилии и Овидии", згадавши "Енеїду" Котляревського, стверджує, що скептичне ставлення до Вергілія характеризувало українську літературу вже на зорі її виникнення. За Кочуром, "тут подвійна неточність. Одне, що "зоря виникнення української літератури" зайнялась за кілька століть перед появою

© Чередниченко О., 2014

Котляревського, більше того – й автори середньовічних шкільних поетик, і Сковорода виявляють добру обізнаність із творчістю Вергілія; шанобливе посилання на нього й коментування не містять у собі й натяку на скептичне ставлення. І друге: сам факт травестування "Енеїди" аж ніяк не не свідчить про скептичне ставлення Котляревського до Вергілія… Хоч Котляревський і не залишив нам прямої оцінки Вергілієвої поеми, можемо згадати тут Шевченкову повість "Близнецы", герой якої читає паралельно оригінал і травестію, однаково захоплюючись тим і тим" [4, с.674-675].

Відповідаючи на поставлене Лур'є питання про Вергіліїв "конформізм", Кочур пише: "Якщо сприймати її ("Енеїду" – О.Ч.) як твір лицемірний і фальшивий, то марні були б тоді всі розмови про високу художню майстерність. Про довершеність поетичної мови. То байка, що твір може триматися лише завдяки своїм формальним якостям. Якщо наміри, якими керувався поет, ганебні і якщо ні серцеві, ні розумові нічого не промовляють думки й емоції, втілені у творі, то трупом тхнутиме від усіх тих "розкішних гекзаметрів" і нітрохи не радуватиме й не переконуватиме краса "досконалого словесного виразу" [4, с. 677]. Вочевидь, не можна не погодитися з цією думкою критика.

У літературно-критичному доробку Г.Кочура чимало студій присвячено творам іспанської, латиноамериканської, провансальської та французької літератур. Він відгукувався практично на всі події, пов'язані з виходом у світ українських перекладів цих творів або з театральними постановками на їх основі. У розвідках "Великий драматург" і "Геній іспанської драматургії" йдеться про багату літературну спадщину Лопе де Веги, зокрема про його п'єси "Овеча криниця" і "Собака на сіні", які неодноразово ставилися на сцені українського театру. До 400-річчя митця український читач дістав нове видання двох шедеврів Лопе де Веги, які вийшли у перекладі Миколи Лукаша. Як зазначає Кочур, переклад "точно відтворює всю ритмічну різноманітність оригіналу, передає своєрідність мови, невимушеність діалогів" [5, с. 772]. Вказуючи на внесок Лопе де Веги у демократизацію літератури, Кочур принагідно згадує І.Франка, який вважав іспанського драматурга одним "з найбільших гуртівників літературних тем та форм", одним "з наймогутніших посередників у міжнароднім обміні літературного добра" [5, с.771].

Предметом двох інших розвідок на тему іспанської літератури став Сервантес і його "Дон Кіхот". Кочур слушно зауважує, що український читач досить пізно дістав змогу познайомитися з романом Сервантеса рідною мовою. Першою спробою інтерпретації "Дон Кіхота" стало Франкове перевіршування основних епізодів роману, що з'явилося 1891 р. Ця переробка безумовно виконала своє просвітницьке завдання, оскільки ознайомила цільову аудиторію з сюжетом та ідейною спрямованістю твору, які також розглянуто у Франковій передмові. Над власне перекладом "Дон Кіхота" працював сучасник Франка Володимир Самійленко, але його рукопис зник безслідно.

За свідченням Г.Кочура, у пожовтневий період роман Сервантеса уперше з'явився 1927 р. Переклад, який зробив Микола Іванов, перевидавався ще двічі 1935 і 1936 р. На жаль, попри компетентність перекладача в іспанській мові, його версія особливим стилістичним блиском не відзначалася, а , крім того, була неповною, адаптованою і спрощеною. Вона давала уявлення не так про роман, як про його сюжет, точніше – про основну його сюжетну лінію. Проте цей переклад відіграв свою позитивну роль в історії українського сприйняття "Дон Кіхота", адже довгий час він лишався єдиною приступною версією роману (Франкова переробка була бібліографічним раритетом, поки 1953 р. не ввійшла до двадцятитомного видання його творів).

Потребу в повній українській версії "Дон Кіхота" не задовольнив переклад В.Козаченка і Є.Кротевича, опублікований 1955 р., який, за слушним зауваженням Кочура, не міг викликати захоплення через те, що був зроблений не з оригіналу, а з його російського перекладу Н.Любімова. Такий спосіб перекладання загалом не є прийнятним. Саме тому критик висловив сподівання на швидке завершення праці М.Лукаша над перекладом роману, але цьому не судилося бути, і переклад "Дон Кіхота" було завершено вже після смерті Лукаша його учнем А.Перепадею. Проте надруковані за життя Лукаша розділи давали підстави говорити, що "власне кажучи, перший український переклад Сервантесового роману відповідає всім найсуворішим вимогам, позначений глибиною проникнення в оригінал і рисами надзвичайної словесної майстерності… Ми аж тепер дістаємо переклад, здатний витримати порівняння з найвидатнішими спробами засвоєння великого роману в європейських літературах" [6, с. 775].

Заслуговує на увагу стаття-передмова Г.Кочура "Сервантес і його "Дон Кіхот", написана до повного перекладу роману М.Лукаша–А.Перепаді, у якій автор, аналізуючи фабулу роману і явище донкіхотства, подає приклади його рецепції у світовій літературі. Він зіставляє оцінки образу Дон Кіхота, присутні у відгуках відомих письменників і науковців: Гейне (передмова до німецького видання твору), Тургенєва (промова "Гамлет і Дон Кіхот"), Достоєвського ("Дневник списателя"), Т.Манна ("Мандрівка по морю з Дон Кіхотом"), М.Унамуно ("Життя Дон Кіхота і Санча") та ін. Всі вони відзначали гуманістичні ідеї роману Сервантеса, в якому філософія донкіхотизму постає як своєрідна противага суспільству циніків.

Не обминає Г. Кочур і прикладів поетизації образу Дон Кіхота у світовій літературі, згадуючи про його втілення у віршах іспанською, польською, російською, українською і французькою мовами. Він, зокрема, наводить уривки з поезій поляка Ц.К. Норвіда, українця Б. Грінченка і повний текст сонета П. Верлена у перекладі М. Лукаша:

О Дон Кіхоте, мій натхненнику Богеми!
Хай з тебе юрмами глузують мудраки,
А нам твоє життя понад усі поеми:
Не мали рації, їй-Богу, вітряки!

Завершуючи роздуми про долю українського "Дон Кіхота", Кочур зауважує, що "Лукаш мав усі дані для досконалого перекладу цього твору – бездоганне знання мови оригіналу, віртуозне володіння всіма скарбами мови української, великий досвід та, крім того, ще якусь духовну близькість до обох головних героїв роману. Але й завершувач його праці … пройшов, так би мовити, школу Лукаша, пройнявся духом і засвоїв стилістичну манеру свого попередника. Анатоль Перепадя уважно, по-дослідницьки проаналізував і систематизував словниковий запас Лукашевого "Дон Кіхота", всі його лексичні скарби і повністю використав їх при тлумаченні розділів, що їх Лукаш перекласти не встиг. Стали в пригоді і Лукашеві знахідки, що їх він залишив при підготовчій роботі на берегах оригіналу або на закладках між сторінками, пов'язані з грою слів, колоритними реаліями та яскравими епітетами, прислів'ями та приказками, характерними прізвиськами тощо. Наш читач уперше дістає до рук повний переклад, гідний великого оригіналу, який він відтворює" [7, с. 787].

Чільне місце в літературно-критичній спадщині Г. Кочура посідає італійська література. Критика цікавила історія засвоєння українською культурою творів класиків цієї літератури – Боккаччо, Данте, Леопарді. Демонструючи глибокі знання змісту оригіналів та особливостей їхньої мови (без чого взагалі неможливо оцінювати якість перекладного твору), Кочур дає точну характеристику типу перекладацької інтерпретації та її ролі в українській культурі. У передмові до Лукашевого перекладу "Декамерона" Кочур зупиняється на інших його українських версіях і згадує про невідомого автора кінця XVII або початку XVIII ст., який переказав силабічними віршами першу новелу четвертого дня про трагічну історію кохання Гізмонди та Гвіскардо. Цю українську переробку було здійснено на основі польської також віршованої переробки, що належала відомому поетові і дипломатові Я.А. Морштину. Ця версія, звісно, не зробила ім'я Боккаччо відомим в Україні.

Спроба українського перекладу "Декамерона", що відбулася 1879 р., належить Михайлові Подолинському, який надрукував у львівській "Правді" початок вступу (опис чуми). Г.Кочур характеризує цей переклад як "несміливу спробу", яка стоїть на рівні тодішньої перекладацької літературної мови в Галичині, як "нездійснений намір познайомити українських читачів з твором Боккаччо" [8, с. 808].

Згадуючи перший повний український переклад "Декамерона" (двотомне видання 1928 р.), Кочур зауважує, що Л.Пахаревський і П.Майорський зробили його не з оригіналу, а з французького перекладу, заглядаючи, до того ж, і в російський переклад О.Веселовського. Редактори (першого тому С.Родзевич, другого – П.Мохор) звіряли виготовлений у такий спосіб переклад з італійським оригіналом. Канцони переклав Марко Вороний, передмову (і досить змістовну) написав В.Державін. Видання (тираж 5000 пр.), як на свій час, було непогане, трапляються місця, перекладені навіть точніше, ніж у О.Веселовського, відновлені деякі пропуски, що внаслідок цензурного втручання залишилися у його перекладі. Але, за висновком Кочура, досконалим це видання й не могло бути: надто вже кручений шлях виникнення цього перекладу позбавив його стилістичної єдності, єдиного мовного обличчя. Перекладачі й редактори намагалися в міру можливості сумлінно передати зміст, і такої мети вони досягли. Художня своєрідність і барвистість "Декамерона" значною мірою залишилася поза можливостями перших його українських інтерпретаторів [8, с. 808-809].

Представляючи читачеві Лукашевий переклад "Декамерона", автор передмови вказує на те, що він позначений рисами архаїзації і в лексиці, і в синтаксичних конструкціях. Кочур передбачає запитання "Навіщо це?" і не виключає заперечень – адже навіть переклад Веселовського викликав цілком безпідставний докір автора передмови до видання 1955 р., який вважав, що перекладач "несколько излишне архаизировал язык перевода".

Однак, на погляд Кочура, шлях, який обрав М.О. Лукаш, хоч найскладніший, але найбільш доцільний. Адже нікому й на думку не спаде дорікати авторові історичного роману, що його герої, представники віддаленого від нас часу, говорять не як наші сучасники, що письменник у міру своїх знань і вміння намагається перенести нас в мовну атмосферу старовини. До цього прагнув і перекладач "Декамерона". Він мав на це тим більше підстав, що й мова оригіналу – це зовсім не "звичайна розмовна мова"… Мовний конгломерат "Декамерона" мало чим поступається конгломератові сюжетному, і запровадження в жанр новели, скажімо, класичного "ціцеронівського періоду" було вже порушенням норм живої розмовної мови. Перекладач, який би хотів осучаснити мову "Декамерона", допустився б спрощення й спотворення стилістичного обличчя твору. І справді, коли для сучасного італійського читача існує досить істотна відмінність між мовою Боккаччо і мовою першого–ліпшого нинішнього новеліста, то чому ж у перекладі ця дистанція повинна стиратись, об'єднуючись в одному понятті сучасної мови [8,с. 809].

На підкріплення своєї позиції щодо шляхів розв'язання проблеми часової дистанції оригіналу і перекладу Кочур наводить приклади з польської і української перекладних літератур, посилаючись зокрема на зауваги М.Рильського до його ж перекладу "Роману про Трістана та Ізольду" Ж.Бедьє (1928 р.). У передмові до видання 1957 р. Рильський наголосив на тому, що "певна старовинність лексики, стилю, синтаксису в працях такого типу – не тільки право, але й обов'язок перекладача". До цього слушного зауваження Кочур додає, що "перекладач тільки тоді повинен користуватися з цього права і тільки тоді брати на себе цей обов'язок, коли він бездоганно знає рідну мову не лише в сучасній її стадії, а й в історичному розвитку. Може, тому архаїзовані переклади – досить рідке явище" [8, с. 809].

На думку критика, "Декамерон" в інтерпретації Лукаша свідчить, що перекладач володіє всіма ресурсами української стилістики, відтворюючи всю барвистість і примхливу рясноту мови оригіналу. При цьому він не втрачає такту і не перетворює свій переклад на збірку мовних раритетів. Читач сприйме його легко й не буде змушений щокрок вдаватися до спеціальних словників чи робити лінгвістичні досліди. Тут і далі Кочур ставить надзвичайно важливу проблему меж прагматичної адаптації перекладу, яку й дотепер повністю не розв'язано. "Занадто часто, пише він, повторюють формулу, що набула вже сумнівної слави: "Наш читач цього не розуміє". Скільки турбот викликає той читач, а чи не доведеться йому, бідолашному, подумати? А чи не буде він, боронь боже. Змушений зазирнути до словника? Мені здається, не треба кривдити читача. І перекладач "Декамерона" якраз має рацію у своєму довір'ї до серйозного, дійсного, а не видуманого непроханими опікунами читача, – уникаючи надмірної антикваризації, він одночасно далекий від найменшого спрощення й фальшивої загальноприступності" [8, с. 810]. Слід зазначити, що більшість цих слів цензура не пропустила у виданні "Декамерона" 1964 р.

Питання засвоєння Дантової творчості в українській літературі було детально проаналізовано у ґрунтовній розвідці "Данте в украинской литературе", опублікованій 1971 р. у московському виданні "Дантовские чтения", і у нотатках (під тією ж назвою) до 700-річчя великого італійського поета, які було надруковано 1965 р. Кочур простежує історію українських інтерпретацій Данте, починаючи її з аналізу присутності Дантівської теми в українській літературі – від Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка, Лесі Українки до П. Тичини. Автор згадує про публікацію у львівському часописі "Правда" 1892–96 рр. десяти перших пісень "Пекла" у перекладі В.Сивенького (псевдонім В.Самійленка), який було зроблено п'ятистопним ямбом без рими і який отримав зневажливий відгук М. Драгоманова. Кочур визнає наявність у цьому перекладі істотних вад, невиправданих дописок (як-от з'ява "мисливського мотиву"), однак вважає відгук Драгоманова несправедливим. Він пояснює огріхи перекладу різними причинами: це була перша велика робота перекладача, робота виняткової складності, яка вимагала і більшого досвіду, і більшої філологічної підготовки, і більших витрат часу і праці. Крім того, поетична індивідуальність Самійленка не зовсім відповідала поезії Данте: поет, схильний до м'якого гумору, він пізніше знайшов себе в іншій галузі – як блискучий перекладач Мольєра і Беранже. Втім переклад Самійленка з Данте викликав значний інтерес, особливо після окремого

видання 1902 р., і саме він проклав дорогу для пізніших перекладачів. Тому, вважає Кочур, потрібен був не розгромний відгук, а серйозний, докладний розгляд як недоліків, так і достоїнств перекладу [9, с. 817-818].

Григорій Кочур віддає шану Іванові Франку як найбільшому в свій час популяризатору Данте в Україні. Перші переклади Франка, зроблені очевидно з німецьких перекладів і датовані приблизно 1878-1880 рр. (зокрема уривки з I і XXXIII пісень "Божественої комедії") відрізняються від перекладів Самійленка римованим віршем, що зберігає форму терцини. Італійську силабіку Франко передає за німецькою і російською традиціями п'ятистопним ямбом, замінюючи суцільні жіночі закінчення оригіналу чергуванням чоловічих і жіночих рим. Аналізуючи лексичний контекст ранніх Франкових версій, Кочур критикує їх за засилля вузькодіалектних слів і зворотів.

У пізніших перекладах, значно ближчих до літературної мови, що увійшли до книги 1913 р. "Данте Аліг'єрі.Характеристика середніх віків. Життє поета і вибір з його поезії", Франко відмовився від римування і застосував білий вірш. Критики пояснювали це різними причинами. Погоджуючись з О.Домбровським, Кочур пише, що "переклад поеми Данте терцинами потребував дуже багато часу і спокійної робочої обстановки, а їх у Франка ніколи не було" [9, с. 820]. Є ще одна важлива обставина: перекладаючи той чи той шедевр світової літератури, Франко часто ставив перед собою насамперед просвітницьке завдання, виконання якого дозволяло дати українському читачеві книжку, що знайомить з творчістю чужоземного автора, світом його ідей і образів. Стосовно Данте книга Франка, за оцінкою Кочура, з честю виконувала це завдання упродовж багатьох десятиліть.

Далі у розвідці розглянуто переклади з Данте П. Кармансього і М. Рильського ("Божественна комедія: Пекло", 1956 р.), Є. Дроб'язка ("Божественна комедія: Чистилище", 1968) та колективний переклад "Нового життя", який зробили А. Перепадя. М. Бажан, І. Драч, В. Житник, В. Коротич і Д. Павличко ("Vita nova", 1965). Вказуючи на сильні і слабкі сторони конкретних перекладів, Кочур виступає проти надмірно ригористичних оцінок окремих рецензентів і висловлює надію на нові інтерпретації Дантової поеми, що цілком відповідає його концепції множинності художніх перекладів. У цьому контексті можна припустити, як вітав би Григорій Порфирович появу нової версії "Пекла", яка нещодавно вийшла у світ завдяки праці Максима Стріхи [10].

Рамки цієї статті не дозволяють докладно проаналізувати всі відгуки Г.Кочура на твори романських літератур, що виходили українською мовою. Серед них чимало розвідок, присвячених французькій прозі і поезії, зокрема романам "Здобич" і "Жерміналь" Е.Золя, "Мадам Боварі" Г.Флобера, поезії В.Гюго, П.Верлена, Ж.-М. Ередіа, Сен-Жон Перса тощо. Вони свідчать про глибоку обізнаність автора зі змістом і формою перекладених творів, які розглядаються у широкому історико-культурному контексті або , як тепер прийнято говорити, у контексті полісистеми. Лейтмотивом Кочурових рецензій на художні переклади, як завжди, є високі вимоги до культури мови перекладної літератури, яка має адекватно відтворювати стилістичну самобутність оригіналу у єдності з його змістом і бути зрозумілою для українського читача. У відгуку на "Трофеї" Ж.-М. Ередіа в перекладі Д.Паламарчука Кочур посилається на слова М.Зерова, який закликав українських поетів іти шляхом парнасців, щоб досягти точності і прозорості вислову:

Оце твоя, поезіє, дорога.
Леконт де Ліль, Жозе Ередіа,
Парнаських гір незахідне сузір'я
Зведуть тебе на справжнє верхогір'я. [11]

Підсумовуючи, варто зазначити, що літературно-критичні праці Г. Кочура стали вагомим внеском у розбудову української історії, теорії і критики художнього перекладу, а також історії літературних зв'язків України зі світом. Вони (праці) є зразком ерудиції і неупередженості автора, який намагався об'єктивно розібратися в сутності фактів оригінальної і перекладної літератури, уникаючи при цьому категоричних оцінок.

Список використаних джерел

1. Кочур Григорій. Література та переклад : Дослідження, рецензії, літературні портрети, інтерв'ю у 2 т. / Г. Кочур ; упоряд. А. Кочур, М. Кочур. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 2. – 560 с.

2. *Кочур Г.* Антична література. Два видання Львівського університету / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад переклад : Дослідження, рецензії, літературні портрети, інтерв'ю / упоряд. А. Кочур, М. Кочур. – К. : Смолоскип, 2008. – Т.2. – С. 619–621.

3. *Кочур Г.* З античного світу / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад переклад : Дослідження, рецензії, літературні портрети, інтерв'ю / упоряд. А. Кочур, М. Кочур. – К. : Смолоскип, 2008. – Т.2. – С.628–629.

4. *Кочур Г.* Літературна доля Вергілія/ Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад переклад : Дослідження, рецензії, літературні портрети, інтерв'ю / упоряд. А. Кочур, М. Кочур. – К. : Смолоскип, 2008. – Т.2. – С. 663–678.

5. *Кочур Г.* Геній іспанської драматургії. До 400-річчя з дня народження Лопе де Веги / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад переклад : Дослідження, рецензії, літературні портрети, інтерв'ю / упоряд. А. Кочур, М. Кочур. – К. : Смолоскип, 2008. – Т.2. – С. 771–772.

6. *Кочур Г.* Роман Сервантеса на Україні / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад переклад : Дослідження, рецензії, літературні портрети, інтерв'ю / упоряд. А. Кочур, М. Кочур. – К. : Смолоскип, 2008. – Т.2. – С. 773–775.

7. *Кочур Г.* Сервантес і його "Дон Кіхот" / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад переклад : Дослідження, рецензії, літературні портрети, інтерв'ю / упоряд. А. Кочур, М. Кочур. – К. : Смолоскип, 2008. – Т.2. – С. 780–787.

8. *Кочур Г.* Італійська література. Джованні Бокаччо / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад переклад : Дослідження, рецензії, літературні портрети, інтерв'ю / упоряд. А. Кочур, М. Кочур. – К. : Смолоскип, 2008. – Т.2. – С.788–810.

9. *Кочур Г.* Данте в украинской литературе / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад переклад : Дослідження, рецензії, літературні портрети, інтерв'ю / упоряд. А. Кочур, М. Кочур. – К. : Смолоскип, 2008. – Т.2. – С. 813–841.

10. Данте Аліг'єрі. Божественна Комедія: Пекло / Переклав Максим Стріха. – Л. : Астролябія, 2013. – 352 с.

11. Кочур Г. Література та переклад переклад : Дослідження, рецензії, літературні портрети, інтерв'ю / упоряд. А. Кочур, М. Кочур. – К. : Смолоскип, 2008. – Т.2. – С. 1001.

Надійшла до редколегії 25.09.14

O. Cherednychenko, PhD. prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

UKRAINIAN-ROMANCE TRANSLATORY RELATIONSHIPS HIGHLIGHTED BY HRYHORIY KOCHUR

Highlighted are Hryhoriy Kochur's historical and critical views of Ukrainian culture receiving translated works from Romance literatures.
Key words: Hryhoriy Kochur, translartion history and critique, Romance–Ukrainian translation relations.

А. Чередниченко, проф.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

УКРАИНСКО-РОМАНСКИЕ ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В КРИТИКЕ БИБЛИОГРАФИИ ГРИГОРИЯ КОЧУРА

Освещаются историко-критические взгляды Григория Кочура на процесс усвоения украинской культурой переводных произведений романских литератур.
Ключевые слова: Григорий Кочур, история и критика перевода, романско-украинские переводческие отношения.

УДК 81'811.13: 821.13

Ірина Орлова, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СТИЛІСТИЧНИЙ ПРИЙОМ ВИСУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА СТИЛЮ АВТОРА ТА ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ

Присвячується розгляду стилістичного прийому висування як когнітивної складової стилю автора. Визначається функціональне навантаження висування в межах цілого тексту, зокрема його концептуальна, оцінно-комунікативна та текстова функції. Досліджуються квантитативні та кваліативні засоби мовленнєвої реалізації висування. На прикладі оповідань Х.Кортасара та їх українських перекладів аналізуються засоби відтворення прийому висування у перекладі. Нейтралізація висування під час перекладу призводить до зниження поетичного ефекту художнього твору.

Ключові слова: когнітивна граматика, стиль автора, висування, поетичний ефект, адекватність у перекладі.

Актуальність статті зумовлено розробкою нової методології когнітивного аналізу стилю у художньому перекладі, зокрема, розглядом стилістичного прийому висування як когнітивної операції у процесі авторської концептуалізації дійсності.

Мета статті полягає у дослідженні засобів реалізації стилістичного прийому висування у художньому тексті та його відтворенні у перекладі.

Предметом аналізу є стилістичний прийом висування в оригіналі та його відтворення у перекладі. ***Об'єктом*** аналізу є стилістичні фігури як засіб реалізації стилістичного прийому висування.

Матеріалом дослідження слугують твори Х.Кортасара "*La noche boca arriba*", "*Axolotl*", "*Las puertas del cielo*" в оригіналі [19, 20] та у перекладах українською мовою зроблених Ю.Покальчуком [18].

Визначення стилю як *вибору* певного мовленнєвого варіанту є основою функціонально-комунікативного та когнітивного підходів у стилістиці. Когнітивна лінгвістика наголошує, що значення висловлення не дорівнює його змісту: важливим також є те, як цей зміст побудований. Виходячи з цього положення, Р.В.Ленекер [11] виділяє когнітивні операції (*construals*), які відображають певні параметри вибору типу аранжування змісту. Саме цей *вибір когнітивної конструкції відображає авторський світогляд – стиль*. Р.В.Ленекер [11, с. 448] пропонує такі когнітивні операції концептуалізації дійсності:

- фокусування (*focal adjustment*);
- висування (*prominence*):
  - профілювання (*profiling*);
  - висвітлення / затемнення (*trajectory / landmark alignment*);
- перспектива (*perspective*);
  - точка обзору (*vantage point*);
  - суб'єктивність/об'єктивність (*subjectivity / objectivity*);
- специфікація/ схематичність (*schematicity*);
- динамічність (*dynamicity*).

Зупинимося детальніше на розгляді когнітивної операції **висування** (*prominence,* за термінологією Р.В. Ленекера [11, с. 449], *foregrounding, salience,* за Дж. Лічем та М. Шортом [12, с. 24, 25], П.Стоквеллом [14, с. 14]). У сучасній когнітивній лінгвістиці висування є когнітивною операцією відбору мовних форм найбільш важливого змісту у процесі обробки інформації, що спрямовує інтерпретаційну діяльність читача, полегшує пошук релевантної інформації, її сприйняття, активізує не лише ментальну, а й чуттєву сферу [3, с. 62-63]. В комунікативній стилістиці висування розглядається як тип регулятивної структури, яка впливає на інтерпретаційну діяльність читача [2, с. 16]. Висування ґрунтується на відомій психологічній антиномії фігури й фону, використаній у гештальтпсихології. Воно широко розроблялася структуралістами Я. Мукаржовським [13], Р. Якобсоном [10], Б. Гавранеком [9] та визначається як "*остранение*". Нове сучасне висвітлення цієї проблеми запропоновано у роботах англійських стилістів В. ван Пеера [17], Дж. Ліча, М. Шорта [12] та П. Стоквелла [14], які проводять дослідження у галузях експериментальної психології, функціональної стилістики та когнітивної поетики відповідно.

Висування пов'язане із вибором області концептуалізації та виконує концептуальну функцію тексту. Ця операція засновується на тому, що будь-яка мовна одиниця викликає у свідомості певну базу концепту і виокремлює в ній підпорядковані когнітивні структури – профілює їх відносно бази [3, с.506]. Виокремлення, або фокусування, передбачає вибір змісту, який позначається знаком, а також організацію цього змісту шляхом розміщення його складових на передньому (фігура, профіль) та задньому (фон, база) планах. Інтегроване значення висловлення включає не тільки семантичну структуру "переднього плану", але також інформацію заднього плану. Так, представлення значення у термінах іншого обов'язково затемнює одні сторони та висвітлює інші стороні концепту. Порушення фонетичних та синтаксичних норм призводить до виділення певного елементу висловлення, а порушення логічних відношень призводить до створення нових поетичних ефектів.

Висування відображає також авторську інтенцією та виконує оцінно-комунікативну функцію. Автор свідомо обирає певний аспект значення та за допомогою стилістичних ресурсів намагається їх акцентувати. Функціонально висування створює спеціальний ефект або додаткове значення у висловленні. За словами Дж.Ліча, явища девіації та паралелізму, як основа висування, мають підштовхувати читача до пошуку імпліцитного значення. У цьому полягає його основний поетичний ефект – поштовх до образної інтерпретації читачем. Коли ненормативне вживання потрапляє у коло нашої уваги, ми намагаємося дати йому певне пояснення, ми звертаємося до нашої уяви, свідомості та підсвідомого, намагаємося розгадати інтенції автора. Дж.Ліч зазначає, що саме у такому пошуку значення із застосуванням уяви полягає справжня мета художньої творчості [12, с. 61].

Перевага певних засобів у межах реалізації авторської ідеї формує авторський стиль [12, с. 39]. Типи висування розробляє І.В.Арнольд у стилістиці декодування та дослідниця виділяє 1) повтор, 2) контраст, 3) обмануте очікування, 4) конвергенція [1, с. 55-70]. О.О. Селіванова серед засобів висування виокремлює: 1) зчеплення як наявність подібних елементів у подібних позиціях; 2) конвергенція як поєднання в одному місці тексту комплексу стилістичних прийомів; 3) обмануте очікування як порушення передбачуваності подій [3, с. 62].

Формально, висування базується на девіації або порушенні жанрових конвенцій вживання мовної одиниці. Я. Мукаржовський [13, с. 17-20], Дж.Ліч та М.Шорт [12, с. 25] сходяться на думці, що саме невластиве для мовленнєвої одиниці вживання є основою висування. Такими прикладами може бути новаторська перспектива опису, промовисті власні назви, вживання засобів експресивного синтаксису (повтор, алітерація, рима, гра слів), риторико-стилістичні засоби (фігури та тропи).

© Орлова І., 2014

Дж. Ліч та М. Шорт пропонують розглядати квантитативні та кваліфікативні аспекти висування. Автори зазначають, що кваліфікативне висування передбачає розміщення предмета на передньому плані шляхом використання ненормованого елементу мовлення, в той час, коли квантитативне висування полягає у ненормованій частотності використання певного елементу мовлення [12, с. 138-145].

Стилістичні фігури за своєю сутністю є девіантними, тобто вони є свідомою стратегіє відходу від мовних норм та розширення меж природньої мови. Їх формування базується на порушенні фонетичних (метаплазми), семантичних (метасемеми), синтаксичних (метатаксис) або логічних (металогізми) норм. Стилістичні фігури передають смисл, який залучає такі процеси, як сприйняття, аналіз, концептуальну інтеграцію та створює поетичний ефект, який апелює до емоцій та розуму читача. Виникнення поетичного ефекту Р.Цур пояснює залученням до процесу інтерпретації когнітивних стратегій, не призначених спеціально для обробки художнього тексту. Такі стратегії видаються непридатними для роботи з вигаданою реальністю та креативністю. Саме таке "насилля над когнітивними процесами" ("*organized violence against cognitive processes*" R.Tsur) створює поетичний ефект [16]. Поетичні ефекти, які використовує автор, не є відокремленими одиницями в межах художнього тексту, вони створюють складну систему взаємопов'язаних елементів, надають поетичній функції домінантне положення у межах художнього тесту.

Стилістичний прийом висування у перекладознавстві розглядається науковцями когнітивного напряму перекладу. Так, С. Хальверсон, аналізуючи перекладацькі трансформації, зазначає, що вони не є явищем суто лінгвальним, їх природа пояснюється когнітивними особливостями роботи мозку, а саме операціями конструювання значення, однією з яких є висування [8, с. 113-114]. А. Честерман стверджує, що різні мови мають різний "поріг висування" ("*salience thresholds*"), що створює необхідність підвищувати або знижувати його рівень для досягнення адекватності у перекладі [6, с. 231]. Е.А. Гутт [7] та Ж.Боас-Байєр [4, 5] розглядають висування, як стилістичний прийом, який передає прагматичну імплікатуру. Оскільки висування пов'язане із новаторським та експресивним вживанням мовних одиниць, він може зазнавати нейтралізації у перекладі.

Вживання стилістичних фігур, їх зчеплення та конвергенція, − це засіб реалізації принципу висування у творчості Х.Кортасара, яке передає авторський задум. Антитеза, як засіб реалізації обманутого очікування, є типовим для розв'язання кульмінаційних моментів оповідання. За допомогою образного мовлення, метафори, метонімії, порівнянь та синтаксичної девіації, паралелізму, автор описує існування героїв у паралельних світах, світі реальному та світі фантазій. Оніричні мотиви є характерною темою для Х.Кортасара: у снах герої потрапляють в іншу реальність, яка, однак, за своє структурою наслідує риси реального існування.

В оповіданні "*La noche boca arriba*" головний герой, агонізуючи, переноситься з лікарняного ліжка до тропічного лісу, сельви, та світу ацтеків, але люди та об'єкти ситуації схожі за своєю функцією: "*médico, enfermeros*" замінюється на "*acólitos de los sacerdotes*", "*la lucha con la enfermedad*" – "*la guerra florida"* або *"huida de los aztecas que andaban a caza de hombre*", "*la sala del hospital*" − "*estaba en las mazmorras del templo a la espera de su turno*", "*vecinos de la cama" – "compañeros de la tribu, prisioneros", "el brazo, enyesado, colgaba de un aparato con pesas y poleas" – "quiso enderezarse y sintió las sogas en las muñecas y los tobillos"* [19].

Перекладач Ю.Покальчук адекватно відтворює засоби висування та підбирає адекватні відповідники. В українському перекладі зберігається паралелізм та метафоричність номінації: *"лікар, сестра" – "прислужники храму", "боротьба с хворобою" – "священна війна"* або *"втеча від ацтеків, які вийшли на полювання, то було полювання на людину", "палата лікарні" – "його притягли у святилище, в темниці храму він чекав своєї години", "сусід по палаті" – "одноплемінники, що сиділи у сусідніх камерах", "скута гіпсом рука була підвішена до якогось апарату з допомогою різних тягарів і блоків" – "він хотів підвестися, але вірьовка врізалася в зап'ястки і кісточки"* [18].

Головний герой бореться за життя, він то прокидається коли жар відступає і тоді все здається спокійним, то знову наступає агонія і він стає об'єктом переслідування. Сам герой залишається пасивним, ним рухають інші сили. Уві сні та під час марення справжніми діючими особами стають видіння, запахи, відчуття та звуки. Вони переносять героя з однієї реальності до іншої. Девіація спостерігається як у кваліативній площині, новизна образів, так у квантитативній, частота їх вживання:

(1) el olor de las antorchas le llegó antes que la luz [19].

(2) la fiebre lo iba arrastrando blandamente a un estado donde las cosas tenían un relieve como de gemelos de teatro, eran reales y dulces y a la vez ligeramente repugnantes [19].

(3) de repente olería el aire libre lleno de estrellas [19].

(4) esas imágenes que seguían pegadas a sus párpados [19].

(5) Pero el olor cesó, y en cambio vino una fragancia compuesta y oscura como la noche en que se movía huyendo de los aztecas [19].

Пасивність героя та персоніфікація відчуттів також зберігається у перекладі:

(1а) запах нагару від запалених смолоскипів долинув до нього раніше, ніж світло [18].

(2а) гарячка поступово, непомітно доводила його до того стану, в якому всі речі бачаться, ніби в театральний бінокль: вони реальні і приємні і водночас будять легку огиду [18].

(3а) тоді раптом війне свіжим вітром, повним зірок [18].

(4а) образи, що досі не злетіли з його повік [18].

(5а) Проте запах болота зник, і натомість потягло чимось густим і темним, як ніч, у яку він тікав від погоні ацтеків [18].

Метафора (1, 2, 3, 4, 5), порівняння (2, 5) та антономазія (5) висувають почуття на передній план, передаючи події через призму сприйняття головного героя. Перекладач зберігає усі стилістичні фігури та вдається до семантичного калькування (2а, 3а, 5а), конкретизації (1а) або антонімічного перекладу (4а).

Х. Кортасар звертається до метонімії і тим самим показує читачеві, що головний герой перебуває в агонії та не усвідомлює цілісності свого існування. Його увага переноситься з однієї ділянки тіла на іншу. Ця стилістична фігура за допомогою семантичного калькування адекватно відтворюється у перекладі:

(6) Sus pies se hundían en un colchón de hojas y barro [19].

(7) La mano que sin saberlo él aferraba el mango del puñal, subió como un escorpión de los pantanos hasta su cuello, donde colgaba el amuleto protector [19].

(8) lo aferraron manos calientes, duras como el bronce [19].

(6а) Ноги його грузли в грубому килимі листя й болота [18].

(7a) Рука, що несвідомо стискала держак ножа, як болотний скорпіон прокралася до шиї, де висів рятівний амулет [18].

(8a) його стисли тверді, наче бронза, руки [18].

Нарешті, антитеза та оксюморон є кульмінацією твору, коли герой розуміє, що реальність була іншою, що сон був справжньою реальністю. Обмануте очікування виступає засобом реалізації висування:

(9) Con una última esperanza apretó los párpados, gimiendo por despertar [19].

(10) Alcanzó a cerrar otra vez los párpados, aunque ahora sabía que no iba a despertarse, que estaba despierto, que el sueño maravilloso había sido el otro, absurdo como todos los sueños [19].

(9a) В останній надії він склепив повіки і застогнав, намагаючись прокинутися [18].

(10a) Йому знову пощастило заплющити очі, але тепер він уже знав, що не прокинеться, що він уже не спить і що чудовий сон був той, другий, безглуздий, як усі сни [18].

Логічне протиставлення "склепити повіки, щоб прокинутися" є основою оксюморону, яке шляхом семантичного калькування передається у перекладі. Антитеза, що підсилюється повтором дієслівної форми *no iba a despertarse, que estaba despierto,* втрачає експресивність через вживання різних дієслівних особових форм *не прокинеться, не спить* у перекладі.

Усвідомлення нової реальності автор описує за допомогою парафрази, яка у перекладі відтворюється шляхом семантичного калькування:

(11) …un sueño en el que había andado por extrañas avenidas de una ciudad asombrosa, con luces verdes y rojas que ardían sin llama ni humo, con un enorme insecto de metal que zumbaba bajo sus piernas [19].

(12) En la mentira infinita de ese sueño también lo habían alzado del suelo, también alguien se le había acercado con un cuchillo en la mano, a él tendido boca arriba, a él boca arriba con los ojos cerrados entre las hogueras [19].

(11a) …сон, у якому він мчав дивовижними дорогами чудернацького міста, назустріч йому траплялися зелені і червоні вогні, що не давали ні полум'я, ані диму, і величезна металічна комаха дзижчала під ним [18].

(12a) У безконечній омані того сну його теж підняли з землі, і хтось з ножем у руці наблизився до нього, простягнутого навзнак, обличчям догори, з заплющеними очима серед жертовних багать [18].

Паралелізм та алітерація у 12 та 12а (*también, … también; a él tendido boca arriba, a él boca arriba)* втрачаються у перекладі, зокрема через вживання синонімів *(навзнак, обличчям догори).*

Отже, висування певних елементів тексту досягається за допомогою стилістичних фігур (метафори, метонімії, паралелізму, антитези), які дозволяють автору та читачеві переміщуватися у просторі. Їх відтворення дозволяє зберегти адекватний поетичний ефект у перекладі.

В іншому оповіданні Х.Кортасара "*Axolotl*" суперечність буття тварин аксолотль та їх зв'язку з головним героєм передається за допомогою антитези, семантичного протиставлення *Hubo un tiempo – Ahora* або *seres humanos – animal, testigos − jueces*:

(13) Hubo un tiempo en que yo pensaba mucho en los axolotl. […] Ahora soy un axolotl [19].

(14) No eran seres humanos, pero en ningún animal había encontrado una relación tan profunda conmigo. Los axolotl eran como testigos de algo, y a veces como horribles jueces [19].

(13a) Був час, коли я багато думав про аксолотлів. […] А зараз я сам аксолотль [18].

(14a) Вони не були людиноподібними істотами, але ще ніколи досі я не відчував такого щільного зв'язку з будь-якою твариною. Аксолотлі були ніби свідками чогось, а часом грізними суддями [18].

У перекладі 14а стилістичний прийом антитези передається адекватно, за допомогою семантичного еквівалента. Однак, у 16а перекладач замінює *seres humanos* на *людиноподібна істота,* що має менший контрастний ефект зі словом *тварина*.

Х.Кортасар звертається до паралелізму та алітерації для опису переходу головного героя з однієї подоби до іншої, з тіла людини до тіла аксолотля. Саме ця тема стає кульмінацією сюжету оповідання, тому Х.Кортасар через повторення слів та поступове введення нової інформації у кожному реченні уповільнює час розповіді, затримує увагу читача:

(15) Sin transición, sin sorpresa, vi mi cara contra el vidrio, en vez del axolotl vi mi cara contra el vidrio, la vi fuera del acuario, la vi del otro lado del vidrio. Entonces mi cara se apartó y yo comprendí [19].

(15a) Несподівано, але зовсім не здивувавшись, замість аксолотля я побачив власне обличчя, притулене до скла ззовні акваріума, з того – іншого боку. Потім обличчя моє віддалилося, і я все усвідомив [18].

У перекладі такий паралелізм та алітерація втрачаються і можна говорити про нейтралізацію стилістичного прийому висування та поетичного ефекту у тексті перекладу. Х.Кортасар також використовує еліпсис прямого додатку *yo comprendí,* що змушує читача автоматично задатися питанням *усвідомив що?* Але у перекладі українською мовою Ю.Покальчук вводить додаток *все*, який нейтралізує цей ефект.

В оповіданні "*Las puertas del cielo*" головний герой шукає зустрічі зі своєю померлою дружиною, яка раніше працювала танцівницею у нічному клубі. Він проводить ніч у клубі "Санта фе де Палас", де постійно відчуває дух Селіни та під кінець бачить її:

(16) Celina que estaba sobre la derecha, saliendo del humo y girando obediente a la presión de su compañero, quedó un momento de perfil a mí, después de espaldas, el otro perfil, y alzó la cara para oír la música. […] Yo digo: Celina; pero entonces fue más bien saber sin comprender, Celina ahí sin estar… […] Celina seguía siempre ahí sin vernos, bebiendo el tango con toda la cara que una luz amarilla de humo desdecía y alteraba. […] Nada la ataba ahora en su cielo sólo de ella, se daba con toda la piel a la dicha y entraba otra vez en el orden donde Mauro no podía seguirla. Era su duro cielo conquistado, su tango vuelto a tocar para ella sola y sus iguales, hasta el aplauso de vidrios rotos que cerró el refrán de Anita, Celina de espaldas, Celina de perfil, otras parejas contra ella y el humo [20].

У цьому фрагменті Х. Кортасар вдається до конвергенції стилістичних фігур: паралелізму, еліпсису, метафори, гіперболи, емфази, чим намагається передати гру уяви, спричинену пристрасним бажанням героя знайти кохану. В українському варіанті Ю.Покальчук використовує:

- підбір контекстуального україномовного відповідника: (метафора) *se daba con toda la piel a la dicha − усім єством віддавалася;* (вираження емфази) *su cielo sólo de ella, […] su duro cielo conquistado − вона одна володіла своїм небом, […] То було завойоване нею небо;*
- семантичне калькування образу: (метафора) *bebiendo el tango con toda la cara que una luz amarilla de humo desdecía y alteraba − впивала танго всім своїм обличчям, що його псувало і змінювало жовте від диму світло;*

• заміну стилістичного прийому на інший: (антитеза та еліпсис – антитеза та алітерація) *Celina ahí sin estar… − Селіна тут і не тут..;*

• заміну стилістичної фігури на усталений вираз: (метафора) *el aplauso de vidrios rotos que cerró el refrán de Anita − аж поки затремтіли шибки від оплесків у відповідь на приспів Аніти.*

Усі ці засоби перекладу дозволяють зберігати стилістичний прийом висування та в цілому поетичний ефект твору оригіналу, і в той же час, є адекватними для сприйняття україномовного читача.

Отже, висування є когнітивною операцією та стилістичним прийомом у формуванні стилю автора оригінального тексту. Воно має ідеологічну та комунікативно-оцінну функції, тобто передає як композиційний задум автора, так і імпліцитно виражає його ставлення до нього. Х. Кортасар у своїх оповіданнях широко використовує стилістичні фігури для реалізації висування, зокрема, як показує аналіз творів, у кульмінаційних моментах оповідання. Метафора, метонімія, паралелізм, еліпсис та алітерація вживаються для втілення ідеї існування паралельних світів, буття сновидіння та перехід героя в іншу реальність. Проведений аналіз свідчить, що у перекладі поетичний ефект зберігається шляхом пошуку контекстуальних відповідників в українській мові, семантичного калькування образу, заміни стилістичної фігури на усталений вираз. Вживання синонімів задля уникнення повторів та втрата паралелізму конструкцій призводить до зниження поетичного ефекту твору.

Список використаних джерел

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. (Стилистика декодирования). /И. В.Арнольд – М. : Просвещение, 1990.

2. Болотнова Н. С. Коммуникативная стилистика текста. Словарь-тезаурус. / Н. С. Болотнова. – М. : Флинта: Наука, 2009.

3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К, 2006.

4. Boase-Beier J. A critical Introduction to Translation Studies / J. Boase-Beier. – London : Continuum International Publishing Group, 2011.

5. Boase-Beier J. Stylistic Approaches to Translation / J. Boase-Beier. – Manchester : St. Jerome, 2006.

6. Chesterman A. The Unbearable Lightness of English Words / A. Chesterman // Text, Processes, and Corpora: Research Inspired by Sonja Tirkkonen-Condit. Publications of the Savonlinna School of Translation Studies 5 / eds. by A. Chesterman, T. Puurtinen, H. Stotesbury. − Joensuu : University of Joensuu, 2007. – P. 231–241.

7. Gutt E.-A. Translation and relevance / E.-A. Gutt. – Manchester : St Jerome Press, 2000.

8. Halverson S. L. A Cognitive Linguistic Approach to Translation Shifts / S. L. Halverson // Belgian Journal of Linguistics. – 2007. – 21. – P.105-121.

9. Havranek B. The Functional Differentiation of the Standard Language // Prague School Reader on Esthetics, Literary Structure and Style. – Georgetown : Georgetown University Press, 1964. − P. 3–16.

10. Jakobson R. Linguistics and Poetics / R. Jakobson // Style in Language /ed. by Th. A. Sebeok. − Cambridge : MA: MIT Press, 1960.

11. Langacker R. W. Universals of Construal / R. W. Langacker // Proceedings of the Nineteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society: General Session and Parasession on Semantic Typology and Semantic Universals. – 1993. − P.447-463.

12. Leech G.N. Style in Fiction / G.N.Leech, M. H. Short. − London : Longman, 1981.

13. Mukarovsky J. Standard Language and Poetic Language / J. Mukarovsky // Prague School Reader on Esthetics, Literary Structure and Style. – Georgetown : Georgetown University Press, 1964. − P. 17–30.

14. Stockwell P. Cognitive Poetics: An introduction / P. Stockwell. – London ; New York : Routledge, 2002.

15. Talmy L. Towards a Cognitive Semantics / L. Talmy. – Cambridge : MA: MIT Press, 2000.

16. Tsur R. Aspects of Cognitive Poetics [Electronic resource] / R. Tsur. – Mode of access: https://www2.bc.edu/~richarad/lcb/fea/tsur/cogpoetics.html.

17. Van Peer W. Introduction to Foregrounding: a State of the Art / W. Van Peer // Language and Literature. – 2007. – 16 (2). − P. 99–104.

18. Кортасар Х. Таємна зброя / пер. Ю. Покальчука). − К. : Дніпро, 1983.

19. Cortázar J. Final del Juego / J. Cortázar // Editorial Sudamericana – 1970.

20. Cortázar J. Bestiario / J.Cortázar. – Madrid : Punto de Lectura, 2006.

Надійшла до редколегії 25.09.14

I. Orlova, cand. of Philol., associated prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

STYLISTIC PROMINENCE AS A FEATURE OF AN AUTHOR'S STYLE IN THE ORIGINAL TEXT AND ITS TRANSLATION

The article deals with the concept of stylistic prominence as a cognitive feature of an author's style. We define its ideological, interpersonal and textual functions that represent the three strands of meaning in any text. We analyze quantitative and qualitative means of the linguistic realization of stylistic prominence in the text. Cortazar's short stories served as the basis for the analysis of prominence in Ukrainian translations. Neutralization of stylistic prominence in translation is followed by the downgrading of the poetic effect of the text.

Key words: cognitive grammar, author style, prominence, poetic effect, adequacy in translation.

И. Орлова, канд. філол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

СТИЛИСТИЧЕСКИЙ ПРИЕМ ВЫДВИЖЕНИЯ КАК ХАРАКТЕРИСТИКА СТИЛЯ АВТОРА В ОРИГИНАЛЕ И В ПЕРЕВОДЕ

Рассматривается стилистический прием выдвижения как когнитивная составляющая стиля автора. Определяются функциональное значение выдвижения в рамках целого текста, а именно его концептуальная, оценочно-коммуникативная и текстовая функции. Анализируются квантитативные и квалитативные способы речевой реализации выдвижения. На примере рассказов Х. Кортасара и их украинских переводов анализируются способы передачи выдвижения в переводе. Нейтрализация выдвижения при переводе приводит к снижению поэтического эффекта художественного произведения.

Ключевые слова: когнитивная грамматика, стиль автора, выдвижение, поэтический эффект, адекватность в переводе.

УДК 811.131.1'06=161.2'255: 2

Юлія Чернишова, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПЕРЕКЛАД СУЧАСНИХ РЕЛІГІЙНИХ ТЕКСТІВ У КОНТЕКСТІ ФУНКЦІЙ РЕЛІГІЙНОГО ДИСКУРСУ

Аналізуються функції релігійного дискурсу, які зумовлюють основні проблеми перекладу сучасних християнських текстів: репрезентативна та комунікативна. Виокремлюються стратегії перекладу, які дозволяють відтворити ці засадничі функції релігійного дискурсу.

Ключові слова: релігійний текст, релігійний дискурс, переклад релігійних текстів.

На відміну від широко досліджуваного біблійного перекладу, переклад сучасних релігійних (християнських) текстів не так давно і не так часто стає предметом наукових розвідок. Втім, у сучасному суспільстві постійно зростає потреба у більшому розумінні культур та релігій. Переклад сучасних релігійних текстів ставить

© Чернишова Ю., 2014

перед перекладачем проблеми дещо іншого роду, аніж переклад біблійних чи літургійних текстів, і має орієнтуватися на зовсім інший набір функціональних домінант, ніж переклад нерелігійних текстів (наприклад, художніх чи спеціальних).

Структура, характер, композиція мовних засобів, які використовуються автором сучасного релігійного тексту і, відповідно, перекладачем, безпосередньо залежать від пріоритетності тієї чи іншої функції релігійного дискурсу в кожному окремому випадку. Це зумовлює *актуальність* та необхідність виокремлення дискурсивних функцій, що мають визначальну роль для вибору перекладацької стратегії та засобів.

Об'єктом дослідження є сучасний релігійний, зокрема, християнський дискурс, а *предметом* – дискурсивні функції та їх роль при виборі засобів відтворення сучасних релігійних текстів українською мовою.

Є. В. Бобирьова [2] виділяє дискурсивні та інституційні функції релігійного дискурсу. До дискурсивних, тобто таких, що властиві будь-якому типу дискурсу, і які мають специфічне забарвлення в релігійному спілкуванні, дослідниця відносить репрезентативну, комунікативну, апелятивну, експресивну, фатичну та інформативну функції. Інституційні функції релігійного дискурсу, характерні лише для даного виду комунікації, включають функції, що регулюють існування релігійної спільноти, функції, що регулюють відносини між його членами, та функції, що регулюють світовідчуття члена соціуму.

На перше місце за ступенем актуальності Є. В. Бобирьова ставить апелятивну функцію релігійного дискурсу внаслідок обов'язкової, на думку дослідниці, апеляції релігійного дискурсу в усіх його проявах до волі та почуттів людини або апеляції людини до всемогутності Бога. Друге по значенню місце відводиться емотивній або експресивній функції. Репрезентативна функція займає в класифікації Є. В. Бобирьової третє по значенню місце.

На нашу ж думку, саме ***репрезентативна функція*** є пріоритетною для релігійного дискурсу, адже й сама Є. В. Бобирьова визначає її як функцію представлення, відображення фактів та явищ дійсності одиницями мови. Отже, це функція концептуалізації релігійної картини світу. Тому першочерговими для перекладу стають особливості вербалізації релігійної картини світу, причому в двох площинах: по-перше, це особливості об'єктивації релігійної картини світу мовними засобами, якими володіє людина; по-друге, кожна мова вербалізувала релігійну картину світу по-своєму, отже, мовні аспекти перекладу слід розглядати в такому разі у тісному зв'язку з концептуальними аспектами – особливостями вербалізації релігійної картини світу в текстах оригіналу та перекладу.

Предмет релігії називають різними термінами: *таємниця, божество, інше, щось важливе, Бог, numinosum, Sacrum*. Складнощі з номінацією предмета релігії М. Войтак пов'язує з властивими цьому предмету екзистенційною трансценденцією, особовим характером, найвищою вартістю. Його специфічною референцією є віднесення до трансцендентної, таємничої, складнодоступної сфери сакрум [10, с. 310].

Переклад релігійних текстів – це й переклад текстів про Бога, і текстів Бога до людей (біблійні тексти), і текстів до Бога (молитви, сповідь). Предметом релігійних текстів, отже, є завжди і в першу чергу, сфера сакрального (релігійного).

Констатуючи наявність широкої та різноманітної тематики в сучасних релігійних текстах, слід підкреслити, що характерною особливістю релігійних текстів, яка й виокремлює їх із загалу текстів іншого змісту, є релігійна тематика. Релігійні смисли представлені мовними засобами і об'єктивуються значною мірою в релігійній лексиці. В цьому дослідженні ми концентруємося виключно на християнській лексиці і не розглядаємо спеціальну лексику інших релігійних течій.

Сфера специфічних релігійних смислів, які втілюються за допомогою мовних засобів, або сфера релігійного [4; 5] визначає, на нашу думку, головні особливості та проблеми перекладу сучасних релігійних текстів.

Чимало дослідників, по-різному формулюючи думку, визначають домінантою, властивою для всіх релігійних текстів, вимір фідеїстичної комунікації, тобто основною категорією релігійних текстів є категорія сакральності в тому чи іншому ступені залежно від ступеня сакральності самого релігійного тексту. Так, В. Ю. Лебедєв [6] виділяє "ядерні" специфічні сакральні смисли та "периферійні", пов'язані з особливостями сакрального жанру, теми, епохи створення. До ядерних метасмислів дослідник відносить "двосвіття", "велич трансцендентного", "зустріч світів". Це метасмисли – смисли більш високого рівня, що є родовими по відношенню до інших [4].

Окрім лексичних вербалізаторів категорії сакрального, на думку дослідника, синтаксичні особливості сакрального тексту як, наприклад, паралелізми, симетричні конструкції, велика кількість підрядних речень, означень слів, що позначають суб'єктів релігійного акту, інверсії також виконують функцію вербалізації сакральних смислів: частота вживання означень у молитвах означає підсилене прохання, інверсія покликана відтворити "потойбічність", вивести текст зі сфери дії "профанних норм синтаксису", використання паралелізмів відтворює метасмисл "апофатичність" [6].

Сакральність – це здатність тексту сприяти виходу реципієнта до світу специфічних сакральних смислів, занурюючи його до відповідного дискурсу [5]. М. Еліаде (розвиваючи ідеї Е. Дюркгейма та Р. Отто) відносить сакральне до числа найважливіших "патернів" релігійної свідомості [9]. Говорячи про сакральне, слід зауважити, що ми вживаємо цей термін для означення сакрального у його вужчому, суто релігійному сприйнятті. Сакральне у нашому розумінні стосується релігії: "розглядаємо ***сакральне*** як особливу концептосферу, вживаючи відповідний термін передусім на позначення ***сукупності концептів, наповнених релігійним смислом***" [3, с. 128].

Ю. В. Романченко, користуючись назвою "теологічний дискурс", виділяє поряд із когнітивною, комунікативною, просвітницько-напоумнювальною, регулятивною, інтегративною функціями теологічного дискурсу сакральну функцію, яка безпосередньо пов'язана з усією релігійною сферою комунікації та полягає в тому, що богопізнання здійснюється через містичне спілкування зі світом божественного [7].

Незважаючи на те, що не всі релігійні тексти є сакральними, більшою чи меншою мірою категорія сакральності властива цим текстам. Хоча сучасні релігійні тексти не знаходяться в чіткій опозиції до світських текстів, у них все ж таки об'єктивуються метасмисли "двосвіття", "трансцендентність", а, отже, сучасний релігійний текст знаходиться між профанним і сакральним. На погляд С. Р. Абрамова, сакральність тексту не визначається кожним його елементом – стилістично забарвленим словом, граматичною категорією чи фразеологічною одиницею. Скоріше певні елементи, які можна було б назвати ***маркерами сакральності***, надають всьому комунікативному простору тексту цю якість [1, с. 264].

Відтворення репрезентативної функції створює значні проблеми при перекладі сучасних релігійних текстів. Адекватна експлікація релігійних концептів, наприклад, в українських перекладах італійських текстів стає мож-

ливою за умови дотримання ***перекладацьких стратегій, покликаних розмежовувати сакральну та буденну мови***: архаїзації тексту перекладу, точності у відтворенні біблійних, літургійних цитат, збереження релігійних образів, метафор, символів, сталих епітетів, використання клішованих елементів, збереження латинських виразів, специфікації контексту, вибору синонімів, що більшою мірою включені до системи релігійних уявлень та асоціацій.

Стосовно мови, що використовується в релігійній комунікації, дослідниками відзначається її антиномічний характер, який і зумовлює основні проблеми перекладів та неможливість єдиного підходу до перекладу релігійних текстів: мова, яка використовується релігійною спільнотою, є не тільки засобом вираження Істини, але й мусить бути засобом комунікації [8, с. 46-47]. Ця антитеза проявляється також і в такому протиріччі: з одного боку, Церква намагається створити спільний когнітивний простір віруючих, спільну сферу невербалізованих і вербалізованих асоціацій; з другого боку, вона відкрита для всіх людей і не є замкненою езотеричною спільнотою. Чимало релігійних текстів написані і спрямовані не тільки до віруючих своєї конфесії, а, взагалі, до всіх людей.

Комунікативну функцію, функцію спілкування, Є. В. Бобирьова визначає як пріоритетну для мови взагалі та для релігійного дискурсу зокрема. Втім, на нашу думку, комунікативна функція релігійного дискурсу буває дещо відсунута на задній план по відношенню до такої засадничої функції, як репрезентативна, оскільки саме функція репрезентації сакрального світу, характерна для будь-якого релігійного твору, відрізняє релігійне мовлення від усіх інших комунікативних актів.

Реалізація комунікативної функції релігійного дискурсу передбачає врахування перекладачем комунікативної компетенції реципієнтів і незбігу мовно-концептуальних картин світу, створення додаткової інформаційної надлишковості завдяки поясненням, тлумаченням, коментарям, паралельному наданню декількох синонімів. Тим не менш, орієнтація на реципієнта не означає в релігійному перекладі можливості зміни основного тезаурусу, заміни біблійних образів, релігійних символів, назв. Такі невірні перекладацькі рішення спостерігаємо переважно у перекладах світських масмедіа, що пов'язано з недостатньою професійною підготовкою перекладача, наданням особистої позиції перекладача щодо події, намаганням акцентувати увагу на речах, відмінних від авторської інтенції.

Слід зауважити, що ступінь перекладацької адаптації сучасних релігійних текстів пов'язаний із жанровою приналежністю твору. Жанри релігійних текстів можна поділити на більш езотеричні, закриті, та менш езотеричні, відкриті.

До більш "езотеричних" жанрів можна віднести жанри спілкування з Богом (молитва, літургія). Молитовна мова, як і літургійна, не претендує на повну зрозумілість. "Езотеричними" є й богословські тексти, і їхній переклад, якщо він орієнтований на спеціалістів. У перекладах молитов і богословської літератури (якщо переклад орієнтований на спеціалістів) не застосовуються пояснення інформації.

Менш "езотеричними" релігійними жанрами є проповіді, послання, інформаційні повідомлення релігійних ЗМІ з огляду на те, що історично вони виникали саме для пояснення вчення. Оскільки християнська література, яка створюється навколо Святого Письма, має за мету саме пояснення складних і незрозумілих місць, її переклад орієнтований більшою мірою на реципієнта, ніж переклад молитов чи богословських творів. Але це не означає цілковитої зміни функціональної домінанти перекладу. Перекладацькі стратегії все одно орієнтовані, в першу чергу, на відтворення доктринального смислу, але до цього завдання додається завдання адаптації певної інформації з урахуванням комунікативної компетенції реципієнта. За нашими спостереженнями, найбільший ступінь адаптації мають переклади текстів проповідницького жанру та релігійних текстів для ЗМІ, найменший – віровчительні, богословські тексти, молитви.

Список використаних джерел

1. *Абрамов С. Р.* Сакральное и поэтическое как категории герменевтики / С. Р. Абрамов // Вест. РГГУ. – 2007. – № 4 (94). – С. 263–265.

2. *Бобырева Е. В.* Религиозный дискурс : ценности, жанры, стратегии (на материале православного вероучения) : автореф. дис. … канд. филол. наук : 10.02.19 / Екатерина Валерьевна Бобырева. – Волгоград, 2007.

3. *Вільчинська Т. П.* Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові 17–18 ст. : монографія / Тетяна Пилипівна Вільчинська. – Тернопіль : Джура, 2008. – 424 с.

4. *Лебедев В. Ю.* Метасмысл "двоемирие" как один из ведущих конструктов религиозного освоения мира / В. Ю. Лебедев // Понимание как усмотрение и построение смыслов. – Тверь, 1997. – Ч. 1. – С. 14–20.

5. *Лебедев В. Ю.* Сакральность и обыденный дискурс / В. Ю. Лебедев // Язык, культура и социум в гуманитарной парадигме : сб. ст. – М. ; Тверь, 1999. – С. 78–81.

6. *Лебедев В. Ю.* Синтаксические особенности латинских сакральных текстов / В. Ю. Лебедев // Hermeneutics in Russia. – Issue 3. – 1998. – Vol. 2.

7. *Романченко Ю. В.* Коммуникативные и когнитивные основания для выделения теологического дискурса / Юлия Валентиновна Романченко // Актуальные проблемы лингвистического образования. – Самара, 2009. – С. 213–218.

8. *Успенский Б. А.* Язык богослужения и проблема конвенциональности знака / Борис Андреевич Успенский // Язык Церкви : материалы Междунар. богослов. конф. (Москва, 22–24 сент. 1998). – М., 2002. – С. 45–51.

9. *Элиаде М.* Священное и мирское / Мирча Элиаде / пер. с фр., предисл. и коммент. Н. К. Гарбовского. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 144 с.

10. *Wojtak M.* Czy można mówić o stylu człowieczej rozmovy z Panem Bogiem? / Maria Wojtak // Człowiek dzieło sacrum. – Opole, 1998. – S. 309–319.

Надійшла до редколегії 25.09.14

Yu. Chernyshova, cand. of Philol., associated prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TRANSLATION OF MODERN RELIGIOUS TEXTS IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS DISCOURSE FUNCTIONS

The article includes analysis of the functions of religious discourse that determine the main problems of translation of modern Christian texts: the representative one and the communicative function. The strategies of translation allowing to recreate these functions are marked out.

Key words: religious text, religious discourse, translation of religious texts.

Ю. Чернышова, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ПЕРЕВОД СОВРЕМЕННЫХ РЕЛИГИОЗНЫХ ТЕКСТОВ В КОНТЕКСТЕ ФУНКЦИЙ РЕЛИГИОЗНОГО ДИСКУРСА

Анализируются функции религиозного дискурса, обуславливающие основные проблемы перевода современных христианских текстов: репрезентативная и коммуникативная. Выделяются стратегии перевода, позволяющие сохранить эти функции религиозного дискурса в переводе.

Ключові слова: религиозный текст, религиозный дискурс, перевод религиозных текстов.

УДК 81'373.7:25:341.24

Дарина Касяненко, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ФРАЗЕОЛОГІЯ ПРАВНИЧОГО ЄВРОЛЕКТУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПЕРЕКЛАДУ

Досліджено фразеологію правничого євролекту в німецькій та українській мовах крізь призму терміно- та перекладознавства. Опрацьовані фразеологічні одиниці правничого євролекту відібрані методом загальної вибірки із німецькомовних законодавчих актів ЄС та їхніх офіційних перекладів українською мовою. Розглянуто моделі фразеологічних одиниць різного типу, особливу увагу приділено канцеляризмам та термінологічним словосполученням, також виявлено особливості їх відтворення з німецької мови українською. Коротко проаналізовано стан досліджень євролінгвістики та правничого євролекту в Україні та у світі.

Ключові слова: переклад, фразеологія, правничий євролект.

В умовах наростаючого глобалізму країни Європи поступово переходять із "дому національного буття" (Haus des nationalen Seins: М. Гайдеггер) до "спільного європейського дому", облаштованого в межах Європейського Союзу (ЄС). Наслідком цього процесу постає як утворення спільних європейських інституцій, так і утвердження специфічного *євролекту*, правового за своїм спрямуванням і перекладного за способом досягнення. У такий спосіб, за влучним висловлюванням У. Еко, "мовою Європи практично стає переклад" [1, с.15]. Незважаючи на майже півстолітнє існування Європейського Союзу та прогресивну мовну політику об'єднаної Європи, у лінгвістиці відносно нещодавно було визначено місце та значення мови ЄС – *євролекту* у системі фахових мов. Хоча *євролінгвістика* та похідні від неї поняття *євролект, євромова, єврожаргон, євротекст, євронім* слугує об'єктом лінгвістичних студій вже з 90-х років XX ст., поза увагою дослідників і досі залишається фразеологія текстів європейського права, що зумовлює *актуальність* обраної проблематики.

Аналіз літератури виявив інтенсивність досліджень євролекту на зарубіжних теренах і нестачу фундаментальних розвідок зазначеної проблематики в українській лінгвістиці. Перші студії, присвячені лінгвістичним аспектам нової легіслативної культури, з'являються в Західній Європі наприкінці 90-х рр. (В. Вайсфлог, С. Шарчевич, Р. Гофен, П. Сандріні, Ж. Р. де Гроот, Р. Арнтц, Р. Штольце А.-Л. К'яер). В Україні євролект як феномен "нової інтернаціональної мовної сутності" [2] стає об'єктом наукових досліджень лише з 2007 р. [3] і згодом висвітлюється також іншими мовознавцями, перекладачами-практиками та науковцями (О. Чередниченко, Т. Качка, С. Друзенко, Д. Касяненко).

Мета цієї розвідки – з'ясувати фразеологічні особливості правничого євролекту в німецькій та українській мовах. *Об'єктом дослідження* виступають німецькомовні законодавчі акти ЄС [4; 5] та їхні офіційні переклади українською мовою [6; 7]. *Предмет дослідження* – фразеологічний потенціал правничого євролекту в німецькій та українській мовах. *Матеріалом дослідження* слугують усталені звороти правничого євролекту, відібрані методом загальної вибірки із зазначених джерел європейського права [4-7].

Запропоноване Л. Гоффманном горизонтальне структурування (приналежність фахової мови до певної галузі) та вертикального розшарування фахових мов (розподіл фахових мов на пласти за рівнем їхньої змістовної спеціалізації), дозволяють виокремити в мові права – підмову європейського права і позначити її ***правничим євролектом***, представленим джерелами європейського права [8, с. 88].

На особливий статус фразеології в правничих текстах ЄС звертає у своїх розвідках Гертруд Греціано, іменуючи її "єврофразеологією" (Europaphraseologie) [9]. Зазначена тенденція з'явилася в європейських законодавчих актах унаслідок запозичення традицій укладання конституцій Франції та Німеччини. Як приклади можна навести усталені словосполучення, які зустрічаються у преамбулах до основних законів ЄС, наприклад: *in dem Bewusstsein* (нім.) / *conscientes du fait* (фр.) – усвідомлюючи; *in der Erwägung* (нім.) / *considerant* (фр.) – беручи до уваги що / зважаючи на; *im Hinblick* (нім.) / *eu egard* (фр.) – у зв'язку з / зважаючи на те, що / з огляду на те, що; *in dem Wunsch* (нім.) / *desireuse* (фр.) / *desiring to* (англ.) – бажаючи; *überzeugend, in der Gewissheit*, *im Vertrauen* (нім.) / *convaincus* (фр.) – певні / упевнені; *entschlossen* (нім.) / *resolved to* (англ.) – сповнені рішучості тощо.

Аналіз практичного матеріалу дозволяє стверджувати, що у правничому євролекті поширені фразеологічні одиниці різного типу: фразеологічні єдності, сполучення й вислови. Оскільки юриспруденції характерна стандартизація лексичних одиниць, словосполучень та інших засобів передачі думки, а також константність лексичних ознак, більшість юридичних фразеологізмів втратила свою метафоричність і отримала статус нейтральних стійких висловів [10, с. 210], наприклад: *Verantwortlichkeit tragen* – нести відповідальність; або стертих чи мертвих метафор: *Rechtsquelle* – джерело права. Тож, джерела європейського права містять фразеологізми, які сьогодні входять до складу відповідної юридичної терміносистеми і у фахових текстах виконують роль термінів.

До фразеології фахової мови ("fachsprachliche Phraseologie") німецькі науковці відносять усталені звороти, які посідають особливе місце як в німецькій, так й українській мові європейського права. Окрему групу фразеологічних сполучень правничого євролекту становлять канцеляризми (стандартні вислови термінологічного характеру, притаманні офіційно-діловому стилю). Для їхнього перекладу українською мовою необхідно добирати функціонально еквівалентні словосполучення, як правило також канцеляризми цільової мови, окремі складові яких можуть різнитися їхньої семантикою [10, с. 211].

Особливу небезпеку для юридичного перекладу становить дослівний переклад канцеляризмів, утворених у німецькомовному правничому євролекті за найбільш поширеною моделлю **іменник + дієслово**, де дієслово виконує формальну функцію і не конкретизує семантичне значення фразеологічного сполучення: ***stellen*** *(ставити),* ***geben*** *(давати),* ***ziehen*** *(тягнути),* ***machen / tun*** *(робити)* тощо. Так, приміром, фаховий характер дієслів *ratifizieren* та *legalisieren* сприймається одразу, адже вони слугують термінами підмови права. Фахова приналежність наведених вище дієслів загальновживаної мови, які входять до складу канцеляризмів правничого євролекту, розпізнається лише у процесі їхнього застосування в усталених термінологічних словосполученнях, наприклад: ***ziehen*** *– zur Verantwortung ziehen* (притягнути до відповідальності); ***stellen*** *– Antrag stellen* (робити заяву, вносити пропозицію); *Anspruch* ***tun*** *– робити відвід заяви/ клопотання*; *Eintrag* ***tun*** *– завдати школи*; *Aussagen* ***machen*** *– давати свідчення* тощо. Наведені приклади унаочнюють, що до складу

© Касяненко Д., 2014

німецькомовних сталих висловів правничого євролекту належать дієслова узагальнюючого характеру, проте під час перекладу українською мовою відбувається їхня конкретизація за допомогою більш вужчого за значенням відповідника, наприклад: ***stellen*** – *vor Gericht stellen* (*віддавати* під суд); *unter Beweis stellen* (*обґрунтовувати* дії).

Усталені фахові термінологічні сполучення утворюються в німецькій мові правничого євролекту, як правило, за такими моделями:

а) **іменник + дієслово** (Substantiv + Verb): *Leitlinien festlegen* (формулювати настанови), *Richtlinien erlassen* (видавати директиви), *die Politik festlegen* / *ausführen* (визначати / реалізовувати політику) та ін.;

б) **прикметник + іменник** (Adjektiv + Substantiv): *blockfreies Land* (країна, яка не приєдналася до блоку), *Europäische Freihandelszohne* (Європейська зона вільної торгівлі);

в) **прийменник + іменник** (Präposition + Substantiv): *laut dem Binnenmarktkonzept* (відповідно до концепції внутрішнього ринку), *kraft des Europarechts* (згідно з правом ЄС).

Залежно від контексту і стилістичних вимог правничі поняття в німецькій мові виражаються різними частинами мови: ***Abgrenzung*** *der Zuständigkeiten* +

Abgrenzen *der Zuständigkeiten* = обмеження компетенції; *Zuständigkeiten* ***abgrenzen*** (обмежити компетенцію); *Konsolidierung* der Rechtsvorschriften + *Konsolidieren* der Rechtsvorschriften = консолідація правових положень; Rechtsvorschriften *konsolidieren* (консолідувати правові положення).

Якщо порівняти моделі, за якими утворюються німецькі та українські термінологічні сполучення підмови європейського права, помітними стають такі риси: лексикографічним відповідником моделі ***іменник + дієслово*** *(нім.)* слугує в українській мові модель ***дієслово + іменник*** *(укр.)*, наприклад: ***ein Gesetz beschließen*** / *verabschieden – прийняти закон / затвердити законопроект*, ***eine Verordnung erlassen*** – *видавати постанову*. Якщо *іменник* термінологічного словосполучення в німецькій мові представлений *складним словом*, то у перекладі українською мовою він відтворюється або моделлю *прикметник + іменник*, наприклад: ***Wahlrecht ausüben*** – *здійснювати виборче право*; або моделлю *іменник + іменник*: ***die Beweislast umkehren*** – *перекласти обов'язок доведення*.

Термінологічне словосполучення ***прикметник + іменник*** *(нім.)* у перекладі українською мовою відтворюється такою ж моделлю: ***multilateraler Vertrag*** – *багатосторонній договір*, ***verstärkte Zusammenarbeit*** – *посилена співпраця*, ***gemeinsamer Markt*** – *спільний ринок*, ***verfassungsrechtliche Vorschriften*** – *конституційні вимоги* тощо; модель ***прийменник + іменник*** *(нім.)* у перекладі українською мовою передається відповідно моделлю ***прийменник + іменник*** *(укр.)*: ***getäß der Verfassung*** – *за конституцією* тощо.

Комунікативну функцію термінологічних сполучень допомагають виконувати всі мовні елементи усталених словосполучень, проте у перекладі юридичного тексту вибір слушного терміносполучення та його "імплантація" в контекст може викликати певні складнощі щодо вибору влучного дієслова, прийменника тощо – ein Gesetz einbringen (вносити законопроект); *kraft des Gesetzes* (в силу закону); *als Gesetzgeber tätig sein* (ухвалювати законодавчі акти), *bewährte Verfahren übernehmen* (переймати взірцевий досвід), *die nationalen Gerichte binden* (бути обов'язковим для національних судів), *der Rat erläßt…Richtlinien* (Рада публікує / видає директиви), *einstimmig beschliessen* (ухвалювати одноголосно) тощо.

До групи так званих "схрещених" складених термінів, утворених з генетично різнорідних компонентів, один з яких національний, а другий – іншомовний, можна віднести як у німецькій, так і в українській мовах словосполучення, утворені за моделлю "*позначуване + позначене*", домінує в цьому тандемі запозичений іменник. Наприклад: *gemeinsame* ***Politik*** (спільна *політика*), *Europäische* ***Konvention*** (європейська *конвенція*), *allgemeine* ***Amnestie*** (загальна амністія) тощо.

Варто зазначити, що на відмінну від національної правничої мови ФРН, ознакою якої є надання переваги національним варіантам термінологічних висловів, німецькомовний правничий євролект тяжіє до іншомовних запозичень. Зазвичай це структурні кальки, які в результаті попередніх контактів порівнювальних правових систем були запозичені в німецькомовний, а згодом і в україномовний правничий євролект.

Із наведених прикладів очевидно, що перекладач має добре орієнтуватися у правничій фразеології, уникати дослівного перекладу нових канцеляризмів, що може призвести не лише до стилістичних, але й до серйозних правових помилок, аналіз яких визначає подальші вектори наукових студій.

Список використаних джерел

1. *Mehrsprachigkeit: Trumpfkarte Europas, aber auch gemeinsame Verpflichtung* // Mitteilung der Kommission an das Europäische Parlament, den Rat, den Europäischen Wirtschafts- und Sozialausschuss und den Ausschuss der Regionen. – Brüssel, 2008.
2. *Чередниченко О. І.* Євролект і проблеми його перекладу / О. І. Чередниченко // Мовні і концептуальні картини світу . – 2012. – Вип. 41, ч. 2.
3. *Гавура Д.* Проблема багатомовності в ЄС з точки зору перекладу, адаптації та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС в контексті євроінтеграції України / Д. Гавура // Мовні і концептуальні картини світу. – 2007. – Вип. 23, ч. 1.
4. *Entwurfvertrag über eine Verfassung für Europa* (2003/C 169/01) [Електронний ресурс] Amtsblatt der Europäischen Union. – 2003. – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52003XX0718(01):DE:HTML.
5. *Verfassung für Europa* [Електронний ресурс] Amtsblatt der Europäischen Union. – Режим доступу: http://europa.eu/scadplus/constitution /introduction_de.htm.
6. *Договір про запровадження Конституції для Європи* (проект) (2003/C169/01). – 2008. – офіційний переклад [Електронний ресурс] Законодавство України. Верховна Рада. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua.
7. *Конституція для Європи. Конституційні акти Європейського Союзу.* – К., 2008.
8. *Касяненко Д. С.* Особливості перекладу та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС в контексті євроінтеграції України : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Д. С. Касяненко. – К., 2011.
9. *Gréciano G.* Europaphraseologie im Vergleich / G. Gréciano [Hrsg. W. Eismann] // Europhras 95 – Europäische Phraseologie im Vergleich. Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt. – Bochum, 1998. – Bd. 15.
10. *Шаблій О.А.* Німецько-український юридичний переклад: методологія, проблеми, перспективи : монографія / О. А. Шаблій. – Ніжин, 2012.

Надійшла до редколегії 25.09.14

D. Kasianenko, cand. of Philol., associated prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

LEGAL EUROLEKT PHRASEOLOGY IN THE LIGHT OF TRANSLATION

This article deals with the *research of legal eurolekt phraseology in German and Ukrainian in the light of terminology and translation studies. The analyzed legal eurolekt phraseological units are selected by general selection method from EU German legal acts and their official translations into Ukrainian. Models of different type phraseological units are considered in particular with focus on terminological colocations and officialeses, features of their translation from German into Ukrainian are also defined. The condition of Eurolinguistics and eurolekt researches in Ukraine and in the world is shortly analyzed.*

Key words: translation, phraseology, legal eurolekt

Д. Касяненко, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ФРАЗЕОЛОГИЯ ПРАВОВОГО ЕВРОЛЕКТА СКВОЗЬ ПРИЗМУ ПЕРЕВОДА

Статья посвящена исследованию фразеологии правового евролекта в немецком и украинском языках с позиции термино- и переводоведения. Проанализированные фразеологические единицы правового евролекта отобраны методом общей выборки из немецкоязычных законодательных актов ЕС и их официальных переводов на украинский язык. Рассмотрены модели фразеологических единиц разного типа, особенное внимание посвящено канцеляризмам и терминологическим словосочетаниям, также определены особенности их перевода с немецкого языка на украинский. Коротко проанализировано состояние исследований евролингвистики и правового евролекта в Украине и в мире.

Ключевые слова: перевод, фразеология, правовой евролект.

УДК 81'255.4'42:821.111=161.2

Катерина Мегела, канд. філол. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Киев

МЕТОДИКА АНАЛІЗУ ВІДТВОРЕННЯ ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Висвітлено основні методи, які дозволяють дослідити специфіку художнього перекладу важливих елементів діалогічного мовлення, акцентовано на необхідності врахування комунікативних смислів дискурсивних маркерів у перекладі художніх діалогів. Продемонстровано широку варіативність тактик відтворення англійських дискурсивних маркерів в українських художніх перекладах. Виявлено низку прагматичних чинників, що впливають на вибір перекладацьких відповідників до досліджуваних мовних одиниць.

Ключові слова: дискурсивний маркер, дискурс, діалогічне мовлення, прагматичне значення, комунікативний смисл, варіативний переклад, перекладацькі тактики, художній переклад, метод дослідження.

Проведене дослідження дало змогу поглянути на дискурсивні маркери, які у лінгвістиці часто називають "неважливими" словами, як на об'єкт, що заслуговує на детальне вивчення у перекладознавчому ракурсі.

Об'єктом дослідження є дискурсивні маркери англійської мови *(**oh, ah, well, why, hey, eh, yeah, uh, huh, now, really, anyway, you know, I mean, you see**)*, відібрані з діалогічних фрагментів англомовних художніх творів, способи та засоби їх відтворення в українських перекладах. Інвентаризація класу дискурсивних маркерів була проведена на основі класифікацій зарубіжних вчених: Д. Шифрін [6], К. Ейджмер [3], С. Левінсона [4], Д. Льюіс [5], М. Каменського [1], а також власних спостережень.

Приналежність тої чи іншої лексеми до класу дискурсивних маркерів визначається за принципом вираження ними подібних прагматичних значень, які можуть зумовлювати варіативний переклад. Можливість деяких вигуків, прислівників та сполучників виконувати дискурсотворчу роль, а саме регулювати діалогічну взаємодію учасників спілкування, й пояснює зарахування їх до функціонального класу дискурсивних маркерів.

Клас дискурсивних маркерів як мовна категорія не є чимось застиглим і завершеним, він може поповнюватись новими нормативними або соціально маркованими елементами, деякі лексеми можуть виходити з ужитку, набуваючи хронологічної маркованості, як це трапилось, наприклад, з лексемами ***marry*** та ***(in) faith***.

Семантика дискурсивних маркерів розглядається у нерозривній єдності з постаттю мовця-персонажа як творця мовного повідомлення, а вибір відповідників як креативний процес самого перекладача, таким чином, дослідження особливостей відтворення дискурсивних маркерів у перекладі органічно вписується в антропоцентричну модель сучасних перекладознавчих студій та визначає його **актуальність.**

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що нами вироблена власна методика аналізу відтворення дискурсивних маркерів діалогічного мовлення у художньому перекладі, що виявляє комплекс прагматичних факторів, які впливають на перекладацькі рішення.

Головна **мета** роботи – прослідкувати вплив прагматичних чинників на варіативність перекладацьких рішень у відтворенні дискурсивних маркерів в українських перекладах англомовних художніх творів.

У багатьох дослідженнях, які висвітлюють проблему дискурсивних маркерів, зустрічаться теза про те, що дискурсивні маркери не мають лексичного значення, а мають лише дискурсивне. Ми переконані, що у дискурсивних маркерів відсутній лише денотативний (номінативний) аспект лексичного значення, оскільки вони не можуть позначати предмети навколишньої дійсності, проте мають конотативне значення. Дискурсивні маркери можуть мати велику кількість відтінків значень, що визначаються лише контекстом, тому ми говоримо про "розмитість" їхньої семантики, крім того, нерідко реалізують декілька функцій одночасно. Очевидно, що невизначеність семантики дискурсивних маркерів породжена смислом, який виникає при їх функціонуванні у мовленні. У нашому розумінні, значення є психоментальним фрагментом колективної етносвідомості, що конвенційно закріплений за певною мовною формою й завдяки чому існує в індивідуальній свідомості в різних способах застосування. Смисл – це внутрішній зміст, значення мовної одиниці, яке випливає з певного контексту її вживання.

У більшості лексем, які зараховані до класу дискурсивних маркерів, поряд з дискурсивними існують ще й інші, недискурсивні значення. При цьому, між дискурсивними та іншими вживаннями певного слова часто не існує ніякого семантичного зв'язку [2, с. 212].

Під недискурсивним значенням лексеми розуміється її первинне значення. Наприклад, англійська лексема ***well*** – це в першу чергу прислівник *"добре"*, *"гарно"*: Порівняймо: ***She dances well*** (вона гарно танцює). Та: ***Well, she is quite pretty*** (***А вона нічого!***). У другому випадку ***well*** демонструє прояв дискурсивного значення оцінки.

Так само, ***you know*** у своєму традиційному значенні виконує роль предиката: ***You know this man.*** *Ти знаєш цього чоловіка.* Одне з дискурсивних значень ***you know,*** слугувати засобом привернення уваги співрозмовника, можна побачити на прикладі: ***You know, he is so strange. Знаєш, він такий дивний!***

Дискурсивні маркери розглядаються нами не як ізольований клас функціональних лексем, що в українській мові мають свої відповідники, а як мовні засоби, за до-

© Мегела К., 2014

помогою яких автор створює особливі комунікативні смисли і досягає бажаного естетичного ефекту.

Розмитість семантики англійських дискурсивних маркерів ускладнює проведення паралелі між їх українськими словниковими відповідниками, які не є їх повними еквівалентами, оскільки збіг можливий лише за одним або декількома значеннями, але не за всіма, тому можемо говорити лише про часткову еквівалентність.

Наведемо приклад: *"**Why**, that's awful. How did he know she was a-witching him?"(M.Twain, "The Adventures of Huckleberry Finn"). – **Господи**, який жах! А як же він знав, що вона на нього чар напускає? ("Пригоди Тома Сойєра", пер. В.Митрофанова).*

Очевидно, що дискурсивний маркер ***why*** в українських художніх перекладах не завжди буде відтворюватись вигуком ***"Господи!"***, який у контексті наведеного діалогу вказує на емоцію здивування або переляку, оскільки інші потенційні функції ***why*** (нетерпіння, нерішучість, заперечення, згода) вимагатимуть застосування зовсім інших відповідників.

Комунікативні смисли, що їх виражають дискурсивні маркери, є універсальними для кожної мови, без них побудова когерентного дискурсу та й саме існування комунікативної компетенції були б неможливими. Проте способи вираження комунікативного смислу в англійській та українській мовах різні, тому перекладачі художніх творів часто відходять від усталених українських відповідників, зафіксованих у словниках, керуючись мовленнєвими нормами цільової мови, евфонічними факторами, бажанням перекладача увиразнити мовлення персонажу, підкреслити його емоційний стан, соціальний статус, наблизити художній діалог до природного спілкування тощо.

У ході дослідження серед перекладацьких тактик до дискурсивних маркерів були виявлені: **(1) підбір словникового відповідника:** *"Who knows we're here? **Eh?**"(W.Golding, "Lord of the flies"). – Хто знає, що ми тут? **Га?** ("Володар Мух", пер. С.Павличко);* **(2) підбір варіантного відповідника:** *"**Now**, mind you," said the doctor, "I clear my conscience – the name of rum for you is death" (R.L.Stevenson, "Treasure Island"). – **Отже**, майте на увазі, мовив лікар, – я кажу вам по совісті: слово "ром" означає для вас "смерть"("Острів скарбів", пер. Ю.Корецького);* **(3) підбір функціонального відповідника***:"Herdin' sheep?" he asks me."**Well**", says I, 'to a man of your evident gumptional endowments, I wouldn't have the nerve to state that I am engaged in decorating old bronzes or oiling bicycle sprockets'(O.Henry, "The Hiding of Black Bill"). – Пасеш вівці? – питає він мене. – **Далебі,** – відповідаю, – я так вражений вашою незвичною кмітливістю, що в мене просто не вистачає духу твердити, ніби я підмальовую старовинну бронзу чи змазую велосипедні втулки ("Як ховався Чорний Білл", пер. М.Тупайла).* **(4) додавання:** *And a passage home?' he added, with a look of great shrewdness. "**Why**," I cried, "the squire's a gentleman" (R. L. Stevenson, "Treasure Island"). – Може, мене ще й додому доставлять? – спитав він, вглядаючись у мене підозрілим поглядом. – **Ну звісно!** – вигукнув я. – Сквайр – справжній джентльмен ("Острів скарбів", пер. Л. Кузнєцової);* **(5) вилучення:** *"**Well**, it is a little awkward, for I have a business already,' said I (A. Conan Doyle, "The red-headed league"). – Зараз мені ще важко про це сказати, бо в мене є своє діло, – відповів я ("Спілка рудих", пер. М.Дмитренка);* **(6) членування висловлювання:** *"How long since he died?" – "**Why**, I haven't heard that he was dead." She looked at him curiously (J.London, "Martin Eden"). – Він давно помер? – **Що ви!** Я не чула, що він помер, – Рут здивовано глянула на нього ("Мартін Іден", пер. М.Рябової);* **(7) перестановка:** *"Why don't you go home, Mac? How old are you, **anyway**?" (J. D. Salinger, "The Catcher in the Rye"). – Чого ти не йдеш додому, старий? **До речі**, скільки тобі років?* ("*Над прірвою у житі*", пер. *О.Логвиненка*); **(8) компенсація:** *"Who's your date?" I asked him. "Fitzgerald?" "Hell, no! I told ya. I'm through with that pig." "**Yeah**? Give her to me, boy. No kidding. She's my type"* (*J. D. Salinger, "The Catcher in the Rye*"). *– А з ким у тебе рандеву? – питаю.– З Фітцджеральд? – Ти що – здурів?! Я ж тобі казав: я зав'язав з тою поторочею. – **А ти не бре**? Слухай, тоді віддай її мені! Серйозно. Вона в моєму стилі ("Над прірвою у житі*", пер. *О.Логвиненка)*; **(9) цілісне перетворення:** *"I'd like to come." – "**Well, come then**" (F. S. Fitzgerald, "The Great Gatsby") –Так, я хотів би приїхати. – **То в чому ж річ?** ("Великий Гетсбі"пер. М.Пінчевського);* **(10) смисловий розвиток:***"Stop one minute!"I cried. – "**Well?**" (Ch. Bronte, "Jane Eyre"). – Зажди хвилинку! – гукнула я. – **Що трапилося?** ("Джейн Ейр" пер.У. Григораш);* **(11) смисловий розвиток + повтор:***"**Oh**, Jane, had we been less secret, had we told what we knew of him, this could not have happened!"(J.Austen, "Pride and Prejudice"). – **Джейн, Джейн**, якби ми не тримали все в секреті, якби ми розповіли те, що знаємо про нього, нічого не трапилося б! ("Гідність і гонор" пер. Т.Некряч).* **(12) описово-експлікативний переклад:** *Jack: **Well**, my name is Ernest in town and Jack in the country, and the cigarette case was given to me in the country (O.Wilde, "The Importance of Being Earnest"). Джек: **Ну якщо вже ти так хочеш**, то моє ім'я – Ернест у Лондоні й Джек на провінції, а портсигар мені подарували на провінції ("Як важливо бути поважним", пер. Р. Доценка).*

Поряд із методами *зіставного, контрастивного*, *компонентного* та *контекстуального аналізу* особливо перспективною виявилась екстраполяція методів комунікативної лінгвістики на площину даного дослідження.

Метод *прагматичного аналізу*, що полягає у вивченні людських вимірів комунікації, спонукав до розгляду дискурсивних маркерів крізь призму теорії мовленнєвих актів та виокремленні комунікативної інтенції мовця як одного з джерел варіативності їхнього перекладу.

За допомогою *конверсаційного аналізу,* який зорієнтований на чинники переходу мовця від одного мовленнєвого ходу до іншого, нам вдалося розмежувати функції дискурсивних маркерів – метакомунікативну (фатичну), модальну та емоційно-експресивну.

Метод *дискурсивного аналізу* надав змогу дослідити взаємозв'язок між мовним кодом та культурними, когнітивними, психологічними, етнічними чинниками, що опосередковують мотиви, цілі та стратегії учасників спілкування.

З'ясувалось, що комунікативна варіативність у перекладі дискурсивних маркерів обумовлена: по-перше, мовленнєвою ситуацією, що дозволяє перекладачам виділяти в ній різні інтенції мовця та відтворювати їх різними способами у перекладі. Другий фактор – мовний. Внутрішньомовна синонімія охоплює численну групу мовних явищ, характерною рисою яких є наявність вже готових, системних парадигматичних відповідників до дискурсивних маркерів. Соціолінгвістичний фактор визначається соціальними ролями та статусом персонажів-мовців, які спонукають перекладачів застосовувати стилістично-марковані відповідники для передачі інформації щодо віку, гендеру, етнічної приналежності, рівня вихованості персонажа тощо.

Варіативність перекладу дискурсивних маркерів зумовлюється, не в останню чергу, й хронологічним чинником, тобто часом, коли був написаний твір та здійснений його переклад, а також часом, який розкривається у самому художньому творі. На стратегію перекладу англійських дискурсивних маркерів значним чином впливають й традиції художнього перекладу та стан цільової мови на момент здійснення перекладу.

Різна хронологія появи перекладів свідчить про варіативність літературних норм української мови. Мова художнього перекладу може по-різному залучати розмовні елементи, збагачувати індивідуальне мовлення персонажів. Деякі відповідники, які зустрічаються у перекладах, наприклад, 70-х років, завдяки появі нових значень, вже не прийнятні, тому їх треба ув'язувати з сучасним станом української мови.

Наведемо приклад з роману Гарпер Лі "Убити пересмішника". Контекст діалогу – зустріч дітей: – *"Hey!"- "Hey yourself", said Jem pleasantly.* У перекладі М. Харенка 1975 року зустрічаємо: – ***Гей!*** – *Сам гей,* – *ввічливо відповів Джем.* Український вигук *"гей"* в останній час став омонімічним з іншим смисловим змістом, що викликає зовсім інші асоціації.

Автори художніх творів можуть застосовувати оказіональні форми у функції дискурсивних маркерів. Зокрема, у творі сучасного англійського письменника Девіда Лоджа "Nice Work" дискурсивний маркер ***anyway*** (укр. *проте, втім, але*) жартівливо замінено на *anyroad* (власне, була замінена друга частина слова на синонім одного зі значень іменника *way*). Вживання цього оказіоналізму надає додаткові нюанси мовленню персонажа, а саме намагання чоловіка помиритися з дружиною, виявити добрі наміри, що варто було б відтворити у перекладі.

Дане дослідження базується на тактиках відтворення дискурсивних маркерів у художніх творах з акцентом на діалогічне мовлення, хоча тема дискурсивних маркерів значно ширша, вона охоплює і монологічне мовлення, інші типи дискурсів. Там можливі інші класифікації, інші підходи та методи перекладознавчого дослідження, що можна було б реалізувати у подальших наукових пошуках.

Список використаних джерел

1. Каменский М. В. Социолингвистическая парадигма дискурсных маркеров (на материале английского языка) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.19 / Каменский Михаил Васильевич. – Ставрополь, 2007. – 179 с.
2. Массалина И. П. Дискурсивные маркеры / И. П. Массалина // Изв. Калининград. гос. техн. ун-т. – 2009. – №15. – С. 211–217.
3. Aijmer K. English Discourse Particles: Evidence from a corpus / K. Aijmer. – Amsterdam : John Benjamins, 2002. – 299 p.
4. Levinson S. Pragmatics / S. Levinson. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1983. – 434 p.
5. Lewis D. Discourse markers in English: A discourse-pragmatic view / D. Lewis // Approaches to Discourse Particles / ed. by K. Fisher. – Amsterdam, 2006. – Vol. 1. – P. 43–60.
6. Schiffrin D. Discourse markers / D. Schiffrin. – Cambridge : Cambridge Univ. Press,1987. – 364 p.

Надійшла до редколегії 25.09.14

K. Megela, cand. of Philol., associated prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

METHODOLOGY FOR ANALYSING THE MEANS OF RENDERING DISCOURSE MARKERS IN LITERARY TRANSLATION

The article depicts key methods to study the patterns applied in literary translation of essential elements of dialogical speech. The article emphasises the importance to consider communicative value of discourse markers while translating fictional dialogues. Variable translation tactics used in rendering English discourse markers in Ukrainian literary translations are highlighted. A set of pragmatic factors affecting the choice of correspondences to analysed linguistic units was identified.

Key words: discourse marker, discourse, dialogical speech, pragmatic meaning, communicative value, variable translation, translational tactics, literary translation, research method.

К. Мегела, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

МЕТОДИКА АНАЛИЗА ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ ДИСКУРСИВНЫХ МАРКЕРОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ

Отображены основные методы, которые позволяют исследовать специфику художественного перевода важных элементов диалогической речи, подчеркнута необходимость учитывать коммуникативные смыслы дискурсивных маркеров при переводе художественных диалогов. Продемонстрирована широкая вариативность тактик воспроизведения английских дискурсивных маркеров в украинских художественных переводах. Выявлен ряд прагматических факторов, которые влияют на выбор переводческих соответствий для исследуемых языковых единиц.

Ключевые слова: дискурсивный маркер, дискурс, диалогическая речь, прагматическое значение, коммуникативный смысл, вариативный перевод, переводческие тактики, художественный перевод, метод исследования.

УДК 81'255.4:821.111(73)

Тетяна Некряч, канд. філол. наук, доц.
Руслана Довганчина, канд. філол. наук
Київський університет імені Тараса Шевченка, Київ

ДЕТАЛЬ У ЦІЛІСНІЙ КАРТИНІ СВІТУ Е.ГЕМІНҐВЕЯ: ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

В статті розглядаються перекладацькі труднощі відтворення художньої деталі в структурі цілісної картини світу Е. Гемінґвея. Перекладацький аналіз має враховувати багатофункціональність художньої деталі, оскільки деталь, майстерно вплетена в словесну тканину художнього тексту, вступає в контактні та дистанційні зв'язки з сюжетом та образами твору. Адекватне розуміння і відтворення у перекладі смислового навантаження деталі можливе лише в макроконтексті цілісного художнього тексту і досягається шляхом проспективно-ретроспективного прочитання твору. Для досягнення такого прочитання автори статті застосовують модель "інтерпретаційного лабіринту".

Ключові слова: деталь, картина світу, конкретність, візуальність, адресованість, мікроконтекст, макроконтекст, інтерпретаційний лабіринт, проспективно-ретроспективне прочитання.

Без деталі, подробиці літературний твір не живе. Тоді він перетворюється, за словами Чехова, на суху палку від копченого сіга. Смисл деталі полягає у тому, щоб дрібниця, яка зазвичай вислизає з зору, виступила крупно і наочно. Розуміння ролі деталі у художній тканині тексту досі неоднозначне. Це пояснюється не тільки складністю природи деталі, а й функціонуванням художньої деталі в різних видах мистецтва, що знаходить своє відображення в таких синонімічних термінах як штрих, лінія, малюнок, ракурс, подробиця. Низка філологічних робіт, зокрема, дисертацій і наукових статей, присвячена використанню "малих компонентів" в творах визначних письменників. Так, В.Кухаренко розглядає деталь на матеріалі англомовних авторів [4, 5], В. Сосновська присвятила своє дослідження деталізації в американській літературі [8], О. Михайлов досліджує деталь в контексті світової культури та проводить паралелі між творчістю Т. Фонтане, Л. Толстого та А. Чехова [6]. М .Березняк, Н. Колодіна, І. Щирова вивчають лінгвістичні аспекти деталі [1, 3, 15]. З. Тураєва справедливо зазначає, що дедаль неминуче вплітається в складну канву внутрішньо текстових зв'язків, тобто

© Некряч Т., Довганчина Р., 2014

інтегрується текстом як єдністю вищого рангу [9]. Сучасні перекладознавчі студії вступають у перехідний етап від лінгвістичного перекладознавства до сфери лінвокультурних та інтерсеміотичних досліджень. Але досить часто такі глобальні погляди призводять до нехтування тими мікроелементами тексту, які в сукупності утворюють цілісну картину світу письменника.

Антропоцентричні розвідки, які в центр будь-яких досліджень ставлять ідіостиль письменника, засвідчують, що естетичний потенціал художнього тексту – це результат індивідуально-образного відображення дійсності письменником, де кожна деталь вступає в складні асоціативно-образні зв'язки не тільки в межах одного тексту, а досить часто в макроконтексті усієї цілісної картини світу автора. О.Шмідт описує художню деталь як сигнал *адресованості* автора до читача, тобто як "точку контакту" автора і читача, яка дозволяє вибудовувати можливий хід інтерпретації окремих художніх образів і тексту вцілому [14, с.5]. Адекватне розуміння смислового навантаження деталі можливе лише в макроконтексті цілісного художнього тексту і досягається шляхом проспективно-ретроспективного прочитання твору. Поняття проспективно-ретроспективного прочитання пов'язане з поняттям оповідного лабіринту, запропонованого У.Еко для позначення моделі читацької проспекції (здогадки) в ході інтерпретації [18]. В лабіринті інтерпретації деталі функціонують як опорні смислові маркери, стратегічні або тактичні кроки автора твору.Тому сьогодні перекладацький аналіз художнього твору не може відбуватися тільки на рівні мікроконтексту, а, за словами О.Чередниченка, "вимагає знання затекстної ситуації і врахування соціокультурних факторів як елементів загальної контекстної системи оригіналу" [13, с.183].

Е.Гемінґвей формувався як письменник у часи рішучої переоцінки цінностей, що вплинуло, поміж іншим, і на естетичні уявлення людей, і на ставлення до мови. І.Фінкельштейн пише: "Все, що під час війни стикалося з політикою і церквою, пресою і державою, всі високі поняття і почуття були звульгаризовані і спотворені; абстрактні слова для їх позначення (особливо такі як жертва, подвиг, святиня) здавалися фальшивими і непристойними. Справжнє значення і гідність зберегли лише *конкретні* слова, і молодий Е.Гемінґвей прагнув саме такими словами зображувати конкретні речі та дії" [10, с. 7]. Надчутлива, майже містична тонкість художнього бачення й слуху пронизує наскрізно текстове полотно його мета-роману. Наша стаття має на **меті** окреслення перекладацьких труднощів відтворення художньої деталі в цілісній картині світу Е.Гемінґвея, враховуючи функціонування художньої деталі як засобу ускладнення художніх образів.

В оповіданні Е.Гемінґвея *"The Doctor and the Doctor's Wife"* ("Доктор і докторова дружина" – пер. В.Митрофанова), можна простежити цілу низку складних іменників, утворення яких характерне саме для англійської мови, – поєднання не тільки прикметника з іменником, а й іменника з іменником. Е.Гемінґвей прагне уникати суб'єктивно-оцінних прикметників, зокрема тих, які видаються йому надлишковими та заяложеними. Зовсім по-іншому він ставиться до прикметників, означень і уточнень, які зображують предметні нюанси і деталі означення. Особливий конкретний характер Гемінґвеєвого означення, бажання відтворити суть предмету призводить до домінування іменника у функції означення в його оповіданнях: *"the long cross-cut saw", "two big cant-hooks", "the big log booms", "rowboat", "iron spike with a ring", "waterlog", "cordwood and chunks", "four big beech logs", "it's drift-woods", "the mark of the scaler's hammer", "shotgun", "the screen door", "hemlock woods"*. Прикметники головно позбавлені суб'єктивного оцінювання, вони просто констатують ознаки: *"the open fireplace","heavy yellow shells","black squirrels"* [19, с.312-316].

Усі ці іменники та їхні означення створюють підкреслено матеріальний, предметний, об'єктивний світ художника, і як такі не створюють специфічних труднощів при перекладі будь-якою мовою:

"four big beech logs" [19, с. 313] – *"чотири великі букові колоди"* [11, Т.1, с. 48, пер.В.Митрофанова] / *"четыре больших буковых бревна"* [12, с. 648, пер. Н. Волжиной]; *"heavy yellow shells"* [19, с.315] – *"важкі жовті набої"* [11, Т.1, с. 49, пер.В.Митрофанова] / *"тяжелые желтые патроны"* [12, с. 650, пер.Н.Волжиной]; *"black squirrels"* [19, с. 316] – *"чорні білки"* [11, Т.1, с. 50, пер. В. Митрофанова] / *"черные белки"* [12, с. 651, пер. Н. Волжиной].

У поодиноких випадках навіть за позірної об'єктивізації деякі назви відрізняються за точністю перекладу в українській і російській мовах. Так, наприклад, російський переклад точніший у випадку перекладу словосполучення: *"the long cross-cut saw"* [19, с.312] – *"довга пилка"* [11, Т.1, с.47, пер.В.Митрофанова] / *"длинная поперечная пила"* [12, с.647, пер.Н.Волжиной]. В українському варіанті втрачається така характеристика пили як *"cross-cut"*, а російський вдало відтворює її.

Протилежна ситуація у перекладі фрази: *"iron spike with a ring"* [19, с.316] – *"залізний шворень з кільцем"* [11, Т.1, с.47, пер.В.Митрофанова] / *"костыль"* [12, с.648, пер.Н.Волжиной], де український переклад зберігає всі візуальні деталі, а в російській мові дається необґрунтоване спрощення, адже зорове сприйняття слова "костыль" не для всіх відтворює образ оригіналу.

Переклад зазнає *конкретизації* в обох мовах при перекладі словосполучення: *"hemlock woods"* [19, с. 316] – *"ялиновий ліс"* [11, Т.1, с. 50, пер. В.Митрофанова] / *"пихтовый лес"* [12, с. 651, пер. Н.Волжиной].

Взагалі *"hemlock" – "any of a genus (Tsuga) of evergreen coniferous trees of the pine family"* [20, с. 451], тобто будь-який різновид вічнозеленого дерева тсуги сімейства соснових (*"тсуга – вічнозелене дерево з конусоподібною кроною, з плескатою хвоєю"* [2, с. 1483]). Але назва дерева *"тсуга"* навряд чи знайоме українсько- або російськомовному читачеві, тому переклад зазнає вимушеної втрати.

Втрат через відсутність повного "предметного" еквівалента в мові перекладу не уникають і такі вирази як:

"two big cant-hooks" [19, с.312] – *"великі гаки"* [11, Т.1, с. 47, пер. В.Митрофанова] / *"большие багры"* [12, с. 648, пер. Н.Волжиной] – (дослівно *"великі косозрізані гаки"*);

"rowboat" [19, с. 312] – *"шлюпка"* [11, Т.1, с. 47, пер. В.Митрофанова] / *"лодка"* [12, с. 648, пер. Н.Волжиной] – (дослівно *"весловий човен"*);

"the open fireplace" [19, с. 313] – *"камін"* [11, Т.1, с. 48, пер. В.Митрофанова] / *"камин"* [12, с. 648, пер. Н.Волжиной] – (дослівно *"відкритий камін"*);

"the big log booms" [19, с. 312] – *"великі плоти"* [11, Т.1, с. 47, пер. В.Митрофанова] / *"большие плоты"* [12, с. 648, пер. Н.Волжиной] – (дослівно *"великі загородження з колод"*).

В останньому прикладі *"the big log booms"* спостерігається спрощення опису при перекладі. Е.Гемінґвей навмисне не вживає слова *"raft" – "пліт"*, який асоціювався би в нашій уяві з плотом з колод, на якому переправляються через річку. В оповіданні йдеться про спеціальні загородження з колод, які везуть на лісопильню: *"boom" – "a floating barrier used to keep sawmill logs from floating away or a mass of floating logs thus contained"* [20, с. 110].

Яскравим прикладом гіперонімізації значення в перекладі слугує також вираз: *"cordwood and chunks"* [19, с. 313] – *"дрова"* [11, Т.1, с. 48, пер. В.Митрофанова] / *"дрова"* [12, с. 648, пер. Н.Волжиной], де *"cord" – "spe-*

cific quantity of wood cut for burning in a fire" [17, с.302], *"chunk" – "a large piece of something that does not have even shape"* [17, с. 226]. Пояснити певні американські реалії можна тільки описовим перекладом, який також зробив би мову Е.Гемінґвея багатослівною в перекладі, тому перекладач вдається до узагальнення, але при цьому страждає чіткість візуалізації.

В наступних випадках обом перекладачам доводиться звернутися до описового перекладу, що не може не позначитися на стислості прози Е.Гемінґвея: *"water-log"* [19, с. 312] – *"просякли б водою"* [11, Т.1, с. 48, пер. В.Митрофанова] / *"полузатопленные"* [12, с. 648, пер. Н.Волжиной]; *"the mark of the scaler's hammer"* [19, с. 313] – *"мітка, залишена молотком обдирача кори"* [11, Т.1, с. 48, пер. В.Митрофанова] / *"отметка, которую дровосек ставит"* [12, с. 648, пер. Н.Волжиной]; *"it's drift-woods"* [19, с. 313] – *"ці колоди прибило до берега хвилею"* [11, Т.1, с. 48, пер. В.Митрофанова] / *"их прибило к берегу"* [12, с. 648, пер. Н.Волжиной].

Для англійської мови типові конструкції, що об'єднують два і більше іменників, породжуючи дуже конкретний образ. До того ж, Е.Гемінґвей створював і власні іменникові конструкції задля чіткого відтворення деталі. "Нарощення" семантики деталі пов'язане із ускладненням художнього образу і оповідного лабіринту і вимагає неперсічних перекладацьких рішень. В українській та російській мовах в перекладі доводиться вдаватися до описового, розгорнутого перекладу таких словосполучень. Якщо ж є ризик, що такі описи обтяжуватимуть переклад, перекладачі подеколи вдаються до стилістичної нейтралізації, що призводить до нівелювання кокретних реалій культури оригіналу:

"Nick stopped and picked up ***a Wagner apple*** *from beside the road, shiny in the brown grass from the rain. He put the apple in the pocket of his* ***Mackinaw coat"*** [19, с. 321] – *"Нік зупинився й підняв при дорозі* ***яблуко****, що виблискувало мокрими боками в поруділій траві. Він поклав яблуко в кишеню своєї* ***картатої куртки"*** [11, Т.1, с. 55, пер.В.Митрофанова] / *"Ник остановился и подобрал* ***яблуко****, блестевшее от дождя в бурой траве у дороги. Он положил яблуко в карман* ***куртки"*** [12, с. 657, пер.Н.Волжиной].

В перекладах вилучено ознаку яблука *"a Wagner apple" – "яблуко Вагнер"* – зимовий сорт яблук американского походження. І хоча цей сорт вирощується на теренах України й Росії, буквальний переклад поведе читача зовсім в інший бік, адже Вагнер тут скоріше асоціюється з відомим композитором, ніж із сортом яблук. Тому доцільно було б залишити одну із найхарактерніших особливостей яблука: оскільки це зимовий сорт, то можна вказати, що це яблуко соковите або тверде.

Візуальність деталі *"Mackinaw coat"* частково зберігає український переклад, оскільки за визначенням це *"a short, double-breasted coat made of heavy woolen cloth, usually plaid"* [21], тобто *коротке, двобортне пальто з цупкої вовняної тканини, зазвичай картате.* Саме остання ознака і відтворюється в українському перекладі. Втрачається в обох перекладах антономазія – посилання на власне ім'я, оскільки Mackinaw ще й місто – Макіно-Сіті та округ у штаті Мічиган. Також втрачаються історичні конотації, оскільки на початку ХХ століття такі куртки шилися для військовослужбовців і були сіро-зеленого кольору, пізніше такі куртки носили лісозаготівники (до речі, саме з опису лісопильні починається оповідання, де вводиться історія Ніка і Марджорі, яка продовжується і в цьому оповіданні). Пізніше такі пальта стали масово шитися з шотландки.

Подеколи в перекладах відбувається зміна певних ознак художньої деталі. Так, "*old military coat"* [19, с. 361] – *"старого військового френча"* [11, Т.1, с. 93, пер. В.Митрофанова] / *"старой военной шинели"* [12, с. 699, пер. Н.Георгиевской]. Шинель – це довге пальто особливого крою, зазвичай із складкою на спині і хлястиком ззаду на талії – для військових та деяких категорій службовців. Френч – коротке пальто, яке отримало свою назву від імені англійського генерала Джона Френча. Особливості його крою, в основному, полягали в конструкції коміра – м'якого відкладного, чи м'якого стоячого з застібкою на ґудзики, подібно до коміру російської гімнастерки. Оскільки, як свідчить енциклопедія, френчі стали поширеними в період першої світової війни 1914–1918 рр. і є типовішими для військової форми європейців, то український переклад чіткіше відтворює конкретність образу і ближче до авторської "картинки".

Драма героїв у оповіданнях Е.Гемінґвея нерідко приховується за досконалими зримими описами пейзажів, своєрідною сценічною "декорацією" та художніми символами. Таке використання мовних засобів наближається до зорової конкретики кіносценарію, що нерідко створює чималі труднощі у процесі перекладу творів Е.Гемінґвея, зокрема оповідань, у яких підтекстуальні параметри відіграють значнішу роль у порівнянні з романами. В оповіданнях ретельно відібрані і вдало розташовані деталі, що підкреслюють трагічні наслідки війни. В цих деталях майстерно поєднуються суб'єктивні і об'єктивні виміри оточення:

"As it was getting dark the train passed ***a farmhouse*** *burning in a field. Motor-****cars were stopped*** *along the road and* ***bedding and things from inside*** *the farmhouse* ***were spread*** *in the field. Many people were watching the house burn"* [19, с. 319] – *"У вечірніх сутінках поїзд поминув* ***селянський будинок****, що горів серед поля.* ***Край дороги стояли машини****, довкола розкидані були* ***сінники****,* ***подушки та інше хатнє добро****,* ***винесене*** *з будинку. Подивитися на пожежу зібралося чимало людей"* [11, Т.1, с. 448, пер. В.Митрофанова] / *"В сумерках поезд промчался мимо* ***фермы****, горевшей среди поля. У дороги* ***стояли машины****; постели и* ***все домашнее имущество*** *было* ***вынесено*** *в поле. Смотреть на пожар собралось много народа"* [12, с. 763, пер. Н.Дарузес].

Пожежа, розкидані серед поля речі та сутінки навколо, які розриває яскраве полум'я – усе це подається "крупним планом" і, не може не викликати у пам'яті людей, що стали випадковими свідками, сумних спогадів про нещодавню війну. Крім того, ця подія різко дисонує з попередньою спокійно-епічною тональністю оповідання і сигналізує про перехід до драматичних перепетій у долі його героїв. На відміну від "загального плану", деталізація об'єкту порівнюється з його "крупним планом": погляд здалека протиставляється погляду зблизька. Це нагадує демонстрацію глибинної композиції кадру в С.Езенштейна, яка засновується на взаємодії переднього (крупного) плану і глибини у формі єдності деталей та їхнього різкого протиставлення [16, с. 8]. У перекладі деякі деталі цієї картини змінюються. Так, автор вживає пасив *"‹…› cars were stopped ‹…›"*, який імпліцитно вказує на наявність агента дії: машини були зупинені поліцією через пожежу, а активний стан семантично іншого дієслова нівелює ту обставину, що ця зупинка була примусовою, і люди в машинах також частково постраждали. А в перекладах може скластися враження, ніби люди просто з цікавості зібралися подивитися на пожежу. В українському варіанті видається вдалішим узагальнюючий переклад складного іменника *"farm-house"* (житловий будинок на фермі) – *"селянський будинок"*, на відміну від російського варіанта *"ферма"*, який асоціюється більше з комплексом сільськогосподарських угідь, ніж з людською оселею. Натомість таке збірне поняття як *"bedding"* конкретизується в українській мові – *"сінники, подушки"*, що вносить в текст українську реалію *"сінник – матрац, набитий сіном або соломою"* [2, с. 1324]. *"Bedding"* узагальнюється в російсь-

кій мові словниковим відповідником *"постели"*, що є вдалішим варіантом, оскільки цей аналог стилістично нейтральний. Вираз *"things from inside"*в обох перекладах передається конкретизацією: *"інше хатнє майно"* та *"все домашнее имущество"*. В російському перекладі втрачається натяк на хаос на полі, оскільки майно було просто *"вынесено"*, в українському вдало обрано дієслово *"розкидані"*, що ближче до значення оригінального дієслова *"to spread"* і сприяє більшому динамізму та враженню загального розгардіяшу. Якби ця сцена знімалася у кіно, то режисерські рішення були б різними – залежно від обраного перекладу.

Описи Е.Гемінґвея настільки зримі, що читачеві легко поділяти з героєм-оповідачем усі враження, що виникають у того дорогою, наприклад, з Італії до Парижу. Перекладач має добитися, щоб цільовий читач побачив картини, максимально близькі до оригінальних, тобто, щоб "кінострічка" першотвору не дуже відрізнялася від "кінострічки" перекладу.

"The train crossed a river and passed through a very carefully tended forest. The train passed through many outside of Paris towns. There were tram-cars in the towns and big advertisements for the ***Belle Jardinière and Dubonnet and Pernod*** *on the walls toward the train"* [19, с. 320] – *"Поїзд переїхав міст через річку і* ***мчав*** *тепер чистим, дбайливо доглянутим лісом. Ось уже за вікном замиготіли паризькі передмістя. Там їздили трамваї, а на стінах, звернених до залізниці, були великі рекламні оголошення:* ***"Бель Жардіньєр", "Дюбоне", "Перно"*** [11, Т.1, с. 449, пер. В.Митрофанова] / *"Поезд* ***пролетел*** *через мост и шел очень чистеньким лесом. Один за другим мелькали пригороды Парижа. В пригородах были трамваи, и на стенах, обращенных к полотну, большие рекламы: Белль* ***Жардиньер, Дюбонне и Перно"*** [12, с.764, пер.Н.Дарузес].

В жодному перекладі не вийшло вірно відтворити фразу *"The train* ‹…› *passed through a very carefully tended* ***forest"*** [19, с. 320] – *"Поїзд* ‹…› *мчав тепер чистим, дбайливо доглянутим* ***лісом"*** [11, Т.1, с. 449, пер. В.Митрофанова] / *"Поїзд* ‹…› *шел очень чистеньким* ***лесом"*** [12, с. 764, пер. Н.Дарузес]. Тільки читач, добре обізнаний з околицями Парижа, зрозуміє, чому ліс дбайливо доглянутий, адже в його уяві якраз постане Венсенський ліс, який нині є парком площею в 995 га в 12-му окрузі на сході Парижу, що поєднується з Ліонським вокзалом, куди і прибувають герої оповідання, довгим проспектом Доменіль, а на місці колишньої залізничної дороги у парку розбиті квітники та грають фонтани. Х.Ортега-і-Гассет зазначає, що оскільки мови сформувалися в різних країнах і з врахуванням різноманітного досвіду, їхня нетотожність природна. Він вказує, що неприпустимо вважати, ніби в іспанській *"bosque" ("ліс")* називається теж саме, що в німецькій *"Wald"*, хоча словник і вказує, що *"Wald" – це "bosque"*. Різниця, на його думку така велика, що не відповідають одна одній не тільки самі реалії, а майже всі "духовні та емоційні відлуння", викликані ними [7]. Для читачів, що не уявляють ні Венсенського, ні Булонського лісу у Франції, які скоріше відображують наше уявлення про парк, або ліс-опарк – зоровий образ у перекладі викривляється. А от вибір контекстуальних відповідників в обох перекладах, за допомогою яких підкреслюється характер руху поїзду, видається вдалим: в українському перекладі *"поїзд мчав"*, а в російському – *"поезд пролетел"*.

Не завжди правильно трактуються важливі для авторської картини світу реалії. Фраза *"a half-bottle of Evian water"* [19, с. 318] в українському перекладі частково узагальнюється – *"пляшка мінеральної води"* [11, с. 448, пер. В.Митрофанова]. Такий переклад не відволікає увагу читача на дещо неконвенційну ємність, запропоновану у російському перекладі: *"полбутылки минеральной воды"* [12, с. 762, пер. Н.Дарузес]. Такий варіант доволі сумнівний, адже американка купила не на розлив і не почату пляшку, як може видатися в перекладі. Взагалі *" a half-bottle"* – це маленька пляшка води на 375 мл, що є меншою від стандартної (500 мл), тому її справді зручно брати з собою у дорогу. Вилучається в обох перекладах й назва славетного джерела мінеральної води *"Evian"*, відомого сьогодні бренду, який вважається символом достатку і подається в дорогих ресторанах, спортивних барах, на VIP прийомах, рекламується відомими акторами, виступає спонсором багатьох показів та виставок. Проте на момент виходу цих перекладів пересічний цільовий читач навряд чи знав воду *"Евіан"*, тому узагальнення в перекладі цілком виправдане ситуативно. Якщо робити новий переклад, то збереження цієї культурно-маркованої одиниці вчергове підказало б читачеві, що американка була вельми заможною, тому що у нас це одна з найдорожчих мінеральних вод.

Точне зазначення частини Нью-Йорка, де мешкає пасажирка-американка, також непрямо вказує на її соціальний та фінансовий статус: *"up-town in New-York"* [19, с. 321]. Острів Мангеттен, на якому розташовується "серце" Нью-Йорка – "New York City", поділяється на "uptown" та "downtown", частини на північ та південь відповідно від площі Колумба у географічному центрі. У 20-ті роки "uptown" був заселений заможними американцями і вважався престижним районом. Український переклад *"в Нью-Йорку"* [11, Т.1, с. 450, пер. В.Митрофанова] втратив ці імплікації, а російський переклад *"в центре Нью-Йорка"* [12, с. 765, пер. Н.Дарузес], завдяки культурній адаптації, їх зберігає (адже у сприйнятті радянської людини помешкання в центрі великого міста асоціювалося з високим соціальним статусом).

Можна стверджувати, що проаналізовані деталі, як правило, зберігаються у перекладі та відтворюються за допомогою різних тактик: конкретизації, що допомагає відтворити предметність, генералізації та описового перекладу, які в поодиноких випадках спрощують художні образи оригіналу. Проте кінематографічна однозначність візуального ряду в оригіналі не може бути відтворена симетрично у перекладі через неминучі розбіжності у фонових знаннях аудиторій, що належать до різних культур. На нашу думку, інтерпретація деталі як сигналу адресованості автора до читача може забезпечити адекватне сприйняття авторського задуму. Так, об'єктивізація картини світу Е.Гемінґвея значною мірою досягається його свідомим вживанням відносно великої кількості власних назв, і не лише конкретних географічних міст, а й назв торгових марок, туристичних фірм. У своєму прагненні створити візуальну картину світу Е.Гемінґвей довіряв документально точним вказівкам на місце події чи певний предмет. Усі ці вказівки постійно перегукуються в різних оповіданнях та романах Е.Гемінґвея, як і в його автобіографічній повісті *"A Moveable Feast"* ("Свято, що завжди з тобою" – пер. В.Митрофанова та М.Пінчевського).

Втім, розглянуті деталі, більшою мірою, є елементами простого лабіринту, та, за умови пильного прочитання, мають однозначну інтерпретацію, оскільки виконують зображувальні, характерологічні та уточнюючі функції. Ці деталі є своєрідними смисловими маркерами, оскільки сприяють накопиченню якісно однорідної інформації і забезпечують лінійний рух по лабіринту. В такому разі інтерпретація обмежується жорсткими рамками. **Перспективи дослідження** полягають у описі імплікативних та символічних деталей, які формують багатовекторність прочитання образу, і цим самим забезпечують множинність прочитання художніх образів. Важливо дослідити, наскільки гнучким може бути процес інтерпретації такого складного, а у випадку деталей-символів навіть надскладного лабіринту. Модель інтерпретаційних лабірин-

тів перспективна також для дослідження функціонування інших засобів створення художнього образу як сигналів адресованості автора до читача.

Список використаних джерел

1. Березняк М.А. Типы и функции художественной детали в англоязычной прозе. Автореф....к.ф.н. – Одесса, 1985. – 18 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К./Ірпінь : Перун, 2005. – 1719 с.
3. Колодина Н.И. Художественная деталь как средство текстопостроения, вовлекающее читателя в рефлективный акт. – Автореф.дис...канд филол.наук. – Тверь, 1997. – 20 с.
4. Кухаренко В.А. Лингвистическое исследование английской художественной речи. – Одесса, 1973. – 60 с.
5. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – Л.: Просвещение, Ленингр. отд., 1979. – 327 с.
6. Михайлов А.В. Языки культуры. – М.: Языки культуры, 1997. – 912 с.
7. Ортега-и-Гассет Х. Нищета и блеск перевода // Хосе Ортега-и-Гассет. Что такое философия. – М. : Наука, 1991. – С. 336–352.
8. Сосновская В.Б. Деталь в художественной структуре короткого рассказа // Американская литература XIX - XX вв. – Краснодар, 1984. – С. 149-156.
9. Тураева З.Я. Лингвистика текста. – М.: Просвещение, 1986. – 127 с.
10. Финкельштейн И.Л. О рассказах Эрнеста Хемингуэя / И.Л. Финкельштейн. // Selected stories by Ernest Hemingway. – Moscow : Progress publishers, 1971. – 398 с.
11. Хемінгуей Е. Твори в чотирьох томах. Том І. Романи та цикли оповідань – Київ: "Дніпро", 1979. – 717 с.
12. Хемингуэй Э. Фиеста. Прощай, оружие! Праздник, который всегда с тобой. Старик и море: Романы. Рассказы: Пер. с англ./Э.Хемингуэй. – М.: НФ "Пушкинская библиотека", ООО "Издательство АСТ", 2004. – 858 с.
13. Чередниченко О.І. Про мову і переклад / О.І.Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
14. Шмидт Е.Д. Эволюция художественной детали в тексте словесного портрета : на материале английской художественной прозы XVIII-XX вв. : автореферат дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.04 / Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена. – 24 с.
15. Щирова И.А. Лингвостилистические средства реализации художественной детали в коротком психологическом рассказе. Дис. ... канд. филол. наук. – СПб., 1991. – 182 с.
16. Щирова И.А. Психологический текст: деталь и образ. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2003. – 116 с.
17. Dictionary of Contemporary English – L., N.Y.: Longman, 2001. – 1668p.
18. Eco U. The Limits of Interpretation. – L.: Hutchinson, 1994. – 252 p.
19. Hemingway E. The First Forty-Nine Stories – London: Arrow Books, 2004. – 522 p.
20. Webster's New World Quotations Dictionary / author Chambers Harrap Publishers Ltd ; editor Una McGovern. – USA : John Wiley & Sons, 2005. – 1289 p.
21. www.dictionary.reference.com/browse/free+dictionary.

Надійшла до редколегії 25.09.14

T. Nekriach, cand. of Philol., associated prof.
R. Dovganchyna, cand. of Philol.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

DETAIL IN E.HEMINGWAY'S INTEGRAL WORLD PICTURE: CHALLENGES OF TRANSLATION

The article highlights the translation challenges of reproducing a literary detail in the structure of E.Hemingway's integral world picture. Translation analysis is expected to take into account the multifunctionality of a literary detail as artistically interwoen into the linguistic texture of a literary work, which forms both contact and distant links with the fabula and imagery of the work. Adequate understanding and reproducing a detail's meaning in translation is only possible in the macrocontext of the entire literary work and can be attained through prospective-retrospective reading. The authors of the article resort to the model of "interpretive labirynth" for this kind of reading.

Key words: detail, world picture, materiality, visuality, addressness, microcontext, macrocontect, interpretive labirynth, prospective-retrospective reading.

Т. Некряч, канд. филол. наук, доц.
Р. Довганчина, канд. филол. наук
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ДЕТАЛЬ В ЦЕЛОСТНОЙ КАРТИНЕ МИРА Э.ХЕМИНГУЭЯ: ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА

В статье рассматриваються переводчиские трудности воспроизведения художественной детали в структуре целостной картины мира Э. Хемингуэя. Переводческий анализ должен учитывать многофункциональность художественной детали, поскольку деталь, искусно вплетенная в словесную ткань художественного текста, вступает в контактные и дистанционные связи с сюжетом и образами произведения. Адекватное понимание и воспроизведение в переводе смысловой нагрузки детали возможно только в макроконтексте целого художственого текста ы достигается путем проспективно-ретроспективного прочтения произведения. Для достижения такого прочтения авторы статьи используют модель "интерпретационного лабиринта".

Ключевые слова: деталь, картина мира, конкретность, визуальность, адресованность, микроконтекст, макроконтекст, интерпретационный лабиринт, проспективно-ретроспективное прочтение.

РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1:82-83:070

Тетяна Бурмістенко, канд. філол. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

РОЛЬ МЕТАФОРИ У СТВОРЕННІ ПОРТРЕТА ПОЛІТИЧНОГО ДІЯЧА ФРАНЦІЇ

Досліджено метафоричні засоби створення портрету політичних діячів Франції на прикладі виступів чинного президента Франції Франсуа Олланда та політичної преси у французьких ЗМІ. Визначено роль системної організації дискурсивного метафоричного поля та місце метафори в системі інших мовних засобів для відтворення позитивного портрета політика.

Ключові слова: політична комунікація, імідж політика, метафорична модель, метафоричне поле, концептуальна метафора.

Однією з основних цілей політичної комунікації є створення образу певного політичного діяча, в результаті чого формується привабливий для політика політичний імідж, який служить основним інструментом впливу на виборців та слухачів. У сучасному світі основна інформативна функція засобів масової комунікації змінює вектор впливу і трансформується в маніпулятивну функцію. Політичний імідж є одним із таких засобів комунікації, який являє собою не тільки ефективний узагальнений тип повідомлення, а й спосіб створення у адресата повідомлення певного ставлення до того чи іншого політика.

Одним із засобів маніпулятивного впливу на адресата є метафора. Широке використання метафор в процесі політичної комунікації зумовлено здатністю метафори впливати на будь-який з етапів у процесі прийняття важливих політичних рішень: усвідомлення проблемної ситуації, виявлення альтернатив її вирішення, оцінка альтернатив, вибір альтернативи. Метафорична картина світу служить віддзеркаленням особливостей національної свідомості та способів мислення, характерних для тієї чи іншої політичної епохи. **Актуальність** когнітивного дослідження ролі метафори у створенні портрета політичного діяча обумовлено перспективою подальшого розвитку теорії концептуальної метафори в політичному дискурсі.

У статті представлено когнітивне дослідження метафор, які вживаються засобами масової інформації та самими політичними діячами для створення їх позитивного політичного портрета. У цьому дослідженні було зроблено спробу проаналізувати роль метафори як одного з ключових прийомів створення дискурсивного автопортрета і медійного портрета політичного діяча. При цьому об'єктом дослідження виступає метафора в політичному дискурсі як основний лінгвістичне засіб створення політичного портрета французького політика.

Метою даного дослідження є лінгвістичний аналіз метафоричних образів політичних діячів, виявлення типів метафор, які відтворюють портрет французьких політичних лідерів. **Об'єктом** дослідження в даній статті обрано політичні промови діючого президента Франції Франсуа Олланда та статті у французьких ЗМІ.

Механізм метафоризації, закладений у самій природі мови, є одним з найбільш продуктивних засобів пристосування мови до постійно змінюваного відображення світу. Існуючі теорії метафори, в залежності від їх природи, можна звести до наступних: 1) теорія субституції і порівняння; 2) теорія інтеракції; 3) асемантична теорія; 4) когнітивна теорія [1]. Когнітивний підхід до дослідження метафори, який є основним у цій роботі, представляється на сьогоднішній день найбільш актуальним, оскільки він є відображенням нинішньої потреби в інтеграції підходів до предмету дослідження.

Основоположниками когнітивної лінгвістики вважаються американські вчені Дж. Лакофф і М. Джонсон, якими була розроблена системна теорія опису метафори. Будучи приналежністю не тільки мови, а й мислення, вона визначає основні способи інтерпретації дійсності і має суттєвий вплив на процес прийняття рішень. Згідно їх концепції, "наша буденна понятійна система, в рамках якої ми думаємо і діємо, є по суті своїй метафоричною" [2].

У книзі Дж. Лакоффа і М. Джонсона розроблено теорію концептуальної метафори, згідно якої метафора являє собою когнітивний процес взаємодії між структурами знань двох концептуальних доменів – сфери-джерела та сфери-мішені. В результаті односпрямованої метафоричної проекції сформовані в результаті взаємодії людини з навколишнім світом елементи сфери-джерела структуруються в складнішу для усвідомлення концептуальну сферу-мішень [2, с.102]. Таким чином відбувається формування нового поняття і нового погляду на предмет або явище. В рамках когнітивного підходу приймається до уваги не тільки власне метафора та її різновиди, а й порівняльні обороти, перифрази та інші засоби. Крім того, в рівній мірі розглядаються слова, що належать різним частинам мови, фразеологічні звороти і складові найменування, які містять метафору.

Під політичним дискурсом в цій статті розуміється спосіб відтворення політичної картини світу, учасниками якого є відправник, реципієнт і медіатор передачі політичної інформації, чиєю метою є боротьба за владу, що характеризується цілим комплексом стратегій і тактик, що реалізуються в різних політичних жанрах і дискурсивних формулах.

У сучасній політичній лінгвістиці політичний дискурс розглядається як польовий феномен, що включає центральний і периферійні компоненти. При такому підході ядро політичного дискурсу утворюють інституційний та медійний політичний дискурс. Поле політичного дискурсу накладається на поля офіційно-ділового, побутового, художнього та наукового дискурсів.

Багато дослідників сучасного політичного дискурсу (А.Г.Баранов, А.Н.Баранов, Е.В. Будаев, Ю.Н. Караулов, О.В. Михайлова, О.Л. Михальова, А.П.Чудінов, Е.І.Шейгал та ін.) поряд з іншими його особливостями, виділяють і притаманну йому високу ступінь "метафоричної насиченості" та навіть визнають метафору неминучою умовою функціонування політичного дискурсу. Є.І. Шейгал підкреслює, що когнітивний підхід, що застосовується до дослідження політичної комунікації, дозволяє перейти від опису одиниць і структур дискурсу до моделювання структур свідомості її учасників. Моделювання когнітивної бази політичного дискурсу здійснюється через аналіз фреймів і концептів політичного дискурсу, метафоричних моделей і стереотипів, що лежать в основі політичних упереджень [3, с. 9-10].

Політичний імідж, як соціально-психічний феномен, визначається як образ політика, сформований в масо-

© Бурмістенко Т., 2014

вій свідомості в результаті впливу на нього PR-технологій, застосовуваних в ЗМІ, аналізу об'єктивної реальності, а також негативної інформації, що надходить від політичних опонентів. Створення іміджу політика полягає в породженні трьох видів повідомлень – візуальних (опрацювання зовнішнього вигляду), комунікативних (відпрацювання комунікативних якостей, навичок і властивостей) і дієвих (формулювання відкоригованої біографії, що представляє політика в найбільш вигідному для нього світлі). Основними прийомами створення необхідного іміджу є позиціонування в сприятливій політичній середі, порівняння з відомою особистістю, дистанціювання від негативних образів (акцентуація несхожості політиків). Імідж будь-якого серйозного політичного діяча вибудовується іміджмейкерами, піарниками і політтехнологами за всіма канонами іміджелогії. Політичний портрет є засобом формування іміджу політика в контексті виборчої кампанії і служить для найбільш повного друкованого втілення політичного іміджу.

Метафоризація, будучи одним з найбільш істотних методів впливу на аудиторію, виконує в політичному дискурсі функцію концептуалізації і переконцептуалізації суспільної свідомості і водночас є механізмом, проникаючим в свідомість, внаслідок чого використання метафори стає вигідним і ефективним засобом для опису нової діяльності або створення нового образу. Концептуальна метафора грає важливу роль у формуванні оціночно-орієнтованого ставлення до політика в медійному дискурсі.

Публікації в ЗМІ, присвячені кандидатам, які балотуються на значущі державні пости, можна умовно розділити на 2 основні групи – "за" політика і "проти" нього. PR фахівці з команди кандидата роблять все можливе, щоб опозиційні видання не дійшли до виборця, але боротися з цим надзвичайно непросто, оскільки прийоми дискредитації політика рік від року стають все витонченішими.

У своєму дослідженні ми спираємось на класифікацію А.П. Чудінова, за якою виділяються чотири види метафори: антропоморфна, натурморфна, соціоморфна і артефактна [4].

Діючий президент Франції Франсуа Олланд найбільш схильний до використання соціоморфної метафори. В більшості його промов найбільш яскраво представлено сферу-джерело "Війна" з характерними поняттями: перемога, завоювати, перемогти, бути в бою, сутичка, суперник, битва, зброя, боротися, битися, рана, ворог, захоплення та ін. Наприклад: *J'ai conscience de la tâche qui est la mienne: incarner le changement,* ***faire gagner*** *la Gauche et redonner confiance à la France… Je veux* ***conquérir le pouvoir****, mais je ne suis pas* ***un vorace****, je veux simplement le mettre au service des Français…* ***poursuivre le combat*** *qui est le sien pour le progrès ... Dans* ***cette bataille*** *qui s'engage, je vais vous dire qui est mon* ***adversaire****, mon véritable adversaire… ce sera* ***un long combat****, une dure épreuve mais que nous devrons montrer* ***nos armes*** *…* ***je lutterai*** *contre tous les trafics, toutes les mafias* [5].

Аргументативна стратегія Ф.Олланда нерідко вибудовувалася саме в такий спосіб (особливо це характерно для його передвиборної риторики), коли він як би наперед окреслював своїх союзників і однодумців та опонентів (ворогів). На фоні нескінченних баталій і боротьби за краще майбутнє своєї країни молоде покоління французів представляється Ф. Олланду жертвами: *C'est terrible de* ***mener une bataille*** *contre l'échec scolaire, qui fait chaque année plus de 150 000* ***victimes****, ...* [5].

Метафори, що служать засобом створення портрета політичного діяча, можна представити у вигляді метафоричного поля з сукупністю ядерних і периферійних компонентів, де в якості ядра виділяється якась домінантна метафора, здатна сприйматися реципієнтом як традиційна і зрозуміла. Проведений аналіз демонструє, що медійний портрет Ф.Олланда має чітко виражений системний характер, в якому, завдяки переважанню мілітаристичних метафор була змодельована домінанта сильної руки, вимогливої та рішучої людини, що не боїться ніякої "брудної" роботи. Відповідно до уявлень сучасної когнітивної семантики метафоричне моделювання відбиває національну, соціальну та особистісну самосвідомість, це засіб осягнення, подання та оцінки якогось фрагмента дійсності за допомогою фреймів, сценаріїв, що відносяться до зовсім іншої понятійної області. Таким чином, системи концептуальних метафор, що функціонують в мові, являють собою узагальнений досвід взаємодії людини з навколишнім світом, як з миром об'єктів, так і з соціумом. Щоб скласти об'єктивний портрет того чи іншого політика необхідно проаналізувати виступи і звернення політика до виборців, а також вивчити всі наявні в ЗМІ публікації, присвячені цій політичній фігурі, в тому числі думки політичних опонентів, недоброзичливців, які намагаються виставити негативні якості політика на перший план.

Французькі медіа тексти також насичено концептуальними метафорами, оскільки вони відображають реальні події внутрішнього життя соціуму, інтерпретують дії різних країн та їх лідерів на міжнародній арені і т.п. Репрезентація фрагмента реальності в медіа тексті полягає в створенні засобами мови моделі позамовної реальності з метою формування певної картини світу, позитивної чи негативної думки про ту чи іншу політичну силу. Розглянемо деякі метафоричні образи політичних лідерів Франції в публікаціях французьких ЗМІ (*L'Express, Le Monde, Le Figaro*, а також в деяких інтернет-ресурсах).

В центрі уваги французької політичної преси, як завжди, фігури ключових гравців та опонентів: Франсуа Олланда, Ніколя Саркозі, Марін Ле Пен. Для їх оцінки французькі ЗМІ використовують різноманітну палітру метафор. Регулярно також зустрічаються метафоричні номінації з понятійної сфери "війна": *bâtir des plans d'attaque…, …pas une seule journée sans attaque…, la conquête de l'Elysée…, … Marine Le Pen vise l'Elysée…, … Marine se bat pour avoir le pouvoir.* Жорстка передвиборна боротьба та політичне протистояння представлені в мас медіа метафоричними моделями з концептом "тваринний світ". Політики асоціюються з хижаками, стадом. Така репутація міцно усталилася в національній свідомості французів. Ще під час першої президентської кампанії Ніколя Саркозі отримав характеристику "молодого вовка" – "*un jeune loup, Sarkozy*". Концептуальні метафори широко використовувалися в дискурсі мас-медіа для виявлення необхідних для даного конкретного видання рис особистості політика і виявлення його найбільш яскравих якостей і властивостей (позитивних і негативних).

Досить продуктивними у французьких ЗМІ є метафоричні моделі, побудовані на алюзіях, в основі яких реальні історичні персонажі. Алюзія створює передумови для виникнення різноманітних асоціацій, служить засобом вираження оцінки політика. Представлені у цій статті типи метафор дозволяють розглядати політичних лідерів з точки зору їх морально-етичних, інтелектуальних, психологічних якостей, яскраво демонструють ставлення соціуму до їх політичної діяльності. **Перспективою подальшого дослідження** вважаємо аналіз мовних стратегій і тактик, що використовують політичну метафору в дискурсі кампанії з виборів президента, в

тому числі в президентській риториці, яка є важливим компонентом маніпулювання свідомістю електорату.

Список використаних джерел

1. *Будаев Э. В.* Становление когнитивной теории метафоры / Эдуард Владимирович Будаев // Лингвокультурология. – Екатеринбург – 2007. – № 1. – С. 7–11.
2. *Лакофф Дж.* Метафоры, которыми мы живем / Д. Лакофф, М. Джонсон ; [пер. с англ. Н.В. Перцова] // Теория метафоры : сб. пер. / вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; пер. под общ. ред. Нины Давидовны Арутюновой, Марины Андреевны Журинской. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387–415.
3. *Шейгал Е. И.* Семиотика политического дискуса : дис. … д-ра филол. наук / Шейгал Елена Иосифовна : 10.02.01. – Волгоград, 2000. – 431 с.
4. *Чудинов А. П.* Когнитивно-дискурсивное описание метафорической модели [Електронний ресурс] / Чудинов Анатолий Прокопьевич – Режим доступу : http://cyberleninka.ru/ article/n/kognitivno-diskursivnyy-analiz-metafory-v-politicheskoy-kommunikatsii.
5. *Libération. Politique* [Електронний ресурс] / François Hollande – Режим доступу: http://www.liberation.fr/politiques/2012/01/22/je-suis-venu-vous-parler-de-lafrance-et-donc-de-la-republique_790244.
6. *Храброва Е. С.* Структурное поле метафорических средств изображения портрета политического деятеля в политическом дискурсе русского и английского языков / Храброва Екатерина Сергеевна // Материалы XXXVII Междунар. филол. конф. 11–15 марта 2008 г. Вып. 2: Лексикология и фразеология (романо-германский цикл) – СПб., 2008. – С. 190–193.

Надійшла до редколегії 25.09.14

T. Burmistenko, cand. of Philol.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ROLE OF METAPHOR IN CREATING PORTRAITS OF POLITICAL FIGURES OF FRANCE

The article presents the study of metaphorical means of creating the portrait of French politicians in the political press in the French media. Has been defined the role of the metaphor as a linguistic resource to create the positive portrait of the politician.

Keywords: political communication, image of a politician, metaphorical model, metaphorical field, conceptual metaphor.

Т. Бурмистенко, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

РОЛЬ МЕТАФОРЫ В СОЗДАНИИ ПОРТРЕТА ПОЛИТИЧЕСКОГО ЛИДЕРА ФРАНЦИИ

Исследованы метафорические средства создания портрета политических деятелей Франции на примере выступлений действующего президента Франции Франсуа Олланда и политической прессы во французских СМИ. Определена роль системной организации дискурсивного метафорического поля и место метафоры в системе других языковых средств для воспроизведения положительного портрета политика.

Ключевые слова: политическая коммуникация, имидж политика, метафорическая модель, метафорическое поле, концептуальная метафора.

УДК 811.133.1'008

Лада Клименко, канд. філол. наук, наук. співр.
Київський університет імені Тараса Шевченка, Київ

КОНСТАНТА *ART DE VIVRE* У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Досліджено особливості об'єктивації асоціативно-смислового поля ART DE VIVRE у сучасній французькій лінгвокультурі. ART DE VIVRE визначено як константу французької культури – систему ментальних образів, що зберігають і транслюють етнокультурні принципи. Проникнення цієї константи в різні сфери життєдіяльності призводить до утворення її похідних, центральним елементом яких залишається складова ART.

Ключові слова: ART DE VIVRE, константа культури, французька лінгвокультура, вербальна репрезентація

Ставлення до життя є базовим орієнтиром людської поведінки. Його різновидом є французьке *ART DE VIVRE або мистецтво жити по-французьки* українською. В нашому розумінні – це складне ментальне утворення, в якому концентровано найбільш важливі характеристики усталеного у французькій культурі відношення до життя. Коли мова заходить про особистісні якості французів – їх манери та стиль спілкування, поведінку в особистому та родинному житті, вони виявляються розкутими, вільними від умовностей, з видатним почуттям гумору та визначною винахідливістю. На відміну від характерного нам песимізму, необхідності боротися за поставлену мету і жити заради щасливого майбутнього [1], *мистецтво жити по-французьки* постулює позитивне відношення до життя і схильність до отримання задоволення у всіх його проявах.

Складові *ART DE VIVRE* – це гарний смак у всьому, вміння подати себе, вдягатися зі смаком та відповідно облаштувати до цього своє помешкання, вирушити у цікаву подорож. *Мистецтво жити по-французьки* зводиться до того, аби жити тут, сьогодні і знаходити відчуття гармонії та щастя у кожній миті, насолоджуючись життєвим перебігом. За словами відомого журналіста та суспільного діяча В. Познера, який народився у Парижі і частину життя провів у Франції, *ART DE VIVRE* – це головна якість і досягнення французів. "Це та сама якість, що є рушійною силою всієї Франції, та будь-якої з її складових: чи-то мистецтво, виноробство, промисловість, кулінарія, парфумерія або мода. І це та сама якість, якої Франція навчає весь світ. Француз, незалежно від того, яке положення він займає у світі, які в нього статки, володіє цим мистецтвом. Воно зводиться до того, аби отримувати задоволення щоденно і буквально від всього" [3].

З огляду на те, що сучасні лінгвістичні дослідження дедалі більше виходять за межі суто лінгвістичних теорій та розглядають мову у контексті культури (в цьому полягає одне з наукових підґрунть нової наукової антропоцентричної парадигми), дослідження особливостей об'єктивації *ART DE VIVRE* у французькій лінгвокультурі видається цікавим для розуміння картини світу сучасної Франції.

Семіотичний **підхід**, застосований у рамках цього дослідження, спирається на положення про те, що культура говорить символами і знаками, а будь-яку соціокультурну реальність можна розглядати як знакову систему. Вивчаючи знакові системи різних культур можна виявити їхні глибинні смисли. У такому контексті національний культурний простір являє собою інформаційне поле, в якому людина існує емпірично. Цьому простору притаманні знакові системи, які зберігають і транслюють інформацію. Кожна культура має певні постійні складові-принципи, що становлять її семантичну основу, є її *константами*. Вперше термін *константа культури* на позначення етнокультурних принципів ввів французький дослідник Етьєн Жільсон у праці *"Linguistique et philosophie. Essai sur les constantes philosophiques du*

© Клименко Л., 2014

langage" (1969) [5]. Пізніше про константи культури згадує у своїх дослідженнях Ю.С.Стєпанов [2]. Наслідуючи визначення основних принципів культури як констант, в рамках цього дослідження ми розглядаємо *ART DE VIVRE* як *константу* культури, що являє собою інформаційне поле – своєрідну систему ментальних образів, що зберігають і транслюють етнокультурні принципи, втілюючись у мові та дискурсі.

Об'єктивація константи *ART DE VIVRE* у сучасній французькій лінгвокультурі досі не була **предметом** спеціального дослідження. Проте виявлення сукупності вербальних репрезентацій (**завдання** цієї наукової розвідки), що знаходяться в асоціативній взаємодії з константою культури вдається нам **актуальним** і цікавим.

Культурна константа *ART DE VIVRE* – симбіоз фундаментальних смислів і образів, що створюють особливу модальну рамку сприйняття світу, його об'єктів і фрагментів, положення речей у ньому, життя в всій різнобарвності та багатоаспектності, знаходить вираження у багатьох сферах вербальної і невербальної комунікації.

Глибинну основу культурної константи *ART DE VIVRE* складає більш узагальнене уявлення про мистецтво *(art). Art* для французів – це здатність і вміння передати і інтерпретувати витонченість ліній і форм. Словник Larousse наводить таке тлумачення: "On rassemble dans les arts, ou encore beaux-arts, l'ensemble des disciplines artistiques, et plus particulièrement celles qui sont consacrées à la beauté des lignes et des formes. L'artiste cherche à représenter une réalité qu'il interprète au moyen d'un mode d'expression (peinture, gravure, sculpture). L'œuvre d'art ne rend donc pas compte de la réalité, elle en est une réinterprétation" [6].

Можна казати як про похідність, так і про когерентність складової *ART* з іншими концептуальними утвореннями у межах культурної константи *мистецтва жити*, що репрезентують різні суспільні сфери.

Філософія *ART de VIVRE* якісно відрізняється від її розуміння як "*вміння жити сьогоднішнім днем*", що прийнято у нашому суспільстві і має дещо негативний підтекст. Тоді, як наш національний менталітет припускає відчуття радості здебільшого від виконання обов'язку та осмислення майбутніх перспектив (так вже нас виховано), французи поціновують щастя від задоволення звичайних людських потреб у спілкуванні, любові, подорожуванні, пізнанні нового, розумінні краси і, передусім, моди.

Франція завжди вважалася і наразі є законодавицею моди. Внутрішня потреба та особливість французької культури реалізується в умінні відобразити свій час, відтворити його атмосферу, актуальні тенденції, естетику моменту. Саме завдячуючи такому розумінню життя, як мистецтва, французькі кутюр'є вважаються засновниками та істинними експертами високої моди – *haute couture*. Невпинний пошук нових форм вираження модного мистецтва, або *Art de la couture,* призводить до розуміння витворів високої моди не як речей заради речей, а як певних інформаційних структур (див. рис. 1).

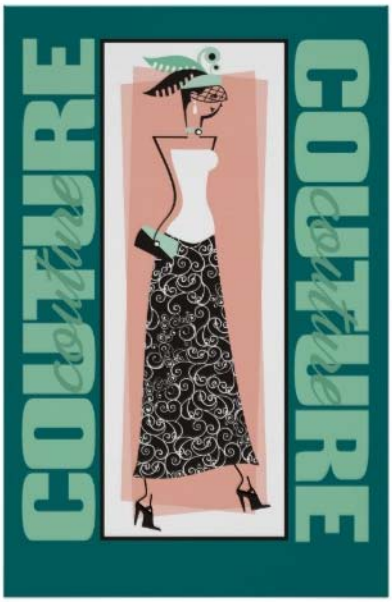

Рис.1. Плакат присвячений *Haute Couture*

Рис. 2. Реклама авіакомпанії Air France

Так, рис. 1 являє собою креолізоване повідомлення рекламного змісту, на якому зображено манекенницю, що демонструє вбрання в стилі *Haute Couture.* Про це наголошується чотирикратним надписом слова *Couture* (*мода*) різними шрифтами. Привертає увагу капелюх – витвір у вигляді птаха, що робить вбрання витвором мистецтва і підкреслює ексклюзивну естетику високої моди.

Принагідно зазначимо, що наведення ілюстративного матеріалу в тексті статті вдалося нам доречним у контексті дослідження французького *ART DE VIVRE* для унаочнення ходу та результатів дослідження. Він є не випадковим, адже зображення належать до жанру французького художнього плакату, який народився наприкінці 1890-х років. "*Affiche artistique* – feuille écrite ou imprimée placardée dans un lieu public et portant une annonce officielle, publicitaire ou propagandiste, à laquelle une image peut être associée. [7]. Провідна роль Франції у становленні та розвитку цього мистецтва неодноразово підкреслювалася науковцями – мистецтвознавцями [8], які одностайні у думці, що зразки французького художнього плакату, безперечно, не тільки заслуговують на увагу, а й викликають повагу та захоплення. Легко пізнаваний стиль, часто сповнений динаміки та руху, композиційні рішення, сповненість французької любові до життя перетворює французькі плакати на дещо більше, аніж просто рекламні повідомлення.

Мистецтво подорожувати, або *Art de voyager* – це ще одна сфера лінгвокультури, у якій константа *ART DE VIVRE* виявляється доволі продуктивною. Яскраво це демонструє реклама національної авіакомпанії *Air France,* де французька сутність, французький характер

повітряної подорожі передається завдяки зверненню до етнокультурних стереотипів, що наголошують на *мистецтві жити по-французьки*. Так, на рис. 2 контурне зображення Ейфелевої вежі – іконічного символу Парижа, і дами в національному капелюсі та екстравагантному вбранні, натякають на ціннісні одиниці французького *ART DE VIVRE.* Рекламне повідомлення доповнює текст *"Découvrez l'art de voyage à la française",* що спонукає відкрити для себе мистецво подорожі по-французьки.

У французів варто повчитися любові до свого помешкання, а будинок завжди є предметом їхньої особливої гордості, істотою, яку треба плекати і про яку треба дбати та прикрашати згідно з канонами *Art de la maison*. Часто французьке помешкання має вигляд своєрідної експозиції прискіпливо та з любов'ю дібраних речей, що у сукупності складають враження творчої імпровізації, сповненої фантазії та смаку.

Найпродуктивнішою сферою мовного відтворення константі *ART DE VIVRE* виявилася сфера гастрономії та виноробства. Хоча Франція – не єдина країна з гарною кухнею, проте гастрономічне мистецтво посідає тут особливе місце, а *Art de manger* – одну з центральних позицій у французькій картині світу.

Французьке *мистецтво жити* великою мірою концентровано навколо гастрономічних задоволень та мистецтва застілля, що беззаперечно є фундаментом суспільних відносин та культурного життя французів. Особливого значення вони надають мистецтву застільного спілкування, властивому цій нації як жодній іншій. Незалежно від того, чи йдеться про сніданок у родинному колі, про діловий обід, банкет або вечерю на двох, для французів – це завжди *manger ensemble,* що перетворює процес їжі на своєрідний святковий ритуал. *"La table est le lieu où ceux de ce pays communiquent avec le plus de franchise"* – цей вислів сучасні історики приписують королеві Марго [4].

Шанобливе ставлення французів до всього, що пов'язане з їжею – від процесу її приготування до самої трапези, або французьке *Art de manger* знаходить вираження у розвиненому та надзвичайно багатому "гастрономічному словнику". Це стосується як сфери професійної гастрономії, що бере початок від митців кухні французького Двору ще за часів монархії і знаходить сучасне втілення у гастрономічних шедеврах *високої кухні* або *haute cuisine* найвідоміших у світі французьких шеф-кухарів, так і простої родинної кухні, народних рецептів та побутових звичок.

Про сталість традиції *Art de manger* свідчить входження кулінарної лексики у метафоричному значенні до сталих висловів і словосполучень. Починаючи з розмовного рівня *"en avoir ras le bol"* – у значенні "з мене досить", або *"mettre du beurre dans les épinards",* задля покращення ситуації, знаходимо також сталі вислови на нейтральному рівні "pour une bouchée de pain", аж до вишуканого *"c'est la cerise sur le gâteau"*, коли йдеться про невеличку деталь, яка робить визначною подію або витвір (в позитивній або негативній конотації в залежності від контексту).

Така лексична розвиненість підтверджує думку про те, що та сфера, де мова багатослівна і породжує багато нових номінацій – є домінуючою у картині світу. Відповідно та сфера, де мова скудна, а номінації з'являються доволі рідко – є її периферією.

Важливою складовою *Art de manger* є гастрономічний ритуал – це звичаєва соціальна практика, ключовими поняттями якої є поняття *bien manger* та *bien boir*. Оскільки мистецтво завжди передбачає форму, остання дуже високо цінується у Франції. У французів прийом їжі стає симбіозом різних видів задоволень, адже на увагу заслуговує кожна деталь. Гармонійна комбінація страв та напоїв має розкривати і доповнювати повноту смаку одне одного, важливим також є добір якісних продуктів, бажано місцевого походження.

Рис. 3 демонструє, наскільки мистецтво оздоблення столу *Art de mettre à table* важливе для французів. Це художній плакат інформаційно-дидактичного спрямування, який свого часу можна було знайти у багатьох французьких оселях. Окрім схеми традиційного розташування приборів на столі, тут наводиться назва кожного з них.

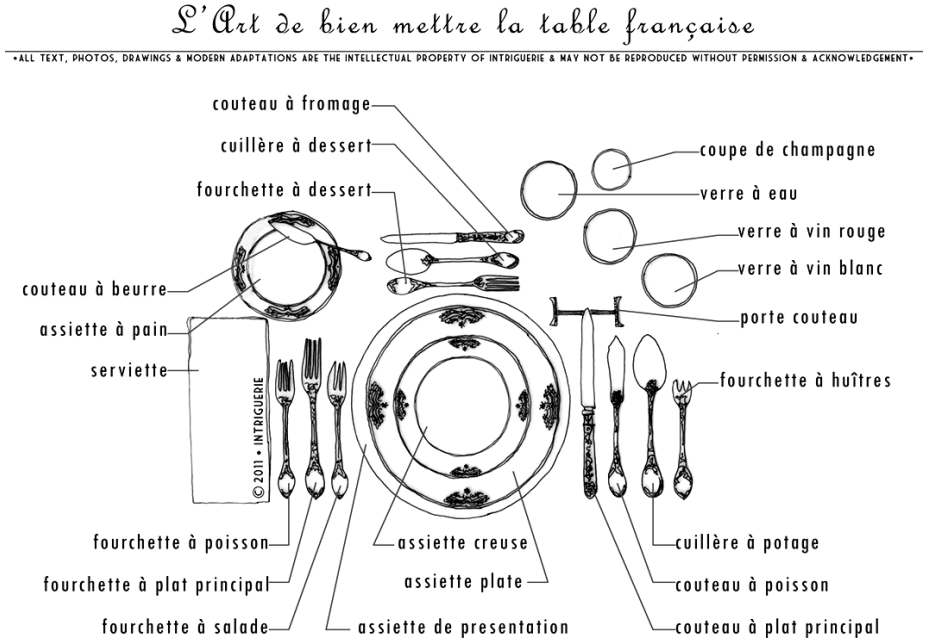

Рис. 3. Плакат-схема французької сервіровки столу

Традиційним є ритуал трапези: вона починається з аперитиву, закінчується дижестивом, складається мінімум з двох, максимум з чотирьох страв, сирів та десерту. Під час дегустації надзвичайно важливу роль відіграє специфічна мова жестів (спочатку французи все нюхають, тільки потім починають смакувати).

На окрему увагу заслуговує Art de boire le vin. Для французів дегустація вина – це мистецтво відчути живу силу вина, увімкнути уяву, змусити працювати всі органи почуттів задля отримання задоволення. Саме французи навчили цьому мистецтву світ. Проте мистецтво дегустації підпорядковане чітким правилам, яких треба дотримуватися. Так, рис. 4 є художнім плакатом дидактичного характеру, який описує послідовність етапів процесу дегустації. Плакат є креолізованим повідомленням, що складається з вісьмох ілюстрацій з інструкцією під кожною з них.

Рис 4. Плакат про правила дегустації вина

Телевізійні різножанрові передачі також сприяють популяризації гастрономічного мистецтва. Найдавнішу з них під назвою "Art et magie de la cuisine" (виходить з 1953 року), веде Раймон Олівер – шеф-кухар легендарного ресторану Le Grand Véfour. У Франції існує навіть цілий кулінарний телевізійний канал "Cuisine TV".

Таким чином, результатом дослідження є висновок про те, що в лінгвокультурному просторі сучасної Франції константа *ART DE VIVRE* актуалізує ти чи інші смислові грані завдяки створенню унікального іменного ареалу*(art de manger, art de mettre a table, art de boire le vin, art de voyager, art de la maison)*. Він концентрує в собі фундаментальні смисли, на базі яких створюється особлива модальність світосприйняття французького суспільства, що трактується як *мистецтво насолоджуватися життям*. Цей ареал набуває подальшого розвитку шляхом ментального розширення за принципом нарощування смислів у різних сферах людської життєдіяльності, що призводить до утворення її похідних, центральним елементом яких у великій кількості випадків залишається "мистецька" складова *ART*.

Список використаних джерел

1. Грабарова Э. В. Концепт savoir vivre во французской лингвокультуре и его русские соответствия : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. / Грабарова Э. В. – Волгоград, 2004. – 190 с.

2.Степанов Ю. С. Концепт / Ю. С. Степанов // Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1997. – С. 40–76.

3. Познер В. Исскуство жить. www.vladimirpozner.ru [Електронний ресурс], режим доступу http://vladimirpozner.ru/?p=3492

4. Les arts culinaires : patrimoine culturel de la France [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.senat.fr/rap/r07-440/r07-4401.html.

5. Étienne Gilson, Linguistique et philosophie. Essai sur les constantes philosophiques du langage (Essais d'art et de philosophie). – Paris : J. Vrin, 1969 – 309 p.

6. Larousse [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/art/184666,

7. Larousse [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/affiche/19074.

8. Scott D. Figures de l'affiche : La rhétorique de l'image/texte dans l'affiche française [Електронний ресурс] / D.Scott // Image [&] Narrative. – 2008. 21. – Режим доступу: http://www.imageandnarrative.be/affiche_contemporaine/scott.htm

Надійшла до редколегії 25.09.14

L. Klymenko, cand. of Philol., scient. worker
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CONSTANT *ART DE VIVRE* IN MODERN FRANCH LINGUISTIC CULTURE

The research highlights the peculiarities of the realization of associative-semantic field ART DE VIVRE in the modern French linguistic culture. ART DE VIVRE is determined as a French cultural constant – system of mental structures which store and transmit the ethnocultural principles. The confluence of the constant into the different spheres of vital functions generates the creation of its derivatives with the central constituent ART.

Key words: ART DE VIVRE, cultural constant, French linguistic culture, verbal representation.

Л. Клименко, канд. филол. наук, науч. сотрудник
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

КОНСТАНТА *ART DE VIVRE* У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Исследованы особенности объективации ассоциативно-смыслового поля ART DE VIVRE в современной французской лингвокультуре. ART DE VIVRE определяется как константа французской культуры – система ментальных образов, которые сохраняют и передают этнокультурные принципы. Проникновение этой константы в различные сферы жизнедеятельности приводит к образованию ее производных, центральным элементом которых остается составляющая ART.

Ключові слова: ART DE VIVRE, константа культури, французька лінгвокультура, вербальная репрезентация

УДК 811.131.1'373.45'42:341.76

Ольга Пономаренко, канд. філол. наук, докторант
Київський університет імені Тараса Шевченка, Київ

ІНТЕРДИСКУРСИВНІСТЬ ЯК ПРОВІДНА РИСА ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ (на матеріалі виступів екс-Міністра закордонних справ Італії Дж.Терці ді Сант-Агата на IX Конференції Послів у Римі)

Аналізуються випадки вживання характерних елементів інших дискурсів у дипломатичному. Доводиться притаманність останньому значного ступеня інтердискурсивності та інтегративності. Констатується переважання економічної, політичної, юридичної та військової лексики в дипломатичному дискурсі, а також використання в ньому лексем з несуміжних дискурсів. Це уможливлює моделювання поля лексичних одиниць дипломатичного дискурсу з виділенням ядра – суто "дипломатичної" лексики.

Ключові слова: дипломатичний дискурс, інтердискурсивність, лексичні одиниці.

Тотальна глобалізація в сучасному світі спричинила високий ступінь взаємозалежності, інтеграції, обміну, збагачення та/чи уніфікації, інтеракцій, проникності суспільних зв'язків, процесів і їх учасників. Аналогічні явища (кроскультурні діалоги, міжмовна контамінація, комунікативна дифузія) спостерігаються у мові та мовленні, оскільки останні обслуговують і супроводжують усі сфери діяльності людини. Проекцією глобалізаційних процесів у філології можна вважати вже усталене поняття "інтердискурсивності", яке належать до основних характеристик дискурсу на загал. Не є винятком і дипломатичний дискурс, адже його учасники на міждержавному рівні займаються вирішенням досить широкого кола питань – від політичних, економічних, військових до, приміром, сприяння у проведенні вузько галузевих міжнародних конференцій у галузі медицини, космічних досліджень або ж організації культурних заходів і спортивних змагань.

Свої ґрунтовні наукові праці дослідженню дипломатичного дискурсу присвятили: О.О. Вебер [2004], Т.О. Волкова [2007], Н. Кащишин [2009], Г.С. Кожєтєва [2012], О.М. Мацько [2001], О.В. Метелица [2002], Р.В. Поворознюк [2004], H.Bresslau [1998], Serra E. [1985]. Інші дослідники теж долучилися, більшою чи меншою мірою, до вивчення окремих аспектів дипломатичного дискурсу (М.В. Беляков, С.Г. Гась, Т.В. Зонова, О. Маня, Л.А. Нефедова, Л.М. Терентий, M.G. Angeli Bertinelli, L.Piccirilli).

Натомість інтердискурсивність увійшла до кола наукових інтересів В.Є.Чернявської [2007], О.К.Рябініної [2008], Н.М.Пелевіної, О.С.Сачави, K.V. Bhatia та інших. Так, за дефініцією О.К.Рябініної [9, с. 6-7], *інтердискурсивність* це "здатність поєднувати в собі риси інших дискурсів, унаслідок чого відбувається взаємообмін не лише екстралінгвальними, але й мовними засобами, притаманними кожному з залучених до комунікативної дифузії дискурсів". Поділяючи такий погляд на зазначені характеристики будь-якого дискурсу, проілюструємо випадки маніфестації інтердискурсивності у дипломатичному дискурсі на прикладі Італії.

У цілому, в дипломатичному дискурсі відсоток текстів, в яких ідеться про вузько "дипломатичні" питання – посольські чи консульські справи, специфічні робочі документи МЗС тощо, не такий вже й високий. На думку С.Г.Гась [4, с. 29], центр сучасної дипломатичної лексичної системи утворюють терміни, які безпосередньо пов'язані з дипломатичним правом, а також загальні терміни, що стосуються інших аспектів міжнародного права. Серед цих термінів дослідниця звертає особливу увагу на словосполучення з прикметниками "дипломатичний, консульский, міжнародний". Наведемо кілька прикладів лексичних одиниць, притаманних, на нашу думку, суто ***ДИПЛОМАТИЧНОМУ ДИСКУРСУ***. Це, передовсім:

- назви **дипломатичних посад і рангів** (пряме називання): *...voi, che siete i nostri ambasciatori nel mondo...* [14]; *il ministro* [15];
- назви **дипломатичних працівників** (непряме/описове називання): *il personale della Farnesina...*; *le donne e gli uomini della Farnesina...*; *i diplomatici italiani...* [15];
- назви **дипломатичних установ**: *la Farnesina, ambasciate, missioni di sistema, ...missione esteri in Italia e italiani all'estero* [14]; *la politica estera, atlantica e mediterranea*; *l'azione delle sedi all'estero...*; *Nelle mie missioni all'estero [...] sono state coinvolte più di 500 aziende italiane* [15];
- назви **дипломатичних заходів**: *la Conferenza degli Ambasciatori* [14]; *il concorso diplomatico; ...attraverso l'intenso programma di missioni...* [15];
- назви **дипломатичних документів**: *visti emessi in...* [14]; *risoluzioni adattate dalle Nazioni Unite...* [15];
- назви **дипломатичних дій**: *la concessione dei visti* [14];
- інші сталі та оказіональні сполучення з лексичними одиницями, **похідними від слова "diplomazia/diplomatico"**: *(la missione della) diplomazia italiana; azione diplomatica esterna*; *L'attività dell'intera struttura diplomatica italiana è incessante…* [14]; *un diplomatico; il carattere della diplomazia italiana...* [15];
- інші сталі та оказіональні сполучення з лексичними одиницями, **похідними від слова "console"**: *i nostri consolati* [15];
- інші сталі та оказіональні сполучення з лексичними одиницями, **похідними від слова "internazionale"**: *relazioni internazionali, la communità internazionale* [14]; *il processo d'internazionalizzazione...; studiosi e specialisti di relazioni internazionali* [15];
- інші сталі та оказіональні сполучення з лексичними одиницями, **похідними від слова "estero"**: *la continuità di politica estera; la politica estera italiana ed europea*; *La politica estera italiana in tema di sicurezza ha idee chiare* [14]; *in servizio all'estero* [15].

Є немало прикладів того, як в одному реченні чи, принаймні, в межах одного висловлювання мовець уживає **кілька одиниць**, притаманних дипломатичному дискурсові: *la nostra diplomazia attua una politica estera...; La politica estera è e deve continuare a essere un punto centrale per la credibilità internazionale...* [15].

Безперечно, коло проблем, порушуваних і/або вирішуваних учасниками дипломатичного дискурсу, є доволі широким, а їхні функціональні обов'язки та завдання – численними та різноманітними. Тому, з огляду на ці обставини, видається за можливе ***передбачити, що кількість проявів інтердискурсивності в дипломатичному дискурсі буде значною***. Нам також видається логічним ***припустити, що найбільше проявів інтердискурсивності фіксуватиметься на лексичному рівні***, за яким слідуватиме стилістичний (усталені вирази, кліше, фразеологізми), що, у свою чергу, зумовлюватиме ***різноманітне функціональне та емоційне забарвлення дипломатичного дискурсу***.

© Пономаренко О., 2014

Продемонструємо підтвердження висловленому на конкретних прикладах, розглянувши типові випадки реалізації інтердискурсивності у дипломатичному дискурсі. Для аналізу було обрано виступи Міністра закордонних справ Італії на IX Конференції Послів Італії [14] та [15], оскільки цей захід у дипломатичному світі є регулярним. З іншого боку, текст виступу Міністра не можна прирівнювати до зразка його ідіолекту, оскільки для створення подібних промов залучаються, зазвичай, кілька досвідчених фахівців провідних департаментів зовнішньополітичного відомства, а частину інформації, за потреби, надають інші профільні міністерства та установи. Таким чином, подібні виступи слугують належним зразком мовлення (тексту) для компаративного аналізу в якісному та кількісному плані. За нашими спостереженнями, найчастіше в дипломатичному дискурсі Італії вживаються лексичні одиниці з:

ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ:

es.: *Un motivo in più per cercare riferimenti politico-culturali più fermi, per affermare concetti e mete di valenza strategica [...] della nostra azione politica. Sono insorti e divenuti evidenti limiti e contraddizioni superabili solo attraverso un pieno e coerente compimento politico del progetto europeo. Particolare attenzione va riservata all'obbiettivo della crescita in funzione politica* [14]. У наведеній цитаті з виступу Міністра є **словосполучення з компонентом "*politic-*"** – центральним у терміносистемі цього виду дискурсу.

Послуговуючись лексемами політичного дискурсу, дипломат вживає **назви посад ключових політичних фігур** країни: *Soprattutto voglio sottolineare la rinnovata partecipazione del Presidente della Repubblica, [...], e del Presidente del Consiglio, che concluderà domani i nostri lavori. A questo proposito mi sembra opportuno ricordare le parole pronunciate dal Presidente Napolitano lo scorso settembre. Il Capo dello Stato ci ricordava che...* [14].

Абстрактні іменники (включно іменники із закінченням на *-ione*, **назви універсальних і/або етноспецифічних концептів, цінностей** тощо), які фіксуються як частотні у політичному дискурсі, зустрічаються і в мовленні дипломатів: *.. condividere concretamente il valore assoluto [...] della libertà [...] di democrazia; ...è necessario ritrovare l'orgoglio di appartenere a un grande Paese, la nostra comunità nazionale...; ...promuovere i processi della democratizztizzazione...* [14].

Поруч із засиллям абстрактних іменників, часто вживаними є **назви державно-політичних об'єднань, організацій, установ, угрупувань** тощо: *...un'integrazione sempre più stretta e comprensiva tra gli Stati unitisi prima nella Comunità e poi nell'Unione. ...partecipiamo attivamente alla ridefinizione delle strategie fra l'Unione e i Partner mediterranei nell'ambito della Politica di Vicinato* [14].

При цьому, у межах одного речення очільник дипломатичного відомства може вживати по **декілька** лексичних одиниць політичного дискурсу **поспіль**: *Il governo e la diplomazia italiana sentono l'importanza e l'urgenza di ravvivare il processo d'integrazione europea. La forza delle idee e di una politica permeata di senso dello Stato, che contraddistingua in modo eminente la diplomazia italiana, deve essere la base per una crescita equa e uno sviluppo solidale* [14].

ЕКОНОМІЧНО-ФІНАНСОВОГО ДИСКУРСУ:

Серед усіх лексичних одиниць, запозичених у дипломатичний з економіко-фінансового дискурсу, кількісно переважають окремі **слова та сполучення з компонентами "*econom-*" і "*finanz-*"**, які утворюють ядро економічного (фінансового) дискурсу, позначаючи його:

- **сферу на загал**: *mi riferisco [...] alla presenza dell'economia italiana nel mondo* [14];
- ключові **поняття**: *...in particolare per quanto riguarda i finanziamenti...; ...esclusivamente sul piano dello sviluppo economico* [14];
- вирази та **кліше** в усталеній формі: *Credo che oggi la nostra responsabilità sia di contribuire alla [...] crescita economica... . Sul piano economico il lavoro della Farnesina [...] e quest'idea [...] dello sviluppo economico. L'influenza di un Paese [...] non è solo definita dalle sue prospettive economiche e finanziarie, ma più in generale dalla sua solidità. ...evedenti carenze strutturali della propria governance economico-finanziaria. ...Accordi internazionali di [...]promozione economica* [14];
- **модифіковані** (поширені) сталі вирази та **кліше**: *Il nostro governo ha dovuto affrontare sin dai primi giorni della sua azione condizioni di finanza pubblica ad alto rischio...* [14].

Передбачувано у своєму виступі вживає керівник МЗС Італії й **назви посад економічної сфери діяльності**: *Insieme con il Ministro per lo sviluppo economico Passera...* [14].

Наступну (за поширеністю) групу економічних термінів у дипломатичному дискурсі утворюють окремі **слова та сполучення з компонентами "*commerc-*" та "*mercat-*"**: *L'"Asean Awareness Forum" ha messo in evidenza le possibilità di commercio e investimento in dieci paesi ASEAN, un mercato in via di integrazione con 600 milioni di abitanti* [14].

Дипломат уживає й інші лексичні елементи економічного дискурсу, які, у свою чергу, теж можна розподілити за аналогічними групами:

- ключові **поняття**: *Parlo di esportazioni, investimenti esteri in Italia e italiani all'estero; ...che influenzano la nostra sicurezza, le esportazioni e gli approvvigionamenti; ...abbiamo approfondito le opportunità di investimento in paesi come Angola, Corea, Etiopia, Iraq, Mozambico, Serbia, Uganda e Vietnam* [14];
- вирази та **кліше** в усталеній формі: *...l'efficienza della spesa pubblica...; ...promuovendo investimenti italiani fuori dai confini; ...è necessario lavorare affinché la comunità internazionale possa condividere concretamente il valore assoluto...; le pesanti situazioni debitorie. La concessione dei visti è in netto aumento rispetto agli anni precedenti, con evidenti benefici per il volume d'affari* [14];
- лексеми, що позначають **дії**, властиві економічному секторові: *dalla percezione che di sé sa offrire...* [14].

Звичним для дипломатичного дискурсу стало і використання **назв підприємств і організацій**, які діють у внутрішньому та зовнішньому економічному секторі країни: *mi riferisco all'impegno delle aziende italiane...; ...per la sicurezza nel Mediterraneo e per le nostre imprese. Sosteniamo le imprese e cerchiamo per esse nuovi mercati…. Basti ricordare che solo in questo ultimo anno oltre 500 aziende italiane sono state coinvolte...* [14].

І, нарешті, у мовленні головного дипломата країни вдалося зафіксувати використання сталого звороту, в якому початково економічний термін вжито **у переносному значенні** (від "*spendere*" – "витрачати" до, буквально, "*spendere una credibilità*" – "*поширити свою довіру на...*"): *Su questi temi Italia può spendere una credibilità...* [14].

Відтак, першим очевидним висновком цієї наукової розвідки є ***кількісне переважання в дипломатичному***

дискурсі лексичних одиниць з політичного та економічно-фінансового дискурсу, що цілком узгоджується з пріоритетністю (навіть переважанням) міжнародної політичної та економічної складових, а також посиленню уваги до економічного вектора у зовнішньополітичних відносинах на міждержавному рівні в умовах сучасного глобалізованого суспільства.

За економічними термінами та лексичними одиницями на другому місці, у спадному порядку, були виявленні – прогнозовано – елементи юридичного, ділового та військового дискурсів. Менш очікуваною була кількісно рівнозначна наявність у дипломатичному дискурсі лексем з медичного, фізичного, архітектурного, будівельного, літературного, театрального дискурсів. Запозичення з інших видів дискурсів були зафіксовані як менш численні чи поодинокі (оказіональне вживання). Проілюструємо це наступними прикладами з:

(ОФІЦІЙНО-) ДІЛОВОГО ДИСКУРСУ:

Переважно йдеться про:

• **офіційні назви посад** різних гілок влади: *Signor Presidente della Camera, Cari Ministri e Autorità presenti, Cari Sottosegretari e Segretario Generale...; Il nostro governo ha dovuto ...* [14];

• **мовні формули**, вживані у привітаннях, звертаннях тощо: *Desidero innanzitutto ringraziare le Autorità e le Personalità...* [14];

• **сталі** вирази та мовні **кліше**: *...le Personalità che hanno accettato il nostro invito...; ...che ci onorerà fra poco con la sua presenza...; ...nell'agenda internazionale...* [14].

Наявність термінології ділового обороту в дипломатичному дискурсі пояснюється належністю останнього, згідно більшості класифікацій, до інституційного виду дискурсу.

ВІЙСЬКОВОГО ДИСКУРСУ:

У наведених нижче прикладах дипломат уживає притаманні мовленню військових:

• **абстрактні та віддієслівні іменники** ("дисципліна", "виклик/загроза", "союзники", "озброєння"): *...poiché la disciplina e l'efficienza sono necessarie [...]; Spengler era forse pessimista, ma non c'è dubbio che il nostro mondo si trovi oggi di fronte a sfide estremamente difficili. Un approccio privo di tentazioni egemoniche e una condotta leale nei rapporti con gli alleati e i Paesi amici* [14];

• **(діє)прикметники** та сполучення з ними ("завойована" довіра, "вражені", "які зазнали наслідків війни"): *Crescita vuol dire dunque anche agire in favore della stabilità, [...] una credibilità conquistata per merito di...; ...nei paesi colpiti dalla guerra* [14].

У досліджуваному виступі були відзначені випадки запозичення слів з їх подальшим використанням у **переносному значенні**. Ці лексичні одиниці в першому своєму значенні є назвами військових дій: *Nell'ultimo anno si sono verificati cambiamenti che forse pochi avevano previsto. ...l'Italia è intervenuta nella recente crisi libica e sta facendo sentire la sua presenza in Siria. Il nostro governo ha dovuto affrontare sin dai primi giorni...; ...significa difendere i diritti umani...* [14].

Також і у випадку запозичень з військового дискурсу дипломати можуть вдаватися до використання **кількох** інтердискурсивних маркерів **поспіль**: *...attraverso la formulazione di una Difesa Europea aggiornata e complementare all'Alleanza Atlantica* [14].

ЮРИДИЧНОГО (ПРАВОВОГО) ДИСКУРСУ:

Здебільшого дипломатичний дискурс послуговується:

• назвами **понять** зі сфери **юриспруденції на загал**: *Crescita [...] significa difendere i diritti umani...; ...condividere concretamente il valore assoluto dei diritti umani e dello Stato di diritto, della libertà...; ...poiché la disciplina e l'efficienza [...] sono le necessarie premesse dello sviluppo; ...la legge morale dentro di me...* [14];

• назвами **понять** зі сфери **законотворчості**: *Siamo alla conclusione di una Legislatura...* [14];

• назвами **понять** зі сфери **криміналістики**: *...di una crisi senza precedenti, nata fuori dall'Europa ma di cui l'Europa ha subito particolarmente le conseguenze: complici evedenti* [14];

• назвами **юридичних документів**: *trattati e Accordi internazionali* [14].

• Рідше у дипломатичний дискурс проникають дієслова, що становлять основу лексики, вживаної на позначення **дій, вчинюваних у сфері права** (законотворчості, включно): *...l'Italia è sempre presente quando si tratta d'assicurare pace e sviluppo, e tutelare la dignità dell'uomo; ...il Governo ha adottato 52 disegni di legge di ratifica di Trattati e Accordi internazionali, in gran parte di tutela* [14].

Перша та остання цитати у цій добірці прикладів ілюструють не лише поодиноке, але й **множинне використання маркерів** юридичного дискурсу в дипломатичному.

МЕДИЧНОГО ДИСКУРСУ:

Визначальною рисою запозичень з медичного дискурсу є їхнє вживання **у прямому значенні** лише у разі спілкування дипломатів на тему **міжнародних контактів у галузі медицини**. Тоді, передбачувано, у дипломатичному дискурсі звучать назви медичних галузей, спеціалізацій, посад, вузьких фахових понять тощо: ... *per la conferenza internazionale hanno accolto la delegazione dei cardiologi* [14].

У всіх **інших випадках** лексичні одиниці медичного дискурсу використовуються творцями та учасниками дипломатичної комунікації **образно** – як **сталі вирази** (es.: *Sarebbe naturalmente un errore concepire quest'idea...*) чи, в більшості випадків, як **оказіоналізми** – для створення певного **риторико-стилістичного ефекту**. А це, у свою чергу, є джерелом збагачення фразеологізмів, стилістичних засобів і риторичних фігур, які фіксуються в дипломатичному дискурсі.

Реінтерпретовані запозичення з медичного дискурсу, вживані у складі сталих виразів дипломатичного дискурсу, можуть:

• **зберігати початкову конотацію**, передаючи аналогічне загальне значення: *Credo che oggi la nostra responsabilità sia di contribuire alla [...] crescita [...] del benessere [...] del paese* [14].

• **зазнавати** більшого чи меншого ступеня **десемантизації**: *Il [...] governo [...] ha dovuto affrontare [...], varando provvedimenti dolorosi quanto indispensabili... Tutto questo fa parte di un'operazione più vasta e comprensiva.... L'influenza di un Paese [...] è definita [...] dalla sicurezza e dall'affidabilità che ispira [...] nella recente crisi libica...* [14].

Також і у випадку запозичень з медичного дискурсу фіксується їхнє **множинне вживання** у межах одного речення (висловлювання): *...che ha visto il Paese reggere l'urto di una crisi senza precedenti... Il Capo dello Stato ci ricordava che "Le vicende convulse che per effetto della crisi si stanno da un biennio succedendo nell'Eurozona... Sanno bene che [...] lungo il cammino del benessere e sviluppo sono strettamente legati a un unico respiro politico europeo. Sarebbe riduttivo e miope concepire la crescita esclusivamente sul piano dello sviluppo economico* [14].

У наведених прикладах одразу впадає в око **переважання іменника "*crisi*" – "криза"** (запозиченого та інтерпретованого, похідного від медичного терміна "криз" – невідкладний, гострий, тяжкий стан).

Варто звернути увагу на той факт, що, здебільшого, слова з медичного дискурсу, що функціонують в дипломатичному (зокрема: "болючі" заходи, "операція"; "криз(а)", "конвульсії") налаштовують реципієнта сприймати повідомлення **як імпліцитну пересторогу, сигнал про загрозу**, небезпеку, критичну ситуацію, негативну характеристику події тощо – попри те, що у значній частині процитованих висловлювань з медичними термінами легко впізнаються кліше та сталі вирази;

ГЕОГРАФІЧНОГО ДИСКУРСУ:

Як і у попередньому виді дискурсу, лексеми на позначення географічних понять використовуються в дипломатичному дискурсі:

- на позначення певних **територій**, які є предметом обговорення, тобто – **у прямому значенні**: *...dal lontano Oriente alla sponda Sud del Mediterraneo...; ...cominciare i rapporti prioritari con la sponda sud del Mediterraneo* [14];
- **образно, як риторико-стилістичний засіб**, для реалізації певної комунікативної інтенції: *Un motivo in più per [...] per affermare concetti e mete di valenza strategica che siano la bussola della nostra azione politica; ...il rigore dei provvedimenti* [14];
- **поєднуючи** в одному висловлюванні **терміни** географічного дискурсу, вжиті **у переносному та прямому значеннях**: *A conclusione di un mandato di governo che ha rappresentato, per giudizio diffuso, una stagione di successo per la politica estera, europea, atlantica e mediterranea del nostro Paese, mi permetta, signor Presidente, di sottolineare quelli che considero due caratteri essenziali della diplomazia italiana: coerenza e professionalità* [15].

Перший та третій приклади цієї підбірки засвідчують можливість **поєднання** в одному реченні **кількох елементів**, притаманних географічному дискурсу.

Аналогічні закономірності й характеристики, хіба що у меншій кількості, справджуються і для лексичних одиниць, запозичених з інших дискурсів, які вживаються у дипломатичному дискурсі в прямому чи переносному значеннях. ***Кількість і частотність використання лексем з несуміжних дискурсів є меншою***, порівняно з проаналізованими вище дискурсами. Проте зафіксовані у мовленні міністра Джуліо Терці приклади лише ***збагачують палітру запозичених елементів – маркерів інтердискурсивності, засвідчуючи значну інтергративність дипломатичного дискурсу***.

Відтак, продовжуючи огляд лексичних одиниць, запозичених у дипломатичний дискурс, не слід оминати увагою елементи з низки несуміжних дискурсів. Одразу необхідно зробити ремарку стосовно сфери та способів використання таких інтердискурсивних елементів. Першочергово слід розмежовувати, як і у випадку з суміжними дискурсами, вживання досліджуваних лексем у прямому значенні – під час обговорення питань відповідного професійного спрямування на міжнародному рівні, та у переносному значенні – переважно у складі сталих сполучень, заради досягнення бажаного риторико-стилістичного ефекту.

Для унаочнення сказаного, зважаючи на обмежений обсяг матеріалу, що подається у наукових статтях, подамо номенклатурно назви інших дискурсів, які збагачують дипломатичний своїми питомими лексичними одиницями. При цьому для кожного з них проілюструємо відповідними прикладами лише випадки функціонування у мовленні дипломатів маркерів інтердискурсивності у переносному значенні. Отже, перелік несуміжних дискурсів-донорів включає також елементи з:

НАУКОВОГО ДИСКУРСУ, представленого групами дискурсів, які обслуговують:

а) природничі науки, фіксуючи елементи:

ХІМІЧНОГО ДИСКУРСУ: *Se crisi, o quanto meno incognite, si addensano dentro e fuori dai confini europei [...]. La Conferenza è stata densa di contenuti, dibattiti e approfondimenti tematici* [15];

ГЕОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ: *Nella mia ultima audizione in Parlamento ho insistito – a nome del Governo – affinché essa continui a configurare una piattaforma di sostanziale consenso. ...nel prossimo futuro questa piattaforma condivisa sarà ancora più essenziale per il Paese* [15];

МЕТЕОРОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ: *...Oswald Spengler teorizzava il tramonto dell' Occidente*... [14];

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО (БІОЛОГІЧНОГО) ДИСКУРСУ: *Credo che oggi la nostra responsabilità sia di contribuire al [...]_radicamento dello sviluppo [...]; mi riferisco in poche parole alla presenza [...] italiana [...] nei campi più diversi; Il controllo [...] e la non-proliferazione sono elementi essenziali di sicurezza* [14];

б) точні науки, фіксуючи елементи:

ФІЗИЧНОГО (ФІЗИКА, ОПТИКА) ДИСКУРСУ: *Su impulso della Farnesina [...]; ...credibilità di una fondamentale coerenza…; ...dinamiche decisionali globali...; Al contempo, dobbiamo promuovere dinamiche [...], anche alla luce del contributo costruttivo che dobbiamo sollecitare dalle potenze emergenti. In questo sforzo l'Italia è presente. ...il mio sforzo è stato rivolto a fare [...]; La forza delle idee…; ...spingono con inaudita forza oggettiva in una direzione ineludibile. Sono enormi potenziali ancora inespressi e che, alla luce delle Primavere Arabe, rappresentano...* [14];

МАТЕМАТИЧНОГО (АЛГЕБРА, ГЕОМЕТРІЯ) ДИСКУРСУ: *L'Italia continua inoltre a sostenere con convinzione l'integrazione della Turchia [...]; ...la continuità di politica estera nella sua direttrice europea e atlantica...* [14];

КОМП'ЮТЕРНОГО (ПРОГРАМУВАННЯ, ІНФОРМАТИКИ) ДИСКУРСУ: *Abbiamo deliberato... una programmazione integrata con obiettivi triennali* [15];

АСТРОНОМІЧНОГО ДИСКУРСУ: *La crescita del sistema Paese e delle relazioni internazionali ha bisogno di stabilità nei quadranti geopolitici [...]; ...il cielo stellato sopra di me...* [14];

в) гуманітарні науки, фіксуючи елементи:

ЖУРНАЛІСТСЬКОГО, МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ (ДИСКУРСУ ЗМІ, ПРЕСИ): *...l'Italia è intervenuta*... [14];

ІСТОРИЧНОГО ДИСКУРСУ: *All'inizio del Novecento*... [14];

ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ: *...poiché la disciplina e l'efficienza [...] sono le necessarie premesse dello sviluppo*... [14];

РЕЛІГІЙНОГО (ТЕОЛОГІЧНОГО, КУЛЬТОВОГО) ДИСКУРСУ:

es.: *È in questo spirito che [...] l'Italia [...] sta facendo sentire la sua presenza in Siria. ...condividere concretamente il valore assoluto [...] della libertà – inclusa quella di religione...; Per far rinascere questo spirito è necessario* ... [14];

КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ: *Credo che oggi la nostra responsabilità sia di contribuire alla [...] crescita [...] culturale*... [14];

ПЕДАГОГІЧНОГО (НАВЧАЛЬНОГО, ДИДАКТИЧНОГО) ДИСКУРСУ: *Sarebbe naturalmente un errore [...]; ...poiché la disciplina e l'efficienza [...] sono le necessarie [...]. A questo proposito mi sembra opportuno ricordare le parole pronunciate [...]. I controlli [...] sono elementi essenziali di sicurezza. Questa conferenza, io credo, è un'importante occasione per sottolineare che l'Italia ha*

bisogno più che mai, di poter affrontare gli impegni che la attendono... [14];

ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО ДИСКУРСУ (термін Г.В.Василенка [1]): *Sono parole che dobbiamo sempre tenere a mente. [...] Voi, che siete i nostri ambasciatori nel mondo, dovete farvi interpreti. Tocca a voi interpretarla [= il senso della missione diplomatica], per il vostro Paese*... [14];

ЛІТЕРАТУРНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ: *Come sempre, questo nostro incontro annuale serve a [...] ricollocarli [= gli obiettivi] di volta in volta nel mutevole contesto internazionale. Credo che oggi la nostra responsabilità sia di contribuire alla crescita [...] della democrazia [...] anche in contesti vicinissimi a noi, che ne sono ancora in grande misura esclusi; ...rappresentano gli interlocutori naturali per l'Europa*... [14];

МИСТЕЦЬКОГО ДИСКУРСУ, в межах якого можна виділити елементи з:

ХУДОЖНЬОГО (=ЖИВОПИС) ДИСКУРСУ: *Il quadro internazionale [...] ha messo in evidenza; Il volto dell'Europa deve essere ben definito*... [14];

МУЗИЧНОГО ДИСКУРСУ: *Sanno bene che, nonostante battute d'arresto lungo il cammino*... [14];

ТЕАТРАЛЬНОГО (КІНО-) ДИСКУРСУ: *...ha messo in evidenza un'estrema mobilità di scenari. La crescita deve essere la nostra priorità ed è perciò che a questo tema abbiamo scelto di dedicare la conferenza, per esserne noi stessi protagonisti. Insieme con il Ministro [...] ho istituito una cabina di regia [...]; C'è ancora molto da fare, ma l'Italia gioca sempre di più un ruolo nelle dinamiche decisionali globali [...]; L'influenza di un Paese sulla scena internazionale [...]; Italia può sempre più avere il ruolo di protagonista. Il Capo dello Stato ci ricordava che "Le vicende [...] si stanno da un biennio succedendo nell'Eurozona*... [14].

Залежно від обраного критерію класифікації дискурсів, у межах дипломатичного дискурсу вбачаються також лексичні одиниці з:

АРГУМЕНТАТИВНОГО ДИСКУРСУ: *per la risoluzione dei conflitti* [14];

ТЕХНІЧНОГО (ІНДУСТРІАЛЬНОГО) ДИСКУРСУ: *...concepire quest'idea esclusivamente come motore dello sviluppo*... [14];

АРХІТЕКТУРНОГО ТА/ЧИ БУДІВЕЛЬНОГО ДИСКУРСУ: *...l'idea di un crollo progressivo dei fondamenti della nostra civiltà e dei nostri valori*; *...partecipazione alle grandi gare d'appalto internazionali; L'influenza di un Paese [...] non è solo definita dalle sue prospettive [...], ma più in generale dalla sua solidità; ...un cardine della politica estera italiana ed europea [...]; ...evedenti carenze strutturali [...]; ...compimento politico del progetto europeo*; *...la nostra comunità nazionale impegnata nel progetto europeo. Crescita vuol dire dunque anche agire [...] per la ricostruzione nei paesi [...]. È necessario in primo luogo ridefinire l'architettura internazionale*... [14];

ПОЛІГРАФІЧНОГО (ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ) ДИСКУРСУ: *...poiché la disciplina e l'efficienza [...] sono le necessarie premesse dello sviluppo*; *...riferimento politico [...]; Anche in questo ambito l'Italia ha tutte le carte in regola*... [14];

СПОРТИВНОГО ДИСКУРСУ: *Ciò che è stato chiamato "rigore" avrà senso tuttavia solo se ora sapremo, in Italia e in Europa, rilanciare la crescita*; *mi riferisco alle grandi gare [...]; Di questo slancio Voi [...] dovete*... [14];

ДИСКУРСУ МОДИ: *Nel mondo abbiamo fatto apprezzare il "modello italiano"*... [14].

Окрему увагу хотілося б приділити прикладам дипломатичного дискурсу на кшталт таких:

es.: *...poiché la disciplina e l'efficienza [...] sono le necessarie premesse dello sviluppo* [14]. Підкреслений іменник "*disciplina*" – "дисципліна" належить і до військового, і до педагогічного дискурсу, а слово "*premesse*", вжите у розумінні "передумова, попередня умова, вихідне положення; засновок; вступна частина (позову); вступ, пояснення, переднє слово" є водночас лексичною одиницею філософського, юридичного, літературного, поліграфічного дискурсів, а також одним з понять логіки.

es.: *Sarebbe naturalmente un errore* (педагогічний дискурс) *concepire* (медичний дискурс) *quest'idea esclusivamente come motore* (технічний дискурс) *dello sviluppo economico* (економічно-фінансовий дискурс)*; il nostro governo* (бюрократично-інституційний дискурс) *ha dovuto affrontare* (військовий дискурс) *sin dai primi giorni della sua azione condizioni di finanza pubblica* (економічно-фінансовий дискурс) *ad alto rischio, varando provvedimenti dolorosi* (медичний дискурс) *quanto indispensabili, al pari di numerosi altri partner europei; poiché la disciplina* (педагогічний та/чи військовий дискурс) *e l'efficienza* [14].

Навіть без детального аналізу цитованого висловлення Міністра, мимоволі виникає запитання: що ж "дипломатичного" в такому зразку дипломатичного дискурсу, якщо в межах одного речення мовець уживає десяток елементів, які належать до інших видів дискурсів? (Заради статистичної точності: на 35 значимих слів – 12, тобто 1/3, інтердискурсивних лексичних одиниць). Відтак, логічним видається висновок про те, що дипломатичний дискурс є тим видом дискурсу, якому дійсно ***притаманний високий ступінь інтердискурсивності***, що доводить висловлене нами на початку дослідження теоретичне припущення та дозволяє ***кваліфікувати досліджуваний дискурс як інтергативний гетерогенний полікодовий дискурс-конгломерат (результат поєднання різнорідних елементів – суміш, мікс, меланж, скупчення, нагромадження та засилля) маркерів інших дискурсів***. А це, у свою чергу, вимагає від творців і учасників дипломатичного дискурсу неабиякої ерудиції, освіченості, знань у не одній галузі та сфері діяльності, що забезпечить належний рівень комунікації і уможливить адекватну реакцію, розуміння та сприйняття інформації у процесі спілкування.

На загал, в розглянутому вище виступі колишнього Міністра закордонних справ Італії Джуліо Терці було виявлено лексичні елементи з понад трьох десятків дискурсів. Таким чином, результати здійсненого нами аналізу підтверджують справедливість висунутих раніше тез, а ***інтердискурсивність можна справедливо уважати універсальною ознакою сучасного дипломатичного дискурсу Італії***. Водночас, притаманність інтердискурсивності як універсальної ознаки дипломатичного дискурсу нашої доби, незалежно від того, якій конкретній лінгвокультурі (країні) він належить, буде унаочнено у наших наступних наукових розвідках.

Схематично, ***моделюючи поле лексичних одиниць дипломатичного дискурсу***, можна стверджувати, що довкола ядра суто "дипломатичної" лексики у приядерній зоні розташовуватимуться одиниці-контамінанти з політичного, фінансово-економічного, юридичного, ділового та військового дискурсів. Ближче до периферії – елементи медичного, фізичного, архітектурного, будівельного, літературного, театрального дискурсів. Периферію цього поля утворюватимуть лексеми географічного, спортивного, сільськогосподарського, релігійного, астрономічного, педагогічного, математичного, перекладацького, поліграфічного дискурсів. Як засвідчує ілюстративний матеріал, периферійні та близькі до них запозичені елементи сприймаються, переважно, як кліше. І, нарешті, за межами поля знаходитимуться запозичення з тих дискурсів-донорів, які фігурують у дипломатичному дискурсі як спорадичні, поодинокі

чи оказіональні. Це – лексичні одиниці з історичного, технічного (індустріального), мистецького (художнього, музичного), культурологічного, метеорологічного, мас-медійного, філософського дискурсів і дискурсу моди.

Принагідно зазначимо, що висновки до цієї статті зроблені виключно на основі проаналізованого ілюстративного матеріалу – всіх без винятку проявів інтердискурсивності, що містяться у двох виступах тогочасного Міністра закордонних справ Італії. Теоретизуючи, ми схильні припускати, що наведений нами перелік джерел інтердискурсивності для дипломатичного дискурсу не є вичерпним. Тому пошук інших питомих дискурсів-донорів лексичних одиниць, використовуваних у мові та мовленні дипломатів становитиме продовження розпочатого дослідження.

У перспективі цікаво було б детально проаналізувати комунікативну ціль (мету) вживання мовцями елементів з інших видів дискурсів у дипломатичному та потенційні функції таких лексичних одиниць.

Список використаних джерел

1. *Василенко Г. В.* Художній образ як проблема перекладу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vknlu_mtmk/2011_1/68.pdf.
2. *Вебер Е. А.* Опыт лингвистического исследования когнитивного диссонанса в английском дипломатическом дискурсе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / *Вебер Е. А.* – Иркутск, 2004. – 213 с.
3. *Волкова Т. А.* Дипломатический дискурс в аспекте стратегичности перевода и коммуникации (на материале английского и русского языков) : автореф. дис. … канд. филол. наук : 10.02.20 / *Волкова Т. А.* – Тюмень, 2007. – 24 с.
4. *Гась С. Г.* Образ России в российском дипломатическом дискурсе / *С. Г. Гась* // Investigationes Linguisticae. – Poznan, 2008. – Vol. XVI. – P. 25–32.
5. *Кащишин Н.* Особливості дискурсу та терміносистеми англомовних дипломатичних документів / *Кащишин Н.* – Л., 2009.
6. *Кожетева А .С.* Лингвопрагматические характеристики дипломатического дискурса (на материале вербальных нот) : автореф. дис. … канд. филол. наук : 10.02.19 / *Кожетева А .С.* – М., 2012.
7. *Мацько О. М.* Мовні формули в дипломатичних текстах сучасної української мови : дис. ... канд. наук : 10.02.01 / *Мацько О. М.* – К., 2001.
8. *Метелица Е. В.* Лингвосемиотическое пространство дискурса дипломатического протокола (на материале текстов дипломатического протокола государственного департамента США) : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04. – Волгоград, 2002. – 193 (263) с.
9. Поворознюк Р. В. Лінгвокультурологічні особливості протокольних промов у оригіналі та перекладі (на матеріалі українських та американських текстів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Поворознюк Р. В. – К., 2004. – 20 с.
10. Рябініна О. К. Інтертекстуальність у дискурсі сучасної української преси: лінгвістичний аспект : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 / О. К. Рябініна. – Х., 2008. – 23 с.
11. *Чернявская В. Е.* Открытый текст и открытый дискурс: интертекстуальность – дискурсивность – интердискурсивность / *В. Е. Чернявская* // Лингвистика текста и дискурсивный анализ: традиции и перспективы / отв. ред. В.Е. Чернявская. – СПб., 2007. – С. 7–26.
12. *Bresslau H.* Manuale di diplomazia per la Germania e l'Italia / *H. Bresslau* // Traduzione di Voci-Roth A.M. – Associazione italiana dei paleografi e diplomatici. Divisione studi e pubblicazioni. – Roma, 1998. – 1423 p.
13. *Serra E.* Manuale di storia dei trattati e di diplomazia / *E. Serra*. – Milano, 1985. – 378 p.
14. *Terzi G.* Intervento del Ministro Terzi in occasione della IX Conferenza degli Ambasciatori d'Italia / *G. Terzi*. – Roma, 2012.
15. *Terzi G.* Intervento del Ministro Terzi nella sessione conclusiva della Conferenza degli Ambasciatori d'Italia / *G. Terzi*. – Roma, 2012.

Надійшла до редколегії 25.09.14

O. Ponomarenko, cand. of Philol., doctorant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

INTERDISCURSIVITY AS MAIN FEATURE OF THE DIPLOMATIC DISCOURSE (ON THE MATERIAL OF THE EX-MINISTER OF FOREIGN AFFAIRS GIULIO MARIA TERZI DI SANT'AGATA'S SPEECHES PRONOUNCED DURING THE IX CONFERENCE OF THE AMBASSADORS IN ROME)

The article shows the results of the analysis of peculiar elements from other discourses in the diplomatic one. It proves the high degree of interdiscursivity of the diplomatic discourse. The predominance of economic, political, juridical and military terms or lexical units is ascertained, as well as the use of lexical units from other (non-adjacent) discourses, too. This conclusion made it possible to design the semantic field for lexical units used in the diplomatic discourse and to single out its core – the so-called professional, pure "diplomatic" lexis or vocabulary."

Keywords: diplomatic discourse, interdiscursivity, lexical units.

О. Пономаренко канд. филол. наук, докторант
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ИНТЕРДИСКУРСИВНОСТЬ КАК ОСНОВНАЯ ЧЕРТА ДИПЛОМАТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА (на материале выступлений екс-Министра иностранных дел Италии Дж.Терци Ди Сант-Агата на IX Конференции Послов в Риме)

Анализируются случаи употребления характерных элементов других дискурсов в дипломатичесоком. Доказывается присущность последнему значительной степени интердискурсивности и интегративноти. Констатируется преобладание экономической, политической, юридической и военной лексики в дипломатическом дискурсе, а также использование лексем из других (несмежных) дискурсов. Это позволило смоделировать поле лексических единиц дипломатического дискурса и выделить ядро – исключительно "дипломатическую" лексику.

Ключевые слова: дипломатический дискурс, интердискурсивность, лексические единицы.

УДК 811.133.1'008

Ольга Ігнатова, канд. філол. наук, доц.
Київський університет імені Тараса Шевченка, Київ

ЗВЕРТАННЯ НА "ТИ" І НА "ВИ" У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД

Розглядаються різні етапи функціонування в міжособистісному спілкуванні французьких особових займенників tu та vous у французькій мові, їх значення та соціальна роль: від нейтрального позначення однини та множини до шанобливо-ввічливого vous та "егалітарного" tu.

Ключові слова: французька мова, особові займенники tu та vous,соціокультурний підхід.

В системі французької мови особові займенники *tu* та *vous*, що є **предметом** дослідження, вживаються для позначення другої особи відповідно однини та множини в своїй первинній, нейтральній функції придієслівного займенника. Стилістично, обидва займенники в мовленні набували різних відтінків значення в різні історичні періоди, які ми маємо **на меті** проаналізувати.

В останні десятиріччя французькі мовознавці звертають увагу на чергову тенденцію поширення вживання у міжособистісному спілкуванні особового займенника *tu* на противагу шанобливо-ввічливому *vous* [2-4].

Ця проблема соціально-культурного характеру, без сумніву є **актуальною** для вивчення, адже поряд з тим, що вона має, з одного боку – глибокі історичні корені, а з іншого потребує новітнього трактування за умов полі-

© Ігнатова О., 2014

тичного, економічного, соціального прогресу та особливо інформативно – медійної глобалізації та взаємопроникнення різних мов, зокрема – безумовного поширення у світі англійської мови.

За весь час становлення і функціонування французької мови проблема стилістичного забарвлення *tu* та *vous* неодноразово ставала нагальною. Історики, дослідники-лінгвісти стверджують, що ввічливе *vous* з'явилося за часів ще Римської імперії, в IV – сторіччі, коли було два імператори – один в Римі, а інший в Константинополі, і слід було звертатися до кожного і до обох одразу [1]; таким чином шанобливе *vous* первісно було суто "імператорським".

Нововведення підтримав і закріпив пізніше, в кінці IV сторіччя Папа Римський Григорій I, який ввів за правило звертатися до своїх підлеглих церковників на *"mu",* вимагаючи від них у відповідь шанобливого *"vous".* А сама людська природа призвела до того, що самі вже церковні сановники, вважаючи себе гідними більшої поваги від прихожан, не дозволяли з їхнього боку іншого звертання, ніж *"vous",* ставлячи себе, таким чином, на щабель вище вживанням свого власного зверхнього *"tu".*

Така традиція остаточно укорінилася під кінець Середньовіччя: аристократи між собою спілкувалися на *"vous",* до простих же громадян звичним і звичайним стало " *tu*". Таким чином, до традиційного значення множини *"vous"* додалося значення шанобливо-ввічливої формули звертання до однієї особи, особливо поважної або відповідно до її соціального статусу.

Цікаво відмітити, що перша кардинальна спроба "зрівняти" між собою всіх громадян була здійснена під час Великої французької революції, коли Конвент в 1793 році спеціальним декретом відмінив звертання на "*vous*" до однієї особи і натомість забов'язав вживати лише "*tu*" при спілкуванні в усіх офіційних установах держави.

Невдовзі Наполеон відмінив дію вищезгаданого декрету і шанобливо-ввічливе "*vous*" відновилося повністю у своїх правах. А за звертанням на "*tu*" остаточно закріпився смисловий відтінок стосунків "егалітарності", прояву дружніх зв'язків, неофіційності між особами одного віку та соціального статусу в повсякденному спілкуванні з особами молодшого віку чи дітьми.

Звертання на "егалітарне" "*tu*" чи ввічливе "*vous*" може свідчити і сьогодні про соціальний статус чи культурно-освітній рівень мовця. Принципи французького суспільства – свобода, рівність, братерство (liberté, égalité, fraternité) по-різному проявляються сьогодні і досить часто стають предметом дискусій в медіазасобах. В цьому плані наводять цікавий випадок з президентом Франції Франсуа Міттераном: як соціаліст Міттеран мав би сповідувати ідеали Великої французької революції, однак на пропозицію одного з соціалістів-однопартійців перейти на "ти", він відповів: Si *vous* le voulez (якщо ви цього бажаєте), самою формою своєї відповіді висловивши своє ставлення до ініціативи товариша по партії.

Звертання на "ти" з боку колишнього президента Франції Жака Ширака до членів уряду розглядалося в пресі як вияв особливої довіри, навіть поблажливості, у випадку ж невдоволення їх діями спостерігалося офіційне "*vous*". Під час зустрічей з молоддю характерним для Ширака завжди було підкреслено ввічливе "*vous*".

За 5 років свого президентства (2007–2012 рр.) Ніколя Саркозі неодноразово піддавався відвертій критиці з боку медіа за своє ставлення до простих співгромадян через свою неприховану зверхність, що знаходила вираження у звертанні на "ти". Тим більше, що після свого обрання Саркозі урочисто проголосив себе "Президентом усіх французів, включно і тих, які за нього не голосували".

За віком він міг би, начебто, слідувати сучасній моді звертання на "ти", але і рівень його освіти, і статус найвищої посадової особи в державі повинен був визначати його поведінку в конкретних ситуаціях, чого він часом не дотримувався. Преса одразу ж нагадала період, коли в уряді Жака Ширака певний час Саркозі виконував обов"язки міністра внутрішніх справ країни, він проводив досить радикальну політику в боротьбі зі злочинністю та дозволяв собі досить категоричні висловлювання і часто не дуже клопотався про підбір лексики.

Коли ж невдовзі після свого обрання на головну посаду в країні Саркозі, відвідуючи сільгоспвиставку, з грубим "*tu*" звернувся до фермера, учасника цієї виставки, це викликало масу негативних відгуків на телебаченні і в пресі по всій країні, нанесло значну шкоду його іміджу та його рейтингу як Президента. Цілком логічно висловити припущення, що вказаний прецедент (поряд з іншими) став одним з визначальних щодо поразки Ніколя Саркозі в президентських виборах 2012 року.

Що стосується нинішнього президента Франції, Франсуа Олланда, то журналісти відзначають його стилістичну коректність та мовну вишуканість як вихованця елітної Вищої Школи Адміністрації Франції, з якої вийшло чимало найвищих державних посадовців.

Деяке – загалом – поширення сфери вживання "*tu*" на противагу "*vous*" в міжособистісному спілкуванні в сьогоднішньому французькому суспільстві характерне для молодшого покоління, більш обізнаного з англійською мовою, в якій відсутнє чітке розмежування між шанобливо-ввічливою та розмовно-фамільярною формою; англійська мова пропонує в обох випадках єдине "you".

Тож "*vous*" чи "*tu*" – вибір обумовлюється декількома чинниками, і вони не завжди очевидні та однозначні, мова – жива і має в своєму арсеналі безліч засобів для вираження різних відтінків представлення думки та ставлення до неї з боку мовця.

В неформальній ситуації, між колегами по роботі, однокласниками, близькими родичами звертання на " *tu*" характеризує та однозначно сприяє відкритості в стосунках, взаємній довірі. В офіційному ж спілкуванні більш прийнятне ввічливе "*vous*", навіть по відношенню до осіб, з якими зазвичай спілкуються на "*tu*".

Проблема вибору "*tu*" чи "*vous*" стала особливо помітною в зв'язку з розширенням меж Європейського Союзу, зокрема зі значним посиленням ролі англійської мови та міграційних процесів. Для іммігрантів, що прибувають в країну із знанням англійської мови, значно простішими у вживанні є більш короткі за структурою лексичні одиниці. Слід відзначити, що в період становлення самої системи французької мови абсолютну більшість складали одно- та двоскладові лексичні одиниці. (Подібну тенденцію констатують і сьогодні французькі лінгвісти: досить згадати prof, ado, boul, fac etc). В цьому випадку логічно можна говорити про дію закону про "мовну економію", який є одним з незмінних і раціональних в розвитку мови взагалі і в наш час, зокрема, надзвичайно раціонального підходу до будь-яких явищ в житті суспільства: адже значно легше засвоїти одну форму звертання та одну дієслівну форму замість двох, – в порівнянні з англійською мовою – і коли не усвідомлюється їх різниця – етична, вікова, суспільна, соціальна – в процесах комунікації, як це чітко прослідкується на вищенаведених прикладах.

Всі ці чинники неминуче відбиваються на мові , хоча самі французи дуже шанують свою мову, дуже нею пишаються, намагаються оберігати від зайвого впливу, пропускаючи всі "інновації" через суворий фільтр Французької Академії.

Віддаючи належне зусиллям іноземців оволодіти всіма труднощами системи французької мови, тим не менше французи завжди раді потішитися над найменшими похибками у мовленні, над граматичними, лексичними, фонетичними помилками, які все ж неминучі для більшості не-носіїв мови.

Дійсно, не знаючи всіх тонкощів мови, не можна обрати вірний варіант, з двох речень – Aide-toi, le ciel t'aidera та Aidez-*vous*, le ciel *vous* aidera – обидва речення граматично правильні, але лише перше зрозуміле французам як загальноприйнята приказка, нейтральна за стилістикою вживання, а інша – це одинична порада в конкретній ситуації. Еквівалентом в українській мові може бути: "Сподівайся на божу поміч, але перш за все поможи собі сам"; в російській мові чітко видно протиставлення: "На бога надейся, а сам не плошай!"

Проведені спостереження виявляють певні тенденції у функціонуванні та ролі особових займенників "*tu*" та "*vous*" в сучасній французькій мові. Деяке поширення сфери вживання займенника "*tu*" вважається, з одного боку – своєрідною "модою", пов'язаною з впливом англійської мови, імміграційними процесами в країні, а з іншого – черговою хвилею демократизації суспільства, спрямованістю до "егалітаризму". Збереження форми звертання на "ви" свідчить про рівень загальної культури поведінки мовця.

Список використаних джерел

1. Le francais dans lemonde [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fipf.org/publications/le-francais-dans-le-monde.

2. Gardner-Chloros P. Ni tu ni vous. Principes et paradoxes dans l'emploi des pronoms d'allocution en français contemporain // Journal of French Language Studies – 1999. – 11.– P. 139–155.

3. Pope C. Tu ou vous ? Réflexions sur l'emploi des formes d'adresse en français langue étrangère en Angleterre // Actes du XXIIe Congrès international de linguistique et de philologie romanes / ed. by Englebert A., Pierrard M., Rosier L., Raemdonck D. – Tübingen : Niemeyer, 2000. – Vol. 9. P. 261–267.

4. Schoch M. Problème sociolinguistique des pronoms d'allocution ‹tu› et ‹vous›. Enquête à Lausanne // La linguistique. – 1978. – 14(1). – P. 55–73.

Надійшла до редколегії 25.09.14

O. Ignatova, cand. of Philol., associated prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE USE OF "TU" AND "VOUS" AS FORMS OF ADDRESS IN FRENCH LANGUAGE: SOCIOCULTURAL APPROACH

The article highlights the different periods of functioning of the use of tu and vous as forms of address in interpersonal communication in French language. The field if its meaning and social role are identified. Tu and vous are used as a neutral denotation of singularity and plurality of pronouns, as well as respectfully-polite vous and "equating" tu.

Key words: French language, personal pronouns tu and vous, sociocultural approach.

О. Игнатова, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ОБРАЩЕНИЕ "ТЫ" И НА "ВЫ" ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ: СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ПОДХОД

Рассматриваются разные этапі функционирования в межличностном общении личных местоимений tu и vous во французском языке, их зачение и социальная роль: от нейтрального обозначения единственного и множественного числа до уважительно-вежливого vous и "эгалитарного" tu.

Ключевые слова: французский язык, личные местоимения tu и vous, социокультурный подход.

УДК 811.111:81'42

Олена Соболєва, канд. філол. наук, асист.
Київський університет імені Тараса Шевченка, Київ

СИНГРАФЕМНІ КОМПОНЕНТИ ДРУКОВАНИХ ТЕКСТІВ ЯК НОСІЇ ПЕВНИХ ІМПЛІЦИТНИХ ЗНАЧЕНЬ

В статті подано огляд вживання сингрaфемних компонентів публіцистичних текстів французькою мовою. Ненормоване вживання знаків пунктуації відбиває тенденцію сучасних текстів до урізноманітнення виражальних засобів та до прикрашання стилю висловлення. Така тенденція стає специфічною стилеформуючою рисою сучасних видань, підвищує експресивність тексту та має високий прагматичний потенціал.

Ключові слова: ідеографема, експресема, параграфеміка, поліфункціональність.

Актуальність дослідження визначається однією з сучасних тенденцій розвитку лінгвістичної науки до оформлення сучасних публіцистичних текстів у зв'язку з їх прагматичною настановою.

Метою публікації є виявлення різноманітних засобів вживання знаків пунктуації, як фактору прикрашання стилю висловлювання, комплексного прагматичного впливу на адресата та підвищення експресивності мовлення, визначення їх функціонального навантаження, обумовлення їх значущості в організації тексту.

Предметом дослідження виступають пунктуаційні знаки, такі як: знак оклику, знак питання, багатокрапка.

Об'єктом слугують публіцистичні тексти різного жанру.

Матеріалом виступають тексти, опубліковані у газетах та журналах французькою мовою.

Наукова новизна полягає в комплексному аналізі графічних складових текстів як важливого аспекту передачі оцінно-експресивних конотацій висловлювання.

Наше **завдання** полягає в тому, щоб дослідити роль та функціонування сингрaфемних компонентів у текстах сучасної французької преси, визначити їх основні характеристики.

Усне і письмове мовлення останнім часом знаходяться у постійній взаємодії. Саме з цим пов'язане використання на письмі оригінальних графічних форм, надмірної пунктуації, варіації шрифтів. Одним із графічним елементів оформлення письмового тексту виступають його сингрaфемні компоненти або пунктуаційні знаки. Пунктуаційні знаки є обов'язковими письмовими елементами, без яких неможливо змістовно оформити речення на письмі. Разом з вживанням традиційних пунктуаційних знаків, а також разом з відмовою від них, журналісти застосовують нові засоби структурування тексту, використовуючи можливості параграфемного оформлення.

"Знаки пунктуації є перш за все мовними знаками" [4: 5], вони розуміються як "допоміжні графеми" і протиставляються основним літерним графемам [3:137]. У сучасній лінгвістиці знаки пунктуації в якості будівельного матеріалу письмового мовлення розглядаються як ідеографеми. Змістовна визначеність пунктуації ба-

© Соболєва О., 2014

зується на їх ідеографічності, вони виступають в якості носіїв певних імпліцитних значень [1; 4; 8]. Пунктуація на письмі, виражаючи емоції надає висловлюванню експресивності, відбиваючи актуалізацію конотативних значень. В стилістичному аспекті експресивна пунктуація виступає як яскравий зображально-виражальний засіб. Пунктуаційні знаки як експресеми беруть участь у формуванні таких стилістичних категорій як інтенсивність, емоційність, конотація, образність, підтекст.

У лінгвістичній науці існує як широке так і вузьке розуміння пунктуації, що знайшло своє відображення в розмежування пунктуаційних знаків на типографські та лінгвістичні. Лінгвістична пунктуація розглядається як "система не алфавітних графічних знаків, основне призначення яких членування та організація письмового тексту" [2; 7]. Широке розуміння пунктуації бере свій початок від Бодуена де Куртене та розвинуте А.А.Реформатським, передбачає систему всіх невербальних засобів, які використовуються в письмовому (друкованому) тексті, так звану типографську пунктуацію, яка окрім традиційних знаків пунктуації містить також абзац, інтервал, шрифтові виділення, різні демаркатори [5]. По відношенню до типографської пунктуації в лінгвістиці використовується термін "параграфеміка" або "метаграфемика".

Аналізуючи друковані тексти можна зазначити, що найбільш вживаними знаками експресивної пунктуації виступають: багатокрапка, знак оклику та знак питання.

Інтонаційний контур окличного речення відображає найрізноманітніші людські емоції, тобто є символом емотивності, який репрезентує афективний стан людини, її почуття. Знак оклику часто можна зустріти після таких слів, які краще ніж ціле речення передають експресивність мовлення та афективність станів мовця: *Pfff! Bof! Ouf! Grrrr ! Waouh ! He! Aie! Tac ! Oh !*

У деяких випадках можна спостерігати на письмі вживання кількох окличних символів поспіль. Вони використовуються для позначення дуже високого емоційного напруження мовця:

– Pour l'instant, pour elle, je suis maman. Elle est née dans l'écriture – elle avait 8 mois quand j'ai écrit Léonor toujours. Je crois que c'est la personne de ma vie qui comprend le mieux tout ça. Il m'est arrivé de lui dire : " Tu sais, j'ai mis ça dans le livre... tu ne vas pas être contente... Je raconte ce que tu dis de ton père, de sa nouvelle femme... " et elle, elle éclate de rire: "Oh, t'as écrit ça dans le livre? C'est trop génial !!! Et elle le raconte à ses copines...[13].

Іноді ця пунктограма зустрічається в середині речення для привернення уваги реципієнта до певного слова, як у наступному прикладі:

– J'avais fait de toutes petites études en Angleterre, puis travaillé comme vendeuse chez Chanel. En fait, j'étais surtout chargée de parfumer le chemin de Mademoiselle Chanel. Dès qu'elle sortait du Ritz, où elle habitait, le standard – à fiches à l'époque et je ne suis tout de même pas Jeanne Calment! – me prévenait et je la guettais. J'allais chercher son parfum rangé dans le placard, et j'en vaporisais de la porte d'éntree jusqu'en haut de l'escalier [9].

Особливо виразні та емоційні серед питальних побудов є риторичні питання, які є однією з найпоширеніших стилістичних фігур, що характеризується яскравістю та різноманіттям емоційно-експресивних відтінків. Риторичне питання ставиться не для того, щоб отримати на нього відповідь, його функція – привернути увагу, посилити враження, підвищити емоційний тон. Відповідь у такому питанні вже підказана, автор залучає реципієнта до роздумів або переживань, роблячи його більш активним, ніби примушуючи самому зробити висновок.

Наприклад:

– Je trouve très dangeureux de suivre une mode qui affecte le physique. Surtout lorsqu'on est actrice. Comment voulez-vous exprimer un sentiment à travers un sourire ou une grimace quand votre peau est tellement tendue que vous n'avez même plus d'expression ? [11].

Співпадаючи за своєю формою зі звичайними питаннями, риторичні питання відрізняються яскравою окличною інтонацією, яка на письмі іноді передається окличним знаком поряд із знаком питання. Загалом же маркерами таких питань є знаки питання, які у даному випадку передають упевненість героя інтерв'ю завуальовану під знаком питання. Він не чекає відповіді, реакція реципієнта є очевидною. Риторичне питання на письмі стає знаком думок персонажа, залучених до дискурсу автора інтерв'ю.

У ролі носія емоційності, досліджуваний пунктуаційний знак слугує для вираження невпевненості, здивування, сумніву, нерозуміння, вирішення важливих проблем:

– J'ai un nez en trompette. Si on m'avait dit : tu serais mieux avec un nez de Cléopatre, j'aurais été capable de dire d'accord! J'étais mal avec moi, je ne m'aimais pas, je voulais changer. Je voulais être une autre. En même temps suis-je blamable pour ça ? [9].

У даному прикладі зміна стверджувальної інтонації на питальну дозволяє утримувати увагу реципієнта, поновити ослаблений з ним контакт, внести різноманітність в мовлення інтерв'ювованого. Риторичне питання додає певної модальності, дозволяє уникнути категоричності, "оживлює" відповідь на питання, ніби намагаючись долучити до діалогу ще й третю сторону – реципієнта, який теж напевно міг опинитися в подібній ситуації, задаючись таким самим питанням. Тобто, у даному випадку він вживається не для того щоб отримати якусь інформацію у відповідь, а щоб посилити очевидність висловленого.

Отже, вживання риторичного питання у публіцистичному тексті визначене:

- *його аргументативним наміром*: герой залишає дискусію відкритою, імліцитно звертаючись до реципієнта у фіктивному діалозі; насправді відповідь уже міститься у запитанні;
- *його емотивною функцією:* питання є відкладеним ствердженням, якому уявно завадив емоційний стан мовця [6: 257].

Основні випадки використання багатокрапки у текстах виражають:

1. Паузу в розмові, яка може використовуватися, щоб підкреслити вагу викладеного, його важливість для інтерв'ювованого: *"Entre Barak Obama et Hollywood, c'est une histoire d'amour digne d'un scenario rêvé par les studios. Resultat, la semaine dernière, la contravention démocrate de Denver avait un faux air de cérémonie des Oscars, avec son défilé de peuple : Quentin Tarantino, Susan Sarandon, Scarlette Johansson, Spike Lee, Ben Afflek, Sean Penn, Oprah Winfrey..." [13].*

2. Зітхання, ознаку розчарування, жалю: *"S'il n'y avait pas ce magnétophone posé sur la table, je vous raconterais…(elle soupire) [12].*

3. На початку речення емоції, викликані запитанням журналіста:

– Vous êtes considérée comme la plus grande actrice de votre génération. C'est flatteur ?

– (S'esclaffant)…et plutôt abstrait pour moi [14].

4. Сумнів:

– Pour l'instant, je n'en ai pas envie, mais peut-être un jour...

5. Пошук потрібних слів для найточнішого вираження думки:

– La tête et le corps vont ensemble. Ce que j'ai reglé, c'est... comment dire... je ne savais pas faire avec la vie. Il

me manquait des équipements que je n'avais pas eus à la livraison et, en revanche, j'avais des choses livrées mais qui n'étaient pas à moi et que je trouve ce qui me manquait.

6. Паузу перед повідомленням шокуючої інформації з метою наголошення на її важливості: *"Les adolescents ont 1,5 milliard d'euros d'argent de poche chaque année, dépensé…en fringues"[12].*

7. Паузу хезитації, відновлення в пам'яті певних імен, деталей, подробиць:

– En ce qui concerne mes vêtements, je ne peux pas dire que j'ai un style prédéfini, je porte ce qui me plaît. J'aime différents créateurs, comme Chloé et... euh... Vous voyez: je n'arrive pas à m'en citer un autre [11].

8. Задумливість героя на письмі:

– Etre habillée un peu plus couture, bien coiffée en toutes circonstances, avoir un cuisinier à domicile qui vient établir les menus avec vous, être délestée de toutes les corvées domestiques...ça doit être divin. Mais hormis ces bonus, je ne suis pas sûre que le quotidien d'une femme de Président m'amuserait réellement. Etre en permanance en représentation, sourir quoi qu'il arrive à la garden-party de l'Elysée... bof ! [11].

9. Запрошення респондента до роздумів:

– A chaque âge de la vie, on projette dans le vêtement quelque chose de particulier. Adultes, s'y ajoutent des enjeux amoureux, socieux, amicaux... Il devient le support d'un va-et-vient entre passé et présent. C'est ce vêtement ancien qui nous rappelle notre corps d'avant, ce sont les gens disparus qui nous reviennent à travers leurs vêtements gardés... [13].

Таким чином, пунктуаційні знаки можуть на письмі виступати провідниками широкої гамми почуттів, тобто є поліфункціональними знаками пунктуації. Знак оклику передає значення суб'єктивної модальності, характеризуючи залежність висловлювання від волі і почуттів мовця (невпевненість, здивування, сумнів, нерозуміння, вирішення важливих проблем, прохання, заборона, волевиявлення), виступає модальним актуалізатором. Саме використання адресатом окличних речень в текстах підкреслює їх експресивну тональність. Знак оклику маркує елементи, важливі в емоційно-експресивному відношенні, тобто має ідеографічний характер. Знак питання, що функціонує, зазвичай, на синтаксичному рівні організації писемної мови здійснює певну фонетичну функцію, графічно оформлює запитальні та риторичні речення, реалізує прагматичну функцію, виступає знаком-символом. Крім того, питальні конструкції активно використовуються як стилістичний прийом, що забезпечує чіткість та ємність тексту. На письмі він покликаний утримувати увагу реципієнта, поновити ослаблий контакт з ним, внести різноманітність в писемне мовлення. Риторичні питання додають певної модальності, дозволяють уникнути категоричності, оживлюють викладення фактів. Вони вживаються у текстах не для того щоб отримати якусь інформацію у відповідь, а щоб посилити очевидність висловленого. Вживання риторичних питань детермінованe їх аргументативним наміром та емотивною функцією. Вони слугують для вираження таких людських емоцій як: невпевненість, здивування, сумнів, нерозуміння, вирішення важливих проблем. Багатокрапка у друкованих текстах імітує спонтанність розмовного стилю. Їхні дві головні функції – вираження непевності, недомовленості та позначення тривалості часу. За допомогою багатокрапки автор керує темпом оповідання, перетворює світ з суцільного безперервного потоку в пунктирну лінію, розриви в якій має заповнити реципієнт, підкреслює спонтанність, експресивність, щирість викладеного, передає неочікувану і особливо значиму інформацію. Ця пунктограма теж виявляє риси поліфункціональності.

Список використаних джерел

1. Валгина Н.С. Знаки препинания… зачем они? / Н.С. Валгина // Русская речь. – 1986. – № 5. – С. 60–65.

2. Веденина Л. Г. Французское предложение в речи / Л. Г. Веденина. – М. : Высш. шк., 1991. – 192 с.

3. Зализняк А. А. О понятии графемы // Balcanika. Лингвистические исследования / А. А. Зализняк . – М., 1979. – С. 134–152.

4. Клюканов Э. И. Графические междометия / Э. И. Клюканов // Текст и культура: общие и частные проблемы. – М. : АН СССР: Ин-т языкознания, 1985. – С. 62–71.

5. Реформатский А. А. Введение в языковедение / А. А. Реформатский ; под ред. В. А. Виноградова. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 536 с.

6. Smouchtchynska I. Stylistique des figures : Les figures non-tropiques : manuel / I. Smouchtchynska. – Kiev : Logos, 2010. – 312 p.

7. Шварцкопф Б.С. Современная русская пунктуация: система и ее функционирование / Б. С. Шварцкопф. – М. : Наука, 1988. – 192 с.

8. Шубина Н. Л. Пунктуация в коммуникативно-прагматическом аспекте и ее место в семиотической системе русского текста : автореф. дис. … д-ра филол. наук : 10.02.01. – СПб., 1999 – 44 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу

9. Elle [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.elle.fr – *# 3077–3491.*

10. Cosmopolitan [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cosmopolitan.fr – *# 411–450.*

11. Marie-Claire [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.marieclaire.fr – *# 653–712.*

12. Marie-France [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.marieфrance.fr – *# 143–166.*

13. Psychology [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.psychology.fr – *# 19938 –20533.*

14. Vogue [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vogue.fr – *# 873–900.*

Надійшла до редколегії 25.09.14

O. Soboleva, cand. of Philol., assist prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SINGRAPHEMIC COMPONENTS OF PUBLISHED TEXTS AS UNITS OF IMPLICIT MEANINGS

The article gives a survey of application of singraphemic components in contemporary French journalistic texts. Non-normative usage of punctuation marks reflects the tendency of modern texts to the variety of language resources and to decoration of style of expression. Such usage is becoming the distinctive style forming feature of modern texts, improves their expressivity and has the high pragmatic potential.

Key words: expreseme, ideographeme, paragrafeme, polyfunctionality.

О. Соболєва, канд. филол. наук, ассист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

СИНГРАФЕМНЫЕ КОМПОНЕНТЫ ПЕЧАТНЫХ ТЕКСТОВ КАК НОСИТЕЛИ ОПРЕДЕЛЕННЫХ ИМПЛИЦИТНЫХ ЗНАЧЕНИЙ

В статье подан обзор употребления сингрaфемных компонентов на материале публицистических текстов на французском языке. Ненормативное употребление знаков пунктуации отображает тенденцию современных текстов к разнообразию языковых средств и приукрашиванию стиля высказывания. Такая тенденция становится специфической стилеформирующей чертой современных изданий, повышает экспрессивность текста и имеет высокий прагматический потенциал.

Ключевые слова: идеографема, экспрессема, параграфемика, полифункциональность.

УДК 811.133.1'37

Дмитро Бритвін, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СИМВОЛІЗАЦІЯ І ДЕСИМВОЛІЗАЦІЯ У ЛІНГВОПРОЕТИЦІ МАРГІНАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПРОЗИ XX СТОЛІТТЯ)

Робиться спроба доведення художньої продуктивності застосування лінгвопоетичних засобів символізації та десимволізації у зображенні маргінальності у французьких романах XX століття.

Ключові слова: маргінальність, маргінальний, маргінал, символ, символізація, десимволізація

Однією з тенденцій французької літератури XX століття є прагнення до узагальненого і концентрованого зображення дійсності. З огляду на це, символізація стає поширеним засобом художньої виразності, і саме символу часто належить стрижнева роль у формуванні поетичної системи художньому твору.

Актуальність дослідження прийомів символізації та десимволізації у романах XX століття полягає у необхідності дослідження важливих засобів художньої виразності та образності. Розуміючи символ як динамічний конструкт, що має здатність до образного розгортання у тексті роману, вважаємо особливо важливим аналіз продуктивності використання лінгвопоетичних засобів (символізації і десимволізації) для зображення маргінальності у французьких романах XX століття, що і становить **мету** нашого дослідження.

Об'єктом нашого дослідження став символ у французьких романах XX століття, а **предметом** дослідження **–** роль лінгвопоетичних засобів символізації та десимволізації у художньому зображенні феномену маргінальності.

Семантична характеристика символа подається нами з урахуванням структурно-семантичних аспектів лексичної одиниці, яка слугує засобом текстуального втілення символу. Контекстуальне оточення лексичної одиниці містить експлікатори змісту та слова-інтенсифікатори, що посилюють символообраз та мотивують змістову основу образу, сприяють його розгортанню у текстовій площині та інтерпретації. Під символом будемо розуміти найвищий рівень розвитку художнього образу, що несе переосмислене та узагальнене значення [4].

Маргінальність [5, с. 397-398] (від лат. margo – кордон, межа, край; marginalis – той, що знаходиться на межі) – поняття, що традиційно використовується у соціальній філософії та соціології для аналізу межового стану особистості, підкреслюючи певний соціально-економічний статус, належність до меншості, спосіб життя та цінності, які вона сповідує, є відмінними від прийнятої норми [1]. Ми будемо вважати, що маргінальність відображає топологічні властивості та характеристики особистості, яка знаходиться у непростих умовах, часто на "межі" особистісного існування, експлікуючись у творах французьких письменників завдяки різним конструктам, як-от *маргінальна ситуація, маргінальне середовище, маргінальна особистість.*

Символ є одним із засобів створення антигуманного міфу війни як маргінальної ситуації, маргінального середовища, у якому за власним бажанням опиняється Бардамю, головний персонаж роману Л.-Ф. Селіна "*Voyage au bout de la nuit*" [7]. У цьому романі лексеми із символічним значенням, як-от *ніч, пітьма, морок, пустка, страх* є одним із засобів експлікації образу війни. Семантика зазначених вище лексем підсилюється за рахунок вживання контекстуальних слів-інтенсифікаторів: *dans la nuit de guerre des villages* ***abandonnés;*** *dans* ***la nuit*** *du village* ***de guerre***; *le reste autour, plus que du noir, du vide, autour de la ville.*

Зазвичай *ніч* асоціюється із чорним кольором, смертю, потойбіччям, хаосом:

De tout cette ***obscurité*** *si épaisse qu'il vous semblait qu'on ne reverrait plus son bras...je ne savais qu'une chose.. c'est qu'elle contenait* ***des volontés homicides énormes et sans nombre.***

Саме вночі на війні проводиться розвідка, відбувається підготовка до бою та наступу:

*...****crever de fatigue*** *ou d'autre chose, la plus douloureuse façon est encore d'y parvenir en coltinant des sacs pour remplir* ***la nuit*** *avec*…;

...et puis on plongeait d'un coup ***dans la sale aventure****,* ***dans les ténèbres*** *de ces pays à personne*;

Cette gueule d'Etat-major n'avait de cesse ***dès le soir revenu*** *de nous* ***expédier au trépas*** *et ça le prenait souvent des le coucher du soleil... mais enfin* ***quand on ne voyait plus les arbres,*** *à la fin il fallait consentir tout de même à* ***s'en aller mourir un peu***…

Страх стає складовою семантики *ночі*: *Dès lors ma frousse devint panique*…; ***Ahuris par la guerre****, nous étions* ***devenus fous*** *dans un autre genre*…; ***J'avais tout****, pour moi tout seul, ce soir- là.* ***J'étais propriétaire*** *enfin, de la lune, du village,* ***d'une peur énorme.***

Почуття страху імплікується завдяки зміни соматичного стану героя: *Mon coeur au chaud, ce lapin, derrière sa petite grille des cotes, agité, blotti, stupide.*

Предмети вночі дихають холодом, навіюючи острах, про що свідчить асоціативне порівняння будинків з брилами льоду у місячному сяйві:

Je ***discernais très bien la route*** *à ce moment et puis posés sur les côtés, sur le limon du sol,* ***les grands carrés et volumes des maisons aux murs blanchis de lune****, comme* ***de gros morceaux de glace inégaux, tout silence, en blocs pâles.***

Страх на війні пов'язаний із можливою **смертю:**

On a eu tellement plein les yeux, les oreilles, le nez, la bouche, tout de suite, du bruit, que je croyais bien ***que c'était fini****; que j'étais devenu* ***du feu et du bruit*** *moi-même*;

Ces soldats inconnus rataient sans cesse mais tout en nous entourant de ***mille morts****, on s'en trouvait comme* ***habillés. Je n'osais plus remuer***…; *…de la prison on sort vivant pas de la guerre…* ***ma propre mort me suivait pour ainsi dire pas à pas.***

Таким чином, слово-символ *ніч* входить до лексико-семантичного ряду ***ніч – пітьма – страх – смерть***.

Проте, символ *ніч* як маркер війни в авторській репрезентації має невластиву йому в узусі інтенціональну та імплікуючу семантику, часто набуваючи позитивної конотації. Тоді він може сприйматися як "шанс на виживання", на захист, надію на порятунок, стаючи інструментом протидії ворожій зброї:

La nuit*, dont on avait si peur dans les premiers temps, en devenait par comparaison assez* ***douce.*** *Nous finissions par* ***l'attendre, la désirer*** *la nuit.* ***On nous tirait dessus moins facilement la nuit que le jour****. Et il n'y avait plus que cette différence qui comptait*; *On dénichait* ***dans la nuit*** *ça et là des quarts d'heure qui ressemblaient assez à l'adorable* ***temps de paix****...où* ***rien au fond ne tirait à***

© Бритвін Д., 2014

conséquence...; *Ce Robinson* ***comptait donc sur la nuit*** *pour nous sortir de là*?

Тому, антонімом *ночі-захисниці* стає лексема *день,* семантика якої у романі набуває конотацій небезпеки, страху, паніки, фатальності, очікування смерті:

Le Jour! *Un de plus! Un de moins! Il faudrait essayer de* ***passer à travers*** *celui-là encore comme à travers les autres,* ***devenus des espèces de cerceaux*** *de plus en plus étroits, les jours et tout remplis avec des trajectoires et des éclats de mitraille. Un jour de gagne c'est toujours un jour de plus*…; ***Le jour il y a plus d' amis*** …; ***Le jour était impitoyable de la terre au ciel***…

Таким чином, змінюється символічне навантаження лексеми *ніч,* адже її можна включити у лексико-семантичний ряд: ***ніч – світло – життя***:

Il n'y a que la vie qui compte *pour me faire soustraire à la bataille et de cette façon, honteux, mais vivant encore, pour revenir* ***en la paix***...

Саме слово-символ *світло* в узуальному значенні дає надію на порятунок та життя:

Dès ***qu'un nuage*** *semblait* ***plus clair*** *qu'un autre chose on se disait qu'on avait vu quelque chose*...;

j'aperçus une lueur *bien voilée au-dessus d'une porte. Je me dirigeai tout droit* ***vers cette lueur*** *et c'est ainsi que je me suis découvert une sorte d'audace*...;

Mais quand ***on a des feux*** *à regarder* ***la nuit*** *passe bien mieux, c'est plus rien à endurer, c'est* ***plus de la solitude***…;

On n'a pas idée la nuit, quand ***il brûle*** *de l'effet qu'il peut faire!*

Спалахи світла від пожеж стають орієнтирами вночі, оберігають від пасток та давали змогу розгледіти супротивника.

Однак, символ *світло* (*спалах, вогонь ,полум'я*) у романі також увібрало семантику смерті, розрухи, пустки: *Je me disais toujours que* ***la première lumière*** *qu'on verrait ce serait celle* ***du coup de fusil de la fin*** …;

…*comme par un très grand cercle d'une drôle de fête de tous ces pays-là qui brûlaient, devant soi et des deux côtés* ***avec des flammes*** *qui* ***montaient et léchaient les nuages.*** *On voyait* ***tout y passer*** *dans les flammes, les églises, les granges, les unes après autres, les meules qui donnaient des flammes plus animées, plus hautes que le reste*...; *Après ça, rien que du feu et puis du bruit avec.*

Тому, знаковим для ночі стає *місячне світло*, холодне, тьмяне, таємниче, але безпечне.

Символічна значущість лексеми *ніч* посилюється її застосуванням у сильних позиціях: у заголовку ("***Voyage au bout de la nuit***") та епіграфі ("*Notre vie est* ***un voyage*** *Dans l'Hiver et dans* ***la Nuit****, Nous cherchons* ***notre passage*** *Dans le Ciel ou rien* ***ne luit***").

Отже, поряд із узуальним значенням (вживання) слів-символів *ніч* (архетип пітьми) та *світло* (життя, знання) маємо народження символів-омонімів, оказіональних символів *ніч-захисниця, світло* (*день*)*-смерть, пустка.*

Десимволізація (руйнація семантики символа) є також одним із засобів, до якого звертаються автори, щоб експлікувати певні конструкти маргінальності. Слід зазначити, що десимволізація реалізується локально, не поширюючись на весь семантичний простір твору.

Так, у романі Селіна "Voyage au bout de la nuit" [7] символ *лампа* (*світло, життя, знання, істина*…) нівелюється за рахунок актуалізації її "речевості", атрибутивності як побутового артефакта, який на війні стає показником статусу, адже вона є предметом матеріального оточення, обстанови генерала. Таким чином, підкреслюється маргінальний статус солдатів на війні, різні ступені ризику, умови існування та можливості вижити у генерала та солдата:

Le général des Entrayes*, dans la maison réservée* ***attendait son dîner. Sa table était mise, la lampe à sa place***…; "*Foutez-moi tous le camp, nom de Dieu... On va se mettre à table!...* ***Vont-ils s'en aller ces charognes!***" *Il en reprenait, de rage, à nous envoyer crever ainsi...*

Іншим прийомом є **вживання** лексеми *лампа* (*lampe*) у **семантично зниженому контексті із застосуванням епітетів,** що символізують хитке становище Бардамю у Нью-Йорку, маргінальне середовище існування, "підсилюючи" його невпевненість у завтрашньому дні, та підтверджують здогадки про те, що легких умов життя очікувати не доводиться. Так, увійшовши до номеру готелю, одного погляду на кімнату герою стало достатньо, щоб страх, недобрі передчуття охопили його:

...c'était ma chambre, une grande boîte aux parois d'ébène. Rien que sur la table, un peu de lumière ceignait ***une lampe craintive et verdâtre***...; *ce fut bien pire. Toute cette Amérique venait me tracasser, me poser d'énormes questions, et me relancer de sales pressentiments...*

Подібними прийомами еліміновано семантику символів *лампа, світло* задля того, щоб показати хиткість, непевність, маргінальність стану головного героя, ситуації у якій він опинився та середовища його існування.

Аналогічний прийом застосовує і Ромен Гарі у романі "Життя попереду" [2]. Так, семисвічник у євреїв символізує божественну присутність, а отже захист, надію. Автор розташовує його у підвалі, у маргінальному інтер'єрі, таким чином десимволізуючи слова-символи *світ, свічка, семисвічник.* При цьому замість сімох у семисвічнику горить лише одна свічка, символізуючи "маленьку" надію у пітьмі життя:

La cave *était divisée en plusieurs et une des portes était ouverte. C'est là que madame Rosa était entrée et c'est de là que sortait* ***la lumière****. J'ai regardé.*

Il y avait au milieu un fauteuil rouge ***complètement enfoncé, crasseux et boiteux****, et Madame Rosa était assise dedans. Les murs c'était que des pierres qui sortaient comme des dents et ils avaient l'air de se marrer. Sur une commode il y avait un* ***chandelier avec des branches juives*** *et* ***une bougie qui brûlait.*** *Il y avait à ma grande surprise un lit dans un état bon à jeter, mais avec matelas, couvertures et oreillers. Il y avait aussi des sacs* ***de pommes de terre, un rechaud, des bidons*** *et* ***des boîtes à carton pleines de sardines.***

Показовим для моделювання простору маргінальності у романах ХХ століття є використання авторами таких символів як *подорож, дорога, шлях,* адже маргінальний персонаж – це людина, яка зазвичай незадоволена своїм соціально-економічним або етнокультурним становищем, тому намагається змінити маргінальний стан речей, знайти себе, поліпшити умови свого існування. Для цього їй необхідно змінити топос існування або змінити себе, прилаштувавшись до існуючих умов.

Подорож як символ подолання труднощів, символ трансформації, ініціації широко використовувався авторами задля того, щоб показати, що перед маргіналом завжди є вибір. Однак, буває й так, що через різні причини цей вибір не може бути реалізованим. Так, головний герой у романі Ж. Жене "Journal du voleur" ("Щоденник злодія") [3] вибирає шлях злидаря: *Cependant je n'allais pas au hasard des routes. Mon chemin était celui de tous les mendiants*.

На невизначеність, небезпечність шляху, що обирає герой роману Л.-Ф. Селіна, вказує наступний контекст:

Le tout pour le moment c'etait d'avancer bien ***à tâtons.*** *Ou nous en étions, d'ailleurs,* ***on ne pouvait plus reculer****.* ***Y avait pas à choisir.***

Контекстуальні слова-інтенсифікатори слова-символу *шлях* акцентують маргінальність як головну характеристику життя героїв роману (*chemin de la honte, accessible, invisible, solitaire, vicieux*). Коливання при виборі життєвого шляху, неоднозначність та складність вибору вказують на соціальну незахищеність (*le plus long*, *le plus court, choisi, sur la route de ces régions infernales* [3]. У романі Л.-Ф. Селіна [7] подібні вирази пов'язані із словом-символом *ніч*: *sale route*…; *Il faut alors continuer sa route tout seul dans la nuit*…; *sur les chemins inconnus*…; *Ce n'était plus un voyage, c'était une espèce de maladie*…; *se vadrouiller de plus en plus loin dans la nuit*…

Розглядаючи дорогу як символ життя (життєвий шлях), зміну одного етапу іншим, як діаграму становлення героя, письменники (Ж. Жене та Л.-Ф. Селін) семантично розмежовують два діаметрально протилежні тлумачення дороги: з одного боку, як безліч можливостей і свободу їх реалізовувати, а з іншого – як приреченість на вигнання, рух мимоволі (наприклад, Бардамю (Л.-Ф. Селін "Мандрівка на край ночі" [7]) змушений поїхати до Америки, щоб уникнути подальшої участі у війні).

C'est en douce qu'ils ***voyagent sur la vie*** *d'un jour à l'autre sans se faire remarquer dans l'hôtel comme dans* ***un bâteau qui serait pourri*** *un peu et puis plein de trous*…[7].

Маргінальність існування представлена у контекстах, де *життєвий шлях* – це шлях у нікуди: *L'envie vous lâche de garder même la petite place qu'on s'était réservé parmi les plaisirs...On se dégoûte...Il suffit désormais de* ***bouffer*** *un peu, de se faire un peu de chaleur et* ***dormir le plus qu'on peut sur le chemin de rien de tout…***; *Tout le reste était parti au cours de la route*... [7].

Сама назва роману Л.-Ф. Селіна ("*Voyage au bout de la nuit*") є наскрізь символічною, адже відбувається поєднання двох символів *подорож – ніч,* що не віщує, попри усі зусилля героїв роману, нічого доброго. На це вказує лексема *край* як межа усього людського, усього, що може витримати людина, де можна зупинитись чи зірватись у прірву, опинившись у "кінцевій точці" (смерть Робінзона).

Шлях може традиційно уявлятися як спосіб ініціації, що її свідомо чи мимоволі обирає герой, прочитуватися як телеологічна антреприза, спрямована на "здобуття" персонажем нового стану чи статусу. Мотиви дороги можуть символічно імплікувати власне життєвий шлях персонажа.

Цікаво, що в літературі ХХ століття, зокрема в його першій половині, акцентується не так результат *подорожі,* який часто залишається або невідомим, або ж взагалі імпліковано відсутнім, а власне на подорожі як самодостаньому явищі, на пересуванні, набуваючи при цьому акцентовано безперспетивного, інколи абсурдно-фаталістського звучання.

Для персонажів-маргіналів (за своїм статусом чи світовідчуттям), *шлях* найчастіше стає місцем самовизначення та вирішення своєї подальшої долі (куди рухатися далі – до "центру", збагатившись маргінальним досвідом, несучи на собі відбиток інколи досить продуктивних колишніх маргінальних впливів чи, зазнавши поразки, залишитися назавше у полі маргінесу), способом життя та засобом виживання.

Так, подорож, виконуючи сюжетоутворюючу функцію у романі Блеза Сандрара "Moravagine" [B. Cendrars 2011], неминуче повертає персонажів до початкової точки (Раймон – лікар, Мораважін – безумець). Сам *шлях* персонажів набуває рис *кола*, а саме коло в романі перетворюється на *колесо*, що обертається, вбираючи у себе дух епохи:

Pragmatisme
Un rond *n'est plus* ***un cercle*** *mais devient* ***la roue***
Et ***cette roue tourne***

При цьому до колеса уподібнюються й саме життя, хід історії, ритм часу:

La fureur sexuelle des usines. ***La roue qui tourne. L'aile qui plane. Le rythme. La vie.***

Отже, можемо стверджувати, що застосування у межах одного художнього твору прийомів символізації та десимволізації показав свою художню продуктивність у зображенні різних конструктів маргінальності (зокрема маргінальної ситуації, маргінального середовища, маргінального стану героя).

Перспективним, на нашу думку, є подальший аналіз ідіостильових маркерів та засобів експлікації маргінальності.

Список використаних джерел

1. *Банникова Л. М.* Культурная маргинальность как социально – философская проблема (теоретико-методологический аспект) [Електронный ресурс] / Л. М. Банникова. – Режим доступу: http: // www. nsu.ru/education/virtual/bannikova_course.htm.

2. *Gary R.* La vie devant soi / R. Gary. – Paris : Collection Folio, 1982. – 288 p.

3. *Genet J.* Journal du voleur / J. Genet. – Paris : Gallimard, Collection Folio, 1982. – 305 p.

4. *Костюк М. М.* Лінгвопоетичні особливості французького символізму кінця XIX – початку XX століття : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.05 / М.М. Костюк. – К., 2012. – С. 4.

5 *Усманова А. Р.* Маргинальность / А. Р. Усманова // Новейший философский словарь /гл. науч. ред., сост. А. А. Грицанов. – Минск, 1999. – С. 397–398.

6. *Cendrars B.* Moravagine / B. Cendrars. – Paris : Grasset, Les Cahiers rouges, 2011. – 282 p.

7. *Céline L.-F.* Voyage au bout de la nuit / L.-F. *Céline.* – Paris *:* Gallimard, Collection Folio, 1972. – 505 p.

Надійшла до редколегії 25.09.14

D. Brytvin, post-graduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SYMBOLIZATION AND DESYMBOLIZATION IN POETICS OF MARGINALITY (ON THE MATERIAL OF FRENCH NOVELS OF THE 20TH CENTURY)

The article tries to prove the productivity of implementing poetical methods of symbolization and desymbolization in portraying marginality in French novels of the 20th century.

Key words: marginality; marginal; symbol; symbolization; desymbolization.

Д. Бритвин, асп.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

СИМВОЛИЗАЦИЯ И ДЕСИМВОЛИЗАЦИЯ В ЛИНГВОПОЭТИКЕ МАРГИНАЛЬНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ ФРАНЦУЗСКОЙ ПРОЗЫ XX ВЕКА)

Делается попытка доказания художественной продуктивности применения лингвопоэтических приемов символизации и десимволизации в изображении маргинальности во французских романах XX века.

Ключевые слова: маргинальность, маргинальный, маргинал, символ, символизация, десимволизация

УДК 81'42:371.3

Марина Костюк, канд. філол. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПОНЯТТЯ "ЗАГАЛЬНОГО МІСЦЯ" В РИТОРИЦІ

Розглянуто поняття "загального місця" в античній і сучасній риториці. Визначено основні типи та характеристики загальних місць. Висвітлено особливе бачення загальних місць відомим французьким дослідником Олів'є Ребулем.

Ключові слова: місце, топіка, інтенція, промова, оратор.

Поняття загального місця у риториці зазвичай розглядають у рамках важливої складової риторичної системи – інтенції. У широкому значенні слова, інтенція – це вибір теми промови, її типу і жанру. Крім того, інтенція – це вибір усіх логіко-дискурсивних процедур, які безпосередньо формують виступ, тобто це підбір так званих "загальних місць" [2, с.180].

Поняття загальних місць у риториці було розроблено ще відомими античними риторами – Аристотелем та Цицероном, які вони називали "*loci, topoi*" та представили їх класифікацію у трактаті під назвою "Топіка". Аристотель вживав слово "*topos*" для визначення різних типів аргументів. Топіка розглядалась Аристотелем як мистецтво, за допомогою якого *"ми зможемо з правдоподібного робити висновки про будь-яку проблему і не впадати у суперечність, коли ми самі відстоюємо певне становище"* [1].

Зазвичай під терміном топіка розуміють сукупність загальних місць, що виявляють аспекти розробки будь-якої теми [6, с. 30]. Користуватися топікою потрібно як технікою, суть якої полягає у вмінні ставити запитання, які в свою чергу дають можливість виявити змістові уточнення [там само].

Свою розробку поняття топіки представив відомий античний ритор Квінтіліан, який запропонував такий ланцюжок запитань, які можна поділити на три групи. Крім того, відомий ритор наполягав на тому, що оратор не створює аргументи *ex-nihilo,* він їх відпрацьовує та розробляє.

Перша група, запитання "хто?" та "що?", представляє топоси, які пов'язані передусім з сутністю предмета промови. До цієї групи належать такі топоси як імена, визначення, ціле і частина, рід і вид, ознаки, відношення, подібне і відмінне тощо [6, с. 31].

Друга група, запитання "де?", "коли?", "як?", це топоси, які пов'язані з обставинами виникнення, розвитку та існування предмета. До таких топосів належать час, місце, засоби, походження, спосіб дії тощо [6, с. 32].

Третя група, запитання "чому?" та "для чого?", це топоси, пов'язані з причинами та наслідками існування предмета. До них належать: цілі, наміри, причини, існування предмета [6, с. 32].

Крім того, Квінтіліан розрізняв дві категорії місць. По-перше, це місця, які стосуються безпосередньо особи (тобто її вік, родинний склад, батьківщину). По-друге, це місця, що стосуються місця та часу.

Оратор акцентує увагу на важливості правильного підбору місць: *Tous les orateurs doivent nécessairement dans leurs discours employer le lieu du possible et de l'impossible et s'efforcer de démontrer les uns que la chose arrivera, les autres que la chose est arrivée. En outre, il y a un lieu commun à tous les genres de discours, celui de la grandeur : tous les orateurs se servent de la dépréciation et de l'amplification quand ils conseillent, louent ou blâment, accusent ou défendent* [2].

Зазвичай, у класичній риториці виділяють два типи місць: загальні місця та спеціальні місця.

Загальні місця – це такі місця, які можна інтегрувати у будь-яку промову: судову, дорадчу чи епідейктичну (або урочисту).

Цікаво відзначити, що у наш час, ці місця неодноразово отримують назву "кліше".

Якщо узагальнити більшість загальних місць цієї групи, можна виділити декілька великих категорій:

Можливість – неможливість;

Великий – малий;

Універсальний – індивідуальний;

Найбільший – найменший.

Якщо загальні місця можна інтегрувати у промову будь-якого жанру, то спеціальні місця варіюються залежно від контексту.

Сучасні дослідники приймають класичне розуміння загальних місць. Зокрема, французький дослідник Ж. Робріє визначає місця як джерела, з яких оратор може черпати (здобувати, діставати) аргументи [5, с. 28].

Відомий французький дослідник Олів'є Ребуль розрізняє три значення слова "місце" у риториці в залежності від ступеня технічності [3, с. 62].

1. Згідно з первинним і найпростішим сприйняттям, місце – це типовий аргумент, який може обрати оратор: *le lieu est un argument tout fait que le plaideur peut placer à tel moment de son discours, souvent après l'avoir appris par cœur, le lieu est donc un argument type, dont la portée varie pourtant avec les cultures* [3, 62]. Зазвичай, у судовому дискурсі, ці місця проголошувалися у заключній частині: *Si vous laissez son crime impuni, il aura des imitateurs en foule. Beaucoup attendant votre verdict avec impatience* [3, с. 62].

2. Згідно з другим розумінням, місце – це певна схема, яку можна використати у різних контекстах: *le lieu n'est plus un argument type, il est un type d'argument, un schéma qui peut prendre les contenus les plus divers* [3, с. 63]. Саме у цьому розумінні місце набуває значення "загального", оскільки його можна застосувати у різних аргументаціях. Наприклад, різновид загальних місць: найбільше – найменше: *Si les dieux ne sont pas omniscients, à plus forte raison les homes. Il frappe ses voisins, puisqu'il frappe son père* [там само].

Тобто, місця – це посилання загального характеру, які дозволяють виявити певні цінності та ієрархії. Ці посилання дозволяють довести "за" чи "проти". Місце, будучи зазвичай правдоподібним, є завжди протилежним місцю супротивника. Аристотель добре ілюструє поняття місця у судовій справі: якщо закон за когось, то можна вимагати повної поваги до написаного закону; якщо ж навпаки, цей закон проти нього, то тут можна згадати "*неписаний закон Антігони*". Тобто, той, хто використовує дві протилежні думки одного консенсусу, виступає чи за Креона, чи за Антігону. В політиці, "загальне місце", що завжди відігравало вирішальну роль у промові Шарль де Голя, це національна честь, у Франсуа Міттерана – соціальна справедливість, в той час, коли власні цінності політиків відходили на другий план [4, с. 88].

3. Третє розуміння місця передбачає його розгляд не як типового аргументу, а як запитання, що дозволяє знаходити аргументи та контраргументи (саме таке розуміння місця знаходимо у творі "Топіки"): *une question type permettant de trouver des arguments et des contre-arguments* [3, с. 62]. Тобто, *les lieux sont comme les*

© Костюк М., 2014

étiquettes des arguments sous lesquelles on va chercher ce qu'il y a à dire dans l'un ou l'autre sens [там само].

Слід виділити два особливих типи місць: місця "кількості" та місця "якості".

Місця "кількості" полягають у тому, що певна річ варта більшого ніж інша із-за її частотності чи розмірів; *інтерес усіх є кращим за інтерес декількох; довготривале благо – ненадійному благу; нормальне – нетиповому.* Тобто, місця "кількості" – це такі аргументи, які відсилають нас до протиставлення: багато – мало.

Ці місця широко застосовують у своїх промовах політики, акцентуючи увагу на своїй "кращості", на відміну від опонентів: *"Rares sont aujourd'hui les leaders qui ne prétendent pas incarner la "majorité réelle", "profonde", ou "deux Français sur trois"* (A. Glucksman. La Bêtise.) [5, с. 211]. Також, ці місця зустрічаються у художній літературі: *"Le romantisme tant de fois mal défini n'est, à tout prendre, et c'est là sa définition réelle, si l'on ne l'envisage que sous son côté militant, que le libéralisme en littérature. Cette vérité est déjà comprise à peu près de tous les bons esprits, et le nombre en est grand..."* (V. Hugo. Préface d'Hernani.) [5, с. 211].

Місця "якості" базуються на унікальності, оригінальності, легкості, рідкості, нетиповості та навіть геніальності. Наприклад, ці місця зустрічаються у художніх творах письменників, які бажали показати свою приналежність до вищого світу.

Кожен оратор, в залежності від аргументації, має вирішити, яким є найкраще місце для переносу, враховуючи "пафос" аудиторії. Наприклад, чи слід у рекламному дискурсі наполягати на аспекті, що підсилює об'єкт: "*всі це роблять, тому й ти роби"*, чи, навпаки, на іншому аспекті, "*відмінності"*?

Варто згадати слоган Франсуа Міттерана, де акцент зроблено на тому, що Франція сподівається водночас на зміни і на стабільність. Саме він, у 1981 р. у своїй промові "переніс" на людину це подвійне сподівання і виразив це у слогані: "*La force tranquille*" [4, с. 88].

Тут доцільно згадати важливі риторичні прийоми – парадокс і переніс, які неодноразово стають у нагоді ораторам.

Парадокс – це твердження, яке суперечить очікуванням співбесідника, "*inopinatum*", оскільки воно суперечить загальній думці. Тому, парадокс завжди характеризується певними особливостями іронічного характеру. Тож, як завжди в риториці, слід знати міру, щоб не зайти занадто далеко [4, с. 89].

Відомою є парадоксальна фраза Мішеля де Монтень, який писав: "*Tu meurs non de ce que tu es malade mais de ce que tu es vivant*". У даній фразі можна прослідкувати, як філософ йшов проти очікувань співрозмовника, який у кожній смерті шукає причину, тому "*malade*" через синекдоху є найчастотнішою відповіддю на це запитання [4].

Поль Валері використовує той же парадокс: *Ce n'est pas la ciguë qui a fait mourir Socrate, c'est le syllogisme;* (мається на увазі силогізм "*Всі люди смертні, тому і Сократ є смертним*"), що являється гарним прикладом метонімії, що виражає необхідну логічність [4].

Зазначимо, що ці яскраві парадокси не виключають спільного місця, який може бути замінений іншим, більш фундаментальним. Оскільки кожен знає, що всі смертні, але ніхто не хоче цього визнавати, коли мова йде про близьких чи про себе.

Більшість приказок та виразів базуються на парадоксах, що стали загальними місцями: *Tel qui rit vendredi…, A père avare…* Між парадоксом і спільним місцем завжди існує діалектика, між вигаданою і загальноприйнятою фігурою, між загадкою і кліше [4, 90].

Сила парадокса полягає перш за все у ефекті несподіванки та у незвичайному переносі. Крім того, парадокс апелює до розуму співрозмовника: *non, toi, tu ne peux pas t'en remettre aux idées reçues, te fier aux apparences, penser comme tout le monde*. Згідно з думкою публіки, ця відмова від головного місця може стати найефективнішим головним місцем [там само].

Поняття переносу реалізується зазвичай у вигляді таких фігур як синекдоха, іронія та тавтологія. Синекдоха передбачає перенос не тільки смислу, а й певної думки; переніс "*все*" – "*частина*", або навпаки. Так, "*le parti des travailleurs*" передає певну спільність, оскільки партія є єдиним представником робітників. Наприклад, у одній зі своїх промов до народу, Ш. де Голь робить переніс: *"людина" – "підвищений патріотизм французів".*

Іронія спрямована на псевдо-серйозне сприйняття промови через використання смішних елементів. Якщо смішне – це царина аргументації, то абсурд – демонстрації. Іронія не полягає у логічному протиріччі, а, навпаки, у розбіжностях між поведінкою або твердженні та громадської думки.

Тавтологія, наприклад, "*une femme est une femme*", переносить спільну думку про "*fragilité*" всіх жінок до однієї жінки; і неправдива справжність дозволяє здійснити цей переніс, надаючи йому логічності. Переніс стосується не тільки фігур, а й аргументів. Переніс є водночас емоційним та інтелектуальним, бо саме на цьому і базуються аргументи.

Підсумовуючи, слід сказати, що загальні місця, при вдалому їх застосуванні у контексті, стають важливими характеристиками успішної ораторської промови.

1. *Aristote*. Rhétorique / Aristote. – Paris : Pochet, 2012. – 288 p.
2. *Molinié G.* Dictionnaire de la rhétorique / Georges Molinié. – Paris : Poche, 2009. – 352.
3. *Reboul O.* Introduction à la rhétorique / Olivier Reboul. – Paris : PUF, 2011. – 242 p.
4. *Reboul O.* La rhétorique / Olivier Reboul. – Paris : PUF, 1998. – 125 p.
5. *Robrieux J.-J.* Les figures de style et de rhétorique / Jean-Jacques Robrieux. – Paris : Dunod, 2013. – 270 p.
6. *Колотілова Н. А.* Риторика | *Н. А. Колотілова*. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 180 с.
7. *Олійник О.Б.* Риторика : навч. посіб. / Ольга Борисівна Олійник. – К. : Кондор, 2009. – 170 с.

Надійшла до редколегії 25.09.14

M. Kostiuk, cand. of Philol., assist prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE NOTION OF "PLACES" IN RHETORIC

This article deals with the concept of "place" in ancient and modern rhetoric. The main types and characteristics of common places are determined. A special attention is drawn on the vision of places by the well-known French researcher Olivier Reboul.

Key words: place, topic, intention, speech, speaker.

М. Костюк, канд. филол. наук, ассист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ПОНЯТИЕ "ОБЩЕГО МЕСТА" В РИТОРИКЕ

Рассмотрено понятие "общего места" в античной и современной риторике. Определены основные типы и характеристики общих мест. Особенное внимание обращено на видение общих мест известным французским исследователем Оливье Ребулем.

Ключевые слова: место, топика, интенция, речь, оратор.

УДК 811.133.1 81'4

Антоніна Скрипник, канд. філол. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

КОНЦЕПТ *DIABLE* У ФРАНЦУЗЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Статтю присвячено аналізу способів вербалізації концепта DIABLE у французькій лінгвокультурі. Наводяться дефініційні характеристики даного концепту, структурується лексика, яка репрезентує концепт, аналізуються способи актуалізації даного концепту у французьких фразеологізмах та подається загальна характеристика концепта DIABLE у французькій лінгвокультурі.

Ключові слова: концепт, концептосфера, мовна свідомість, вербалізація, дефініційна характеристика, фразеологізм, семна структура, архісема, десемантизація, антропоцентризм.

Носій національної мови включає родові та індивідуально-національні риси. Концепти, відмічені лінгвокультурною специфікою, певним чином характеризують носіїв етнокультури. Культурними концептами виступають смерть і безсмертя, добро і зло, істина і брехня та ін., осмислення яких у християнських культурах невіддільне від поняття Бога. Деякі дослідники відносять до розряду культурних обмежень список концептів, певні "крайні поняття", найабстрактніші категорії [6; 44]. Концепти БОГ та ДИЯВОЛ входять до цих крайніх понять і є важливими відобразниками національної мовної свідомості.

Концептуальне моделювання мови дозволяє розкрити специфіку мовної свідомості та комунікативної поведінки носіїв конкретної культури, встановити особливості розподілу ознак тих чи інших концептів, їхній асоціативний потенціал, побачити динаміку культурних домінант, які визначають ціннісну своєрідність світу, втілену у мові. З іншого боку, ставлення до релігії та моралі є важливою характеристикою життя і тому знаходить варіативне відображення у мові та в культурі.

Концепт має складну багатогранну структуру, це відмічає Л. Г. Бабенко [1], В. А. Маслова [2], М. В. Пименова [3], З. Д. Попова [4], Ю. С. Степанов [7], Й. А. Стернин [8] та ін. Учені одноголосно схиляються до того, що для дослідження концептів слід використовувати сукупність різноманітних методів.

Аналіз моделей створення номінативних одиниць і способів мовної об'єктивації різних понять входить в коло проблем ономасіології. Когнітивний ономасіологічний підхід, виходячи з трактування концепта як поняття складного, що має велику кількість змістовних ознак та системних зв'язків, дозволяє розглядати процес номінації як вибір ознаки або ознак, які стають мотиваційною базою найменування за участі закономірностей мовної системи, установки, мотиву номінаторів. Для означування вибирається певний фрагмент концептуальної системи, де для створення імені концепта одні елементи цієї структури освітлюються, інші – затемнюються [5, 6].

На основі глибинних діахронних співставних досліджень різних мов була доведена "невипадковість означування" або "невипадковість іменування", що виходить із дослідження "концептуалізованих предметних областей" мови і культури і проявляється у певних відношеннях між "ім'ям" і "річчю" [7, с. 63]. "Мова м'яко і сприятливо направляє людей в іменуваннях, доєднуючи поіменоване до найглибших пластів культури" [7, с. 68]. На думку Ю.С. Степанова, при цьому зводиться у сутність та іменується функція божества, що і проявляється в біблійній і небіблійній етимології лексеми "бог" [7, с. 510].

Мета статті полягає у виявленні способів вербалізації концепту ДИЯВОЛ у французькій мові. Дана мета передбачає вирішення наступних завдань: визначення дефініційних характеристик концепту ДИЯВОЛ у французькій мові, а також способи актуалізації даного концепту у французьких фразеологізмах та виведення загальної характеристики концепта DIABLE у французькій лінгвокультурі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Диявол – найскладніша, суперечлива і багатопланова фігура у світовій культурі. Релігійно-філософське і культурно-історичне уявлення про диявола є також, як і поняття Бога, явищем, що розвивається.

Цей культурний феномен і унікальний образ, вийшовши з колиски давньо-релігійних уявлень, стійко закріпився у суспільній свідомості. Будучи синонімом всього негативного, деструктивного, згубного для життя, образ диявола широко і повсюдно використовується у всьому світі.

У XIX в. образ диявола перестав бути суто релігійним елементом, і це сталося внаслідок остаточного завершення процесу його "секуляризації". У XX ст. диявол стійко увійшов у коло традиційних персонажів літератури, кінематографії, музики, образотворчого мистецтва. До його образу зверталися найбільші художники слова минулого століття: Т. Манн, Ф. Лорка, Г. Гауптман, Г. Гессе, П. Валері, Л. Толстой, М. Горький, М. Булгаков та ін.

Образ диявола у сучасному суспільстві все більше поглиблюється і розширюється. Безумовно, його "живучість" у різних видах і жанрах сучасного мистецтва вимагає філософського і мистецтвознавчого аналізу. З особливою гостротою постає наразі проблема перенасичення світового кінематографа, літератури, музики тощо явними і замаскованими образами зла. Проблема завуальованих і сильно впливаючих образів зла в сучасному мистецтві, а так само їх вплив на свідомість і підсвідомість людей (особливо молоді) на серйозній науковій основі в достатній мірі ще не піднімалася.

Для дослідження цього смислового навантаження слід проструктурувати лексику яка актуалізує даний концепт.

Слово *Diable* походить від латинського слова *diabolus*, *diabolos* – "той, що роз'єднує, ділить", і має наступні тлумачення: його найперше та найголовніше значення це (у монотеїстичних релігіях) – Диявол, Сатана, найвище втілення Зла у християнській релігії.

Подібно і до слова *Dieu* лексема *Diable* набуває різного конотативного змісту в залежності від контексту. З одного боку вона вживається у суто релігійному контексті саме на позначення ангела, що впав у гріх та втілення Зла. Супутні лексеми, які доповнюють концепт DIABLE у цьому значенні такі: *Satan, Ennemi du genre humain, le Maudit, le Malin.* Вони усі є архілексемами даного концепту, оскільки їхнє значення є найголовнішим у семантичному полі концепта DIABLE.

Лексеми *Diable, Satan, Lucifer* містять інтегральну сему концепта DIABLE і є його ядром. Проте слід зауважити, що ці слова все ж мають свої власні сфери вживання. Ім'я *Satan* вживається на позначення падшого ангела, в той час як у слові *Diable* на перше місце виступає сема Зла. Ім'я *Lucifer* можна назвати гіпонімом до ім'я *Satan*. Оскільки Сатана – це найменування ангела-бунтівника у широкому розумінні, а Люцифер – це конкретний ангел (один із кількох ангелів-бунтівників), найкрасивіший із усіх ангелів, який захотів стати рівним Богові і виступив проти нього. Це одна точка зору. Існує й інший варіант. Архангел Люцифер був вигнаний до пекла і став Сатаною – головним дияволом. У Середні віки слова *Lucifer* та *Satan* стали синонімами.

Вираз *Ennemi du genre humain* має певне узагальнююче значення і своєрідне тлумачення суті Диявола для людей. Лексеми *Maudit, Malin* мають диференційні озна-

© Скрипник А., 2014

ки, які характеризують певні його властивості Диявола. Існують і інші назви, які можна віднести до архілексем концепта *DIABLE*: *"le Mauvais", le "Tentateur"* та вирази: *le prince de ce monde", "le prince des ténèbres", "le chef des démons", "le Maître de l'enfer".* Коло вжитку цих слів та виразів значно вужче за наведені вище лексеми.

Друге значення слова *diable* – це демон, злий дух. Інші слова, які актуалізують це поняття: *devil, demon, korrigan.* В цьому значенні лексема *"diable"* може позначати як Диявола у християнському розумінні так і злих духів язичницької релігії та народних вірувань.

Також слово *diable* вживається у переносному значенні на позначення людини: *petit diable* (неспокійна дитина), *bon diable* (молодчина), *pauvre diable* (бідолаха).

Важливе місце займає лексема *diable* у французьких фразеологізмах. Усі предметні фразеологізми з компонентом *diable* мають субкатегорію істоти.

Перша група фразеологізмів включає компонент *diable* з прямим значенням диявола: *méchant comme le diable* (злий як чорт); *possédé du diable* (одержимий дияволом); *suppôt du diable* (злодій, чорна душа); *suppôt du Satan* (злодій, чорна душа), *envoyer à tous les diables* (послати до чорта), *quand le diable y serait* (сам чорт тут замішаний) *c'est le diable et son train* (це небезпечна справа), *c'est les diable qui bat sa femme et marie sa fille* (мінлива погода), *il fait un froid du diable* (дуже холодно), *loger le diable dans sa bourse* (залишитися без копійки), *que le diable l'emporte* (чорт його забери), *se donner un mal de diable* (лізти геть із шкіри), *tenter le diable* (піддатися на спокусу), *tirer le diable par la queue* (бідувати)

Друга група представлена лексемами, які називають диявола, проте не пов'язують це поняття із релігійним концептом DIABLE. Диявол набирає певних фольклорних рис. Творення семантики цієї групи відбувається шляхом актуалізації сем, які відображають певні риси нечистої сили, що трансформуються в семи на позначення людини. Ці фразеологізми володіють високим рівнем антропоцентричності та виділяють людину за: зовнішніми ознаками (*grand diable; beau du diable*); за тимчасовою ознакою (*peigné à la diable*); за поведінкою (*avoir le diable au corps; petit diable; il est bien diable; sportif en diable*); за моральними якостями (*avoir le diable au corps; bon diable*).

Також лексема *diable* вживається у ролі вигуків або ж сполучних слів: *que diable!* (якого чорта!) *comment diable …* (ну і як це? (висловлює здивування)), *que diable allait-il faire dans cette galère?* (навіщо він у це ув'язався?)

Також це слово вживається у значенні "дурниця", що у певній мірі навіть протирічить суті концепта DIABLE: *dire le diable de qn* (наговорити дурниць, нагрубити комусь), *écrire à la diable* (писати як прийде в голову).

Відомі фразеологізми можуть виступати в ролі виразів-символів, тобто слова та вирази, які втратили своє первісне значення і позначають різні ідеї, пов'язані із символом Диявола. Часто ці вирази-символи режисери вибирають для назв фільмів. У "Енциклопедії французького кіно" [9] є близько 30 таких назв, наприклад: *Diable au cœur, Le Dieu et Le Diable, L'enfant du diable, J'ai serré la main du diable, Le diable s'habille à Prada, l'oeuvre de Dieu, la part du Diable, Diable et les dix commandements.* За задумом творців вони служать на позначення різноманітних ідей, відображених у фільмах: питань життя та смерті, нерозділеного кохання, перипетій долі, смислу людського буття, складності людських стосунків. Також у Франції в ролі слів-символів широко розповсюджені евфемізми, які утворені шляхом спотворення форми слова *Dieu* з метою табуювання, наприклад, *parbleu, morbleu, palsambleu, sacrebleu, sacredieu, tudieu, ventrebleu, vertubleu*. В цій функції на відміну від української мови, слово *diable* спотворюється рідко.

Отже, лексична структура концепта DIABLE представлена у вигляді лексико-семантичного поля, ядром якого є ім'я концепту – *diable* та спектр його заміщуючих номінацій. Структура периферії лексико-семантичного поля концепта DIABLE вибудовується по трьох лексичних рівнях. Перший рівень – це лексеми, які актуалізують поняття "демона", "злого духу". Другий – переносне значення слова diable на позначення людини, що набуває певних характерних "диявольських" рис. І на останньому рівні периферії концепта DIABLE знаходиться слово "*diable*", яке втратило свій первинний зміст і використовується для актуалізації понять, далеких від релігійного концепту DIABLE.

Результати даного дослідження відкривають перспективи для дослідження концептосфер "Божественне" и "Диявольске" у різноманітних лінгвокультурах, що представляє безсумнівний інтерес, оскільки людство завжди вірило у присутність вищих сил, які впливають на їх долі, що знаходило відображення у мові представників лінгвокультурної спільноти.

Список використаних джерел

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста / Л. Г. Бабенко, И. Е. Васильев, Ю. В. Казарин. – Екатеринбург: Издательство УрГУ, 2000. – 533 с.

2. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика / В. А. Маслова. – Минск: Тетра Системс, 2004. – 256 с.

3. Пименова М. В. Концепт как основная единица ментальности // Тезисы II международного конгресса "Русский язык: исторические судьбы и современность" / М. В. Пименова. – М.: МГУ, 2004. – С. 137 - 138.

4. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2001. – 191 с.

5. Селиверстова О. Н. "Когнитивная" и "концептуальная" лингвистика: их соотношение // Язык и культура. Факты и ценности. К 70-летию Юрия Сергеевича Степанова / О. Н. Селиверстова. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – С. 293–307.

6. Снитко Т Н. Предельные понятия в западной и восточной лингвокультурах / Т. Н Снитко. – Пятигорск: Изд-во ПГПИИЯ, 1999. – 158 с.

7. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М.: Академический проект, 2001. – 990 с.

8. Стернин И. А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры // Этнокультурная специфика языкового сознания / И. А. Стернин. – Сб. ст. – М.: Изд-во ИЯ РАН, 2000, – С. 97–112.

9. Bosseno M., Dehée Y. Dictionnaire du cinéma populaire français: Des origines à nos jours / M. Bosseno, Y. Déhee. – Paris, 2006 – 500 p.

Надійшла до редколегії 25.09.14

A. Skrypnyk, cand. of Philol., associated prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE CONCEPT DIABLE IN THE FRENCH LINGUOCULTURE

This article deals with the research of the verbalization modes of the concept of DIABLE in the French linguoculture. The author provides definitional characteristics of this concept, structures the vocabulary, representing the concept, analyzes the means of actualization of this concept in the French phraseology and provides a general description of the concept of DIABLE in the French linguoculture.

Key words: concept, sphere of concepts, language consciousness, verbalization, definitional characteristic, idiom, component structure, archiseme, loss of meaning, anthropocentrism.

А. Скрипник, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

КОНЦЕПТ DIABLE ВО ФРАНЦУЗСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ

Статья посвящена анализу средств вербализации концепта DIABLE во французской лингвокультуре. Приводятся дефиниционные характеристики данного концепта, структурируется лексика, репрезентирующая концепт, анализируются средства актуализации данного концепта во французских фразеологизмах и приводится общая характеристика концепта DIABLE во французской лингвокультуре.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, языковое сознание, вербализация, дефинициальная характеристика, фразеологизм, семная структура, архисема, десемантизация, антропоцентризм.

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81'271

Ольга Афанасьєва, канд. філол. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПОНЯТТЯ РИТУАЛУ В СОЦІОКОМУНІКАТИВНОМУ ВИМІРІ

Присвячено проблемі ритуалу як соціокомунікативної форми організації життя людської спільноти. У ній представлено поняття ритуалу у сучасних суспільних і мовознавчих науках та визначено основні семіотичні та прагмакомунікативні характеристики ритуалу як суспільного явища. Виділено основні типи ритуалізованої взаємодії та описано її комунікативні компоненти.

Ключові слова: ритуал, комунікація, суспільна практика, поведінка, символ, мова.

Питання, пов'язані із соціальною організацією комунікації та її формами постало наразі як одне з актуальних питань сучасного мовознавства. Однією з основних форм такої організації виступає ритуал, якому Г.Пеннер у Британській Енциклопедії дає таке визначення: "Ритуал – це виконання обрядових дій, передбачених традиціями або санкціонованих священиком. Ритуал є специфічним, демонстративним способом поведінки, характерним для будь-якого суспільства. Таким чином, можна розглядати ритуал як спосіб визначення або зображення людей" [17]. В інших словникових джерелах ритуал представлено як "історично сформовану форму неінстинктивної, передбачуваної, соціально-санкціонованої упорядкованої символічної поведінки, в якій спосіб і порядок виконання дій строго канонізовані і не піддаються раціональному поясненню в термінах засобів і цілей. З поняттям ритуалу тісно пов'язано такі поняття, як "церемонія", "обряд", "звичай", "етикет". Нерідко ці терміни використовуються як синоніми, проте робилися багаточисельні спроби їх розмежувати" [9]. Як зазначає В.В.Ємельянов, у сучасній культурі слово "ритуал" вимовляється так само часто, як і саме слово "культура". Кажуть, що ритуал – це обряд, ритуал – це магія, ритуал – основа всіх релігій, ритуал – це синонім етикету і хороших манер і що вся культура людства починається з ритуалу. Поняття ритуалу у повсякденній свідомості пов'язано зі святом і скорботою, з будь-якою церемонією, а якщо узагальнити, то це вибудовування подій життя в певному порядку і піклування про те, щоб цей порядок ніколи не порушувався [4, с.12-13]. З погляду етимології, "це слово прийшло до нас із санскриту, в якому є корінь **ар** – "приводити в рух, рухатися". Дієприкметник від цього дієслова **рита** як прикметник означає "відповідний, підходящий, правильний, праведний", як іменник – "закон (кругообертання всесвіту)", "порядок", "істина", "священний обряд" і "жертвоприношення" [там само, с.14].

Ритуал вивчався дослідниками-антропологами, етнографами, соціологами передусім як форма архаїчна, пов'язана з релігійними практиками, поняттям міфу, синкретичними формами культури (Р.Сміт, Е.Тейлор, Ж.Дюмезіль). Значний інтерес до ритуальних форм релігійного життя з позицій соціології вперше привернув відомий французький учений Е.Дюркгайм у своїй праці "Первісні форми релігійного життя". З погляду вченого, "цілком природно релігійні явища поділяються на дві фундаментальні категорії: вірування і ритуали. Перші – це стани громадської думки, вони існують в уявленнях; другі – це певні способи дії. Між цими двома видами чинників є та сама відмінність, що відрізняє думку від руху. Ритуали можуть визначатися й відрізнятися від інших людських діянь, зокрема моральних, тільки сутністю свого суб'єкта. Справді, моральне правило приписує нам достоту так само, як ритуал, способи дії, але такі, які адресуються суб'єктам різного роду. Отже, треба було б характеризувати об'єкт ритуалу, щоб отримати змогу характеризувати сам ритуал. Тож достеменну сутність цього суб'єкта виражає вірування. Одне слово, можна визначити ритуал, тільки спершу визначивши вірування" [3, с.36-37]. У цій же праці Е.Дюркгайм розробляє досить детальну класифікацію ритуалів, до яких відносить заборони, відтворювальні, поминальні та спокутні ритуали та обряди.

Зростання інтересу до дослідження ритуалу в різних культурах і в різні історичні епохи зумовило розгляд цього явища та його соціальних і культурних виявів в численних працях антропологічного, етнографічного, психологічного, культурологічного спрямування (А. ван Геннеп, Дж. Харрісон, В. Тернер, В. Уорнер, М. Дуглас та інші), із застосуванням різних наукових підходів, зокрема функціонального (Б.Маліновський) та структурного (К.Леві-Строс). Так, В.Тернер дає досить розлоге тлумачення та типологізацію ритуалу. З його погляду, ритуал – це стереотипна послідовність дій, які охоплюють жести, слова і об'єкти, виконуються на спеціально підготованому місці і призначаються для впливу на надприродні сили чи істоти в інтересах і цілях виконавців. Ритуали можуть бути сезонними, присвяченими культурно відміченому моменту перемін кліматичного циклу або початку такого роду діяльності, як посівна, жнива чи переміщення з зимових пасовищ на літні; ритуали можуть бути також залежними від обставин, викликаних критичними періодами в житті окремої людини або колективу. Ритуали з нагоди можуть бути, в свою чергу, розділені на церемонії життєвих переломів, які виконуються при народженні, повнолітті, шлюбі, смерті і т. п. для позначення переходу від однієї фази індивідуального життєвого циклу до іншого, і ритуали лиха, які виконуються для умиротворення або вигнання надприродних істот чи сил, які спричинюють хвороби, невдачі, серйозні тілесні пошкодження і т. п. Інші види ритуалів включають ритуали гадання; церемонії, які виконує політична влада для забезпечення здоров'я і народжуваності людей, тварин і зернових на її території; посвячення в жерці, в релігійні асоціації чи таємні товариства, а також ритуали, які супроводжують щоденні приношення їжі і питва божествам чи духам предків або і тим, і іншим [12, с.32].

Поступово учені включають до кола своїх інтересів і світські, соціальні ритуали. Таким чином, в сучасному потрактуванні, "з точки зору соціологів та етнографів, існує ритуал традиційної культури та ритуал сучасної соціальної групи; причому якщо в першому випадку ритуал становить основу поведінки і свідомості людини, то в другому ритуалізація поведінки можлива лише на короткий проміжок часу, а свідомість або зовсім не залучена в цей процес, або частково включена в нього для відпрацювання деяких комплексів. Ритуалізація

© Афанасьєва О., 2014

допомагає людині органічно існувати всередині своєї рідної культури, вбудуватися в систему соціальних відносин іншої культури; через ритуал осягаються таємниці соціальних ієрархій та субкультур. Революції відбуваються з метою подолання всього ритуального і звичного, але через короткий час їх вожді винаходять власні ритуали, які вкорінюються в суспільстві і спершу стають бажаними, а потім – надокучливими і не мають відгуку в душі. Тоді на зміну старим ритуалам приходять нові, і все повторюється спочатку" [4, с.17].

В іншому аспекті – культурологічному, міфопоетичному, фольклористичному – ритуал розглядали О.Потебня, О.Веселовський, В.Топоров та ін. Так, В.Топоров наголошує на основоположній ролі ритуалу в житті архаїчного суспільства: "Передусім необхідно окреслити загальний контекст ритуалу, взятого в його "сильній" позиції, тобто там і тоді, де і коли він реалізується в максимальній повноті й органічності включених до нього потенцій. Такою "позицією" для ритуалу можна вважати міфопоетичну, або "космологічну", епоху, яку визначають відповідним типом світогляду, світосприйняття, точніше – світопереживання, переживання світу в процесі контактів з ним, які реалізуються передусім через діяльність – як "наочно-практичну", так і "теоретичну" [11, с.9].

Наразі питання ритуальних форм у в організації суспільного життя розглядаються в аспекті комунікативної лінгвістики, соціолінгвістики, лінгвокультурології, медіалінгвістики, зокрема у працях таких учених, як Е.Гофман, Д.Карей, див. також [10]. Розмаїття підходів до вивчення ритуалу та його значущості в суспільному житті, зокрема у комунікативному аспекті, тлумачення сутності та визначення характерних ознак цього явища зумовлює потребу у синтезі основних теорій ритуалу в соціокомунікативній площині та виділенні на цій основі його сутнісних ознак, що і є основною метою нашої наукової розвідки.

Так, аналіз поглядів на сутність та роль ритуалу в житті суспільства дозволив виділити наступні його характерні ознаки:

Суспільний простір ритуалу та механізми переходу як взаємодії світів.

Як зазначалося вище, перші основоположні форми існування ритуалу були визначені його культовими функціями. Визначальними для сучасних підходів до вивчення ритуалів є запропонований Е.Дюркгаймом поділ на сфери світську та сакральну: "Усі відомі релігійні вірування, прості чи складні, мають один і той самий спільний характер: вони припускають класифікацію чинників, реальних чи ідеалістичних, що її собі уявляють люди, на два класи, на два протилежні роди означених двома різними термінами, що їх досить добре передають слова "світський" та "святий". Поділ світу на дві частини – одну святу і другу світську – такою є відмінна риса релігійної думки [3, с.37]. Водночас учений звертає увагу на переходи між цими світами та відносини між ними, аж до антагонічних, які забезпечує ритуал. На його думку, релігійні вірування – це уявлення, які виражають сутність святих речей і стосунків, що їх вони підтримують чи то одні з одними, чи то з мирськими речами, а ритуали – це правила поведінки, які приписують, як людина має поводитися зі святими речами [там само, с.39-40]. Водночас Е.Дюркгайм наголошує на суспільному вимірі ритуалу: "Суто релігійні вірування завше властиві якійсь визначеній спільності, яка сприймає їх і виконує ритуали, з якими вона згодна. Ці ритуали не тільки сприймаються індивідуально всіма членами спільноти, а й є гуртовим явищем, утворюючи з нею єдине ціле" [там само, с.43]. А. ван Геннеп поглиблює цю думку щодо взаємодії двох суспільно-ідеологічних вимірів ритуалу розробленою ним теорією переходів. Він вважає, що "між мирським і сакральним світом несумісність така велика, що перехід з однієї групи до іншої не може відбуватися без проміжного випробувального терміну. (…) На магічно-релігійній основі створені особливі спільноти, і переміщення з однієї в іншу набуває характеру особливого переходу. У наш час перехід позначається певними обрядами, такими як хрещення, посвячення в сан і т.п." [1, с.8]. Учений поділяє ці ритуали переходу на ритуали відділення, переміщення та об'єднання. В іншій площині розглядає цю взаємодію Дж.Е.Харрісон, пов'язуючи в історичній перспективі архаїчний ритуал і драму як вид мистецтва, представляючи ритуал як магічну драматизацію реальності: "У ритуалі, бажана річ, така як воскресіння, розігрується, а в мистецтві вона відображається. (...) Давнє мистецтво і ритуал не тільки тісно пов'язані, вони не тільки взаємно пояснюють та ілюструють один одного, але, як ми зараз знаємо, вони насправді виникають із спільного людської імпульсу" [16]. *Отже, у цій основоположній історико-культурологічній перспективі ритуал визначається як культовий, релігійний вид діяльності, який забезпечує перехід, взаємодію людського, (суспільного та індивідуального) і сакрального.*

Ритуал як форма діяльність та суспільна практика.

Розгляд функцій ритуалу у ширшій соціальній перспективі дозволив ученим виділити суспільну, колективну домінанту у функціонуванні ритуалу. На цьому наголошував, зокрема, Б.Маліновський, який розглядав зв'язок соціального інституту і ритуалу, включаючи туди і магічні практики [8, с.138-139]. Посилаючись на міркування Робертсона-Сміта та Дюркгейма, він робить такий висновок: "Тому, що ранній культ і ритуал – що можна побачити в тотемізмі, магії та багатьох інших звичаях – близько пов'язані і з практичними справами, і з духовними запитами, то між соціальною організацією і релігійною вірою повинен існувати такий же близький зв'язок. (…) Згідно Дюркгайму, … "релігійне" тотожне "соціальному"" [11, с.24-25].

Зв'язок поняття ритуалу і діяльності присутній і в самій етимології цього терміну. Так, аналізуючи семантику поняття ритуалу у давніх мовах і культурах, В.Топоров зазначає, що в одному випадку ритуал, обряд означається як діяльність, діло, тобто як результат дії, а в іншому випадку ритуал позначається як прийнятий порядок, звичай, правило, закон [11, с.25]. Дослідник зауважує: "Можна вважати, що ритуал був основною, найбільш яскравою формою суспільного буття людини ii головним втіленням людської здатності до діяльності, потреби в ній. У цьому сенсі ритуал потрібно розуміти як прецедент будь-якої виробничо-економічної, духовно-релігійної та суспільної діяльності, їх джерело, з якого вони розвинулись, (…), головна сфера реалізації соціальних функцій колективу" [там само, с.17].

Таким чином, ритуал потрактовується як особливий вид суспільної практики, який має спрямування до організації спільноти у різних соціальних інститутах.

Ритуал як символічна поведінка

Іншим виміром ритуалізованої діяльності є її поведінковий вимір. Так, формулюючи основні завдання свого дослідження, Б.Маліновський виділяв таке – потрібно вияснити чи відрізняються соціальні контексти раціональної й емпіричної поведінки від контекстів ритуальної і культової поведінки [8, с.28-29]. У сучасній соціальній антропології поведінковий вимір ритуалу стає одним із основних. Так, американський соціолог і соціальний

антрополог В.Уорнер вважає, що "ритуали – незалежно від того, чи є вони в людський поведінці формальними і експліцитними або ж неформальними й імпліцитними, – символічно встановлюють значення та соціальні цінності тієї частини світу, в яку включена група. Вони можуть бути зосереджені навколо об'єкта природного середовища (наприклад, води або їжі), якоїсь частини соціального порядку (наприклад, родини чи статусу, зокрема, статусу правителя) або – на надприродному рівні – навколо значень і цінностей, атрибутованих богу. Сакральні ритуали можуть суміщати в собі відразу всі три аспекти; наприклад, священна церемонія тотемізму виражає значення і цінності тварин, що належать до природного середовища, значимість сім'ї та клану, а також цінності і значення, приписувані тотемічним божествам [13, с.257-258]. Дослідник розрізняє сакральний і секулярний ритуали і виділяє чотири групи форм символічної поведінки людей: сакральний ритуал; ритуал, який поєднує в собі сакральні і секулярні елементи; секулярний ритуал, орієнтований на співтовариство, яке перебуває за межами даної асоціації, виконує функцію інтегрування його у великий світ; секулярний ритуал, спрямований на саму спільнота, що виконує функцію її консолідації [там само,с.274 и наст.].

Ці думки поділяють і розвивають інші дослідники. Так, Р.Фірт розуміє під ритуалом певні встановлені дії, які відбуваються з метою вплинути на дійсність, мають символічний неемпіричний характер і, як правило, соціально санкціоновані. Р. і К Берндт визначають ритуал як обряд, магічний або релігійний, який є стилізованою і символічною дією, причому дія це виконується для досягнення певних цілей в земному або потойбічному житті. У визначенні В.Фукса, ритуал – це соціально регульована, колективно здійснювана послідовність дій, які не породжують нової предметності і не змінюють ситуацію в фізичному сенсі, а переробляють символи і ведуть до символічного зміни ситуації. На думку Дж. і А. Тодорсонів, ритуал – це: 1) культурно стандартизований набір дій символічного змісту, який виконують в ситуаціях передбачуваних традиціями; 2) символічна поведінка, повторювана в певні періоди часу, що виражає в стилізованій явній формі певні цінності або проблеми групи (або індивідуума) [4, с.15]. *Отже, ритуал як певний тип суспільно визначеної поведінки корелює в такій перспективі з поняттям комунікативної поведінки, адже йдеться про символічну форму спілкування з природними та надприродними силами та сутностями, з членами власної спільноти та іншими спільнотами і соціальними інститутами.*

Ритуал як знак

"Чи повинен я нагадувати, що всяке міфологічне мислення, всі ритуали складаються з перетворення чуттєвого досвіду засобами семіотичної системи? Що причини, за якими різні суспільства вибирають для використання деякі природні продукти (а це, в свою чергу, призводить до створення особливих звичаїв) або ж від них відмовляються, залежать не тільки від притаманних цим продуктам властивостей, але також від наданого їм символічного значення?" – так К. Леві-Строс окреслив семіотичну природу ритуалу [5, с.103- 104]. Ю.Лотман розглядає ритуальні форми поведінки як знакові, починаючи з тварин, у яких значущі форми поведінки протистоять незначущим, а. значуща поведінка має ритуалізований характер, а також має характер діалогів [7, с.33].

Знаковість ритуалу виявляється в предметному, вестиментарному плані, тощо. Такими знаковими атрибутами є природні чи створені людиною об'єкти, споруди, маски, татуювання, ритуальний одяг. Як зазначає Е.Гофман, сигнали зовнішнього вигляду повідомляють нам також про тимчасовий ритуальний стан індивіда: зайнятий він офіційної громадської діяльністю, працює, або віддається неофіційними розвагам; чи він переживає чи ні нову фазу в сезонному, або у всьому життєвому циклі і т. п. Манерами можна назвати сигнали виконавця, які в даний момент попереджають нас про ту роль у взаємодії, яку він має намір грати в ситуації, що скоро настане [2, с.25]. Ю.Лотман зауважує, що у суспільствах, де типи одягу строго підкоряються традиції або ж диктуються календарними змінами – в будь-якому разі, не залежать від лінійної динаміки і свавілля людської волі, – може бути дорогий й дешевий одяг, але немає моди. Більш того, в подібному суспільстві чим вище цінується одяг, тим довше його зберігають, і навпаки, чим довше зберігається – тим вище цінується. Таке, наприклад, ставлення до ритуального одягу голів держав і церковних ієрархів [7, с.74]. Дослідники навіть доходять висновку про паралелізм мовленнєвої і ритуальної діяльності як знакової [6, с.36].

Водночас потрактування сутності ритуального символу залежить від його референції: "Хоча є загальна згода щодо символічного характеру ритуалу, немає згоди щодо відношення до ритуалу як символу. Ритуал часто описується як символічне вираження реальних соціальних відносин, статусу, або ролі осіб в суспільстві. Ритуал також описується як такий, що відноситься до трансцендентної, надприродної (духовним) реальності і вищих цінностей спільноти" [17].

З нашого погляду, ритуал може і має бути описаний в термінах знакової системи, причому йдеться про полісеміотичний характер такого опису аж до залучення параметрів культурного синкретизму.

Ритуал як комунікація.

Інтерес до ритуалу як способу спілкування виник передусім у зв'язку з появою праць Е.Гофмана, де вперше увагу було привернуто до комунікативного виміру ритуальних форм організації суспільного життя і саме поняття ритуалу набуло чітко вираженого світського характеру. "Я використовую термін "ритуал", – пише вчений, – тому що ця діяльність, хоча і є неофіційною і світською, являє собою спосіб, в який людина повинна охороняти і створювати символічне приховане значення для своїх дій в безпосередній присутності об'єкта, який має особливе значення для неї" [15, с.478]. При цьому, як зазначає Е.Ліч, на ділі відбувається те, що учасники будь-якого ритуалу спільно переживають комунікативний досвід – одночасно через безліч різних сенсорних каналів; вони діють відповідно до впорядкованої послідовністю метафоричних подій всередині територіального простору, яке само було облаштовано так, щоб забезпечити метафоричний контекст даної ігрової дії. Вербальні, музичні, хореографічні та візуально-естетичні виміри – всі вони, ймовірно, повинні бути компонентами сукупного послання. Коли ми приймаємо участь в такому ритуалі, то отримуємо всі ці послання одночасно, "згущаючи" їх в єдиному досвіді, який описується як "присутність на весіллі" або "присутність на похоронах" і т.д. [6, с.53]. Для опису такого спільного комунікативного досвіду дослідник використовує метафору оркестру: "Саме такого роду "згущення" і асоціації я маю на увазі, коли говорю, що виконання оркестрової музики до певної міри дає нам корисну умовну модель того, що відбувається в ході будь-якого ритуалу" . [там само, с.54].

Д.Карей, розглядаючи основні підходи до визначення комунікації, позначає їх як трансмісійне і ритуальне бачення комунікації: "Обидва визначення випливають багато в чому як із світської культури, так і з релігійної царини, хоча вони відносяться до дещо різних сфер релігійного досвіду. (…) Ритуальне бачення комунікації … на сьогоднішній день є найстаршим – настільки давнім, що словники помістили його в список під позначкою "архаїчний". У ритуальному визначенні, комунікація пов'язана з такими терміна-

ми, як "обмін", "участь", "об'єднання", "спілкування" і "наявність спільної віри". Це визначення використовує давню ідентичність і спільні корені термінів "спільність", "спілкування", "співтовариство" і "комунікація". Ритуальне бачення комунікації спрямовано не в бік поширення повідомлень в просторі, але в напрямку підтримки спільноти в часі; це не акт розповсюдження інформації, а наявність спільних переконань і вірувань. Якщо архетипний випадок спілкування згідно з трансмісійним баченням є поширення повідомлень у просторі з метою контролю, архетипний випадок ритуальної комунікації є священною церемонією, що приваблює людей до взаємного спілкуванні та об'єднання" [14, с.12, 15]. *Отже, основою ритуалу можна вважати його комунікативну реляційну, об'єднавчу функцію, яка визначає такі його параметри, як комунікативна ситуація, правила спілкування, комунікативні ролі, суспільні смисли.* Вважаємо, що вивчення ритуалу у соціокомунікативному аспекті є актуальною перспективою подальших досліджень, передусім в аспекті визначення лінгвопрагматичних особливостей його копмонентів та механізмів функціонування.

Список використаних джерел

1. Ван Геннеп А. Обряды переходов. Систематическое изучение обрядов / Арнольд ван Геннеп. – М. : Восточная литература, 1999. – 198 с.
2. Гоффман И. Представление себя другим в повседневной жизни / Ирвин Гофман. – М. : КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 2000. – 304 с.
3. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя. Тотемна система в Австралії / Еміль Дюркгайм. – К. : Юніверс, 2002. – 423 с.
4. Емельянов В. В. Ритуал в древней Мессопотамии / Владимир Владимирович Емельянов. – СПб. : Азбука-классика; Петербургское Востоковедение, 2003. – 320 с.
5. Леви-Стросс К. Структурная антропология / Клод Леви-Стросс. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 512 с.
6. Лич Э. Культура и коммуникация: Логика взаимосвязи символов. К использованию структурного анализа в социальной антропологи / Эдмунд Лич. – М. : Восточная література, 2001. – 142 с.
7. Лотман Ю. М. Семиосфера / Юрий Михайлович Лотман. – СПб. : Искусство–СПБ, 2000. – 704 с.
8. Малиновский Б. Научная теория культуры / Бронислав Малиновский. – М. : ОГИ, 2005. – 184 с.
9. Ритуал – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_culture/621/%D0%A0%D0%98%D0%A2%D0%A3%D0%90%D0%9B.
10. Ритуал в языке и коммуникации : сб. ст. – М. : Знак, 2013. – 496 с.
11. Топоров В. Н. Мировое дерево: Универсальные знаковые комплексы / В Топоров. – М : Рукописные памятники Древней Руси, 2010. – Т. 2. – 496 с.
12. Тэрнер В. Символ и ритуал / Виктор Тэрнер. – М. : Наука, 1983. – 277 с.
13. Уорнер У. Живые и мертвые / Уильям Уорнер. – М. ; СПб. : Университетская книга, 2000. – 671 с.
14. Carey J. W. Communication as culture. Essays on Media and Society / James W. Carey. – New York. ; London : Rutledge, 2009. – XXVII. – 206 p.
15. Goffman E. The Nature of Deference and Demeanor / Erving Goffman // American Anthropologist. – 1956. – № 58. – P. 473–502.
16. Harrison J. E. Ancient Art and Ritual [Електронний ресурс] / Jane Ellen Harrison. – Режим доступу: http://www.gutenberg.org/files/17087/17087-h/17087-h.htm
17. Ritual. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.britannica.com/EBchecked/topic/504688/ritual.

надійшла до редколегії 25.09.14

O. Afanasyeva, cand. of Philol., assist prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE NOTION OF RITUAL IN SOCIAL AND COMMUNICATIVE TERMS

The article is devoted to the ritual as social and communicative form of human society organization. It presents the concept of ritual in modern social and linguistic sciences and determines the basic semiotic, pragmatic and communicative characteristics of ritual as a social phenomenon. The author identifies the main types of ritualized interaction and describes its communicative components.

Keywords: ritual, communication, social practice, behavior, symbol, language.

О. Афанасьева, канд. фвлол. наук, ассист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ПОНЯТИЕ РИТУАЛА В СОЦИОКОММУНИКАТИВНОМ ИЗМЕРЕНИИ

Посвящена проблеме ритуала как социокоммуникативной формы организации жизни человеческого общества. В ней представлено понятие ритуала в современных общественных и языковедческих науках и определены основные семиотические и прагматкоммуникативные характеристики ритуала как социального явления. Выделены основные типы ритуализованного взаимодействия и описаны его коммуникативные компоненты.

Ключевые слова: ритуал, комунікація, суспільна практика, поведінка, символ, мова.

УДК 811.111.25

Ніна Марченко, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СОЦІАЛЬНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНИЙ СТАН

Розглядається вплив соціального чинника на історичний розвиток німецької мови. Зміни, які відбуваються у мові чинниками розвитку суспільства. Водночас діалекти німецької мови, які все частіше використовуються у процесі спілкування, демонструють риси архаїчності. Попри це, носії мови їх усвідомлено вживають у своєму мовленні задля власної ідентифікації та порозуміння з іншими. Сучасні тенденції появи новітніх утворень на всіх рівнях мови виявляють труднощі в їхньому сприйнятті та розумінні, що є причиною тенденцій до збіднінння мови.

Ключові слова: динамічний, статичний, діахронічний, синхронічний, мова, суспільство, мовні відносини, позамовний чинник.

Мовознавчі дослідження, розпочаті в XIX ст., сформували та закріпили порівняльно-історичні студії мов, в основі яких були порівняльний, етимологічний, типологічний методи дослідження, зовнішня та внутрішня реконструкція тих або інших складових мови і т.д. І якщо друга половина XX ст. переважним чином позиціонувала себе з дослідженнями мови на рівні структур, метою яких була цілковита систематизація мовних одиниць заради стандартизації тієї або іншої літературної мови, то в XXI ст. мовознавчі студії все частіше і частіше звертаються до розгляду питань стану тієї або іншої мови, яка перебувала і перебуває під впливом дії позамовних чинників. ***Актуальність*** студії полягає в тому, що в ній зосереджується увага на єдності статичного і динамічного явищ у процесі розвитку будь-якої мови індивідуума, під впливом позамовних чинників розвитку суспільства як у минулому, так і в сьогоденні. ***Мета*** дослідження полягає у розгляді ролі впливу суспільного чинника на стан та динаміку розвитку сучасної німецької мови. ***Об'єктом*** дослідження є суспільні чинники впливу на мовні явища в історичному минулому, на певні особливості сучасного стану німецької мови та на певні

© Марченко Н., 2014

аспекти динаміки її розвитку. ***Предметом*** дослідження є взаємозв'язок німецьких діалектів і стандартизованої німецької мови у життєдіяльності сучасного німецькомовного суспільства у контексті взаємовпливу на рівні "людина – мова – суспільство", що зумовлює поєднання синхронічних та діахронічних аспектів мовознавчих досліджень німецької мови.

Жодна мова у світі не є гомогенною мовою, оскільки вона володіє варіативністю парадигматичних та синтагматичних зв'язків, обумовлених діахронічними та синхронічними аспектами розвитку мови. Мова змінюється не лише на всіх мовних рівнях, а й на рівні своїх варіативних моделей. У сфері власного функціонування мова індивідуума ніколи не характеризувалася статикою, навпаки – характеризувалася динамікою у своєму розвиткові й у своєму стані, оскільки ота трансцендентність мислення індивідуума протиставлялася трансцендентальності його ж таки мислення, що в сукупності відповідало усвідомленню і розумінню індивідуума своєї здатності думати й говорити, користуючись при цьому відомими назвами. А завдяки своєму асоціативному мисленню індивідуум спроможний іменувати щось нове або ж перейменовувати відоме, тому було визначено, що будь-яка мова на будь-якому етапі свого розвитку "утворює єдність статичного і динамічного" [7, с.375]. Парадоксальне твердження, що немовби й суперечить логічному мисленню індивідуума, однак відповідає істині його еволюційного розвитку, а отже, стану й розвитку його мови. Без мови, без мислення індивідуума не можна уявити ані його еволюцію, ані еволюцію його мови. Отож, час від часу виникає запитання: Чи є історія будь-якої мови та її сучасний стан статичним явищем, чи навпаки, динамічним, або ж еволюційним? Адже більшість сучасних мовознавчих досліджень намагаються розглядати мову як явище, що вже відбулося, і як явище, що постійно змінюється. Прикладом можуть послужити дві найновітніші монографії германістів К.-Х. Гьотерта (нім. "*Deutsch: Biografie einer Sprache*", 2010) та У. Мааса (нім. "*Was ist Deutsch? – Die Entwicklung der sprachlichen Verhältnisse in Deutschland*", 2012), в яких автори прагнуть дати відповіді на запитання: "Що ж це таке – німецька мова?". Науковець К.-Х. Гьотерт, досліджуючи історію німецької мови задля того, аби знайти відповідь на запитання щодо причин сучасних проблем у сфері функціонування німецької мови, ставить зустрічне запитання: "Чи можна історію німецької мови розглядати як біографію? І чи взагалі доречне таке порівняння життя людини з мовознавчими проблемами? І що можна очікувати в майбутньому від такого взаємозв'язку?" [11, с.17]. Дослідник мови У. Маас стверджує те, що не можна розглядати історію німецької мови у форматі "біографічного епосу", а лише у форматі розвитку *мовних відносин* / відносин у мові (нім. "*die Entwicklung der sprachlichen Verhältnisse*") [12, с.15] в історичному минулому того або іншого народу. Таким чином, необхідно вивчати мовні відносини і на сучасному етапі розвитку мови. Метафоричне порівняння історії мови зі життєписом людини і з поняттям "відносини" із галузі соціології та міжкультурної комунікації вибудовує відносно нову паралель розуміння історії мови того або іншого народу. Адже кожна людина має свою біографію, написану нею самостійно у хронологічному і локальному вимірах, а "біографія", або ж історія народу, потребує у тих же самих вимірах великої кількості індивідуумів у мікро- та макромоделях суспільного буття. Щоб нині не говорили про роль тієї або іншої особистості в історії того або іншого народу, але всі усвідомлюють те, що історія народу й історія країни творилася і твориться народом. Так само й мова – формувалася, стверджувалася й розвивалася завдяки тому ж таки народові і заради екзистенції відносин у суспільстві в цілому і мовних відносин у ньому, зокрема. Необхідними умовами такого явища і такого процесу є існування трьох чинників життєдіяльності будь-якого суспільства (табл. 1):

1) їхня індивідуальна та соціальна дія індивідуумів;

2) існування контактів між індивідуумами на різних соціальних рівнях;

3) їхня взаємодія між собою та між іншими соціальними групами й іншими спільнотами, наслідком чого вибудовуються відносини на міжособистісному, суспільному та міжкультурному рівнях.

Таблиця 1

Мова і суспільство у взаємодії з індивідуумом

Індивідуальна та соціальна дія індивідуума	► Контакти між індивідуумами	► Взаємодія індивідуумів на соціальному рівні
↕	↕	↕
Мовна дія / мовлення	Мовні контакти / мовні зв'язки	► Мовна взаємодія
↓	↓	↓
Мовна комунікація /спілкування	Мовні відносини	► Міжкультурна комунікація

Усі складові життєдіяльності суспільства і суспільств – *контакт / зв'язок → дія → взаємодія → відносини* – послуговуються мовою, за допомогою якої вибудовуються – *мовна дія / мовлення → мовні контакти / мовні зв'язки → мовна взаємодія → мовні відносини / мовне спілкування / мовна комунікація*, що, в свою чергу, потребує визначеного соціального й етнічного поля функціонування мови і відповідно діяльності людини на таких рівнях:

1) на *індивідуальному рівні* (свідомість / самосвідомість індивідуума), що включає в себе родинні традиції, які ґрунтуються, насамперед, на традиціях та звичаях певної спільноти на певній території, на її віруваннях, на її уявленнях про дійсність, на дотриманні історично сформованих родинних цінностей;

2) на *суспільному* (*об'єднавчому*) *рівні* (суспільна свідомість певної спільноти), що включає в себе національну / етнічну / спільну для усіх ідею, характеризується традиціями та звичаями народу, містить моральні цінності, етнологічні характеристики та риси народу, етнографічні ознаки тієї або іншої спільноти;

3) на *рівні культури етносу* (функціонують певні правові норми й правила у структурно-суб'єктивній взаємодії "індивідуум – мова – суспільство" відповідно до культури мови, функціонує літературна мова, яка не завжди є рівнозначним поняттям стандартизованій чи уніфікованій мові) позиціонує себе в межах культурного надбання того або іншого етносу;

4) на *рівні взаємодії* як засобу взаємозв'язків індивідуумів на мікро- та макрорівнях (міжособистісний зв'язок, колективна взаємодія, взаємодія між спільнотами), що є традиціоналізованими, тобто такими, які послуговуються історично сформованими взаємозумовленими діями та шляхами взаємодії безпосередньо на рівні мови та суспільних відносин;

5) на *рівні можливостей реального світу на мікрота макрорівнях* (індивідуальний та суспільний), який,

передусім, тісно пов'язаний як з матеріальним буттям індивідуума, так і з матеріальним буттям певного суспільства і який, чи не найтісніше, перебуває під впливом різного роду чинників буття суспільства / суспільств та індивідуума / індивідуумів.

Таблиця 2

Етнічне та соціальне поля функціонування мови індивідуума

1. На індивідуальному рівні	2. На суспільному рівні	3. На рівні культури етносу		
1.1. Свідомість / самосвідомість	2.1. Суспільна свідомість / історична пам'ять	3.1 Матеріальний чинник буття індивідуума / суспільства	3.2. На рівні взаємодії індивідуумів / суспільств	3.3. Функціонування мови на рівні культури мови / культури мовлення
1.1.1. Родинні традиції, родинні цінності, уявлення про дійсність, вірування	2.1.1. Етнічна / національна ідея, традиції і звичаї народу, моральні цінності народу			

П'ять найважливіших рівнів, в межах яких існує індивідуум, функціонує суспільство, в межах яких утверджувалася й розвивалася мова кожного етносу як один із головних чинників його ідентифікації, в межах яких вона і нині функціонує, своєрідна для кожного народу. Отож, мова як головний засіб спілкування є загальним концептом для індивідуума, а мова індивідуумів як головний ідентифікатор для цілої спільноти індивідуумів є індивідуальним концептом для цілого народу. Мова людини на мікро- і макрорівнях є сутністю і явищем буття індивідуума, групи індивідуумів та суспільства і визначається індивідуальними та суспільними, або ж загальними, ознаками свого буття. Якраз історія кожної мови демонструє індивідуальні ознаки, в той же час, для кожної сучасної мови притаманними є тенденції до загального концепту. Кожна мова має "два хронологічних виміри – сучасний та минулий" [14, с.9], в яких вона досліджується 1) як система та її стан у певному проміжку часу та 2) як процес – що детерміновано у мовознавстві як синхронічні та діахронічні аспекти дослідження мови [6, с.19]. В. Шмідт стверджує, що "поняття синхронії та діахронії з методологічної точки зору необхідно відносно чітко розрізняти, проте така диференціація не завжди відповідає дослідженням мови, оскільки кожен стан мови є динамічним, є станом мови у русі і водночас кожен період у розвитку мови характеризується статичністю, бо є структуризованим і систематизованим, що з свого боку вимагає і уможливлює використання синхронічного та діахронічного методів дослідження мови. Стабільність і варіативність як поняття незмінності та видозміни і як суттєві ознаки мови утворюють діалектичну єдність, яку позначають поняттям динамічної єдності" [13, с.29]. Звичайно, аналізуючи сучасний стан мови та її розвиток у минулому можна помітити тенденції її розвитку й у майбутньому. Такі тенденції простежуються на прикладі будь-якої мови, а особливо на прикладі історії німецької мови та її сучасного стану, оскільки всі мовні явища минулого і сучасного тісно пов'язані насамперед з впливом на них позамовних чинників, а нині вже можна стверджувати й те, що суспільні явища були головними чинниками історії творення мови, її утвердження і її сучасної екзистенції у теперішньому стані, а також є визначальними чинниками її розвитку в майбутньому. Усе той же видатний німецький філолог В. Шмідт ще у 60-ті рр. XX ст. наполягав на концепції розгляду мови як суспільного явища, зазначаючи, що "мова і мовленнєва комунікація є суспільними явищами лише у поєднанні з позамовними чинниками, тому їх передусім потрібно розуміти і описувати у взаємозв'язку з історією, культурою, економікою, правом, релігією. Історія мови, як і вся історія, є частиною історії суспільства…, оскільки мова та мовна комунікація пов'язана з історією розвитку людини за такими принципами:

1) за принципом взаємодії, коли суспільний характер мови трансформується у дійсність у взаємозв'язку з діяльністю людини;

2) за принципом сутності мови, коли відбувається об'єктивація свідомості індивідуума, відбувається кодифікація суспільного досвіду, суспільних традицій та суспільних цінностей" [13, с.17-18].

Кожна мова є гетерогенною, що проявляється у її різноманітних варіантах, які, в свою чергу, визначаються поширенням у просторі тих або інших мовних одиниць (напр., у формі діалектів) та суспільною сферою їх використання (напр., у формі соціолектів). Нині ж відомо, що діалекти були первинними у творенні будь-якої сучасної мови, адже вони розвивалися та стверджувалися упродовж своєї мовної історії. Будь-яка сучасна кодифікована мова існує відносно короткий проміжок часу (переважним чином – з початку XX ст.), що зумовлено, насамперед, 1) розвитком економічних відносин у суспільстві (конвеєрне виробництво друкованих одиниць – газет, журналів, книг тощо та потреба в інженерах, які б працювали на індустріалізованих підприємствах), а також 2) усвідомленим рівнем здобуття освіти у тому ж таки суспільстві, яке потребувало великої кількості індивідуумів, які не тільки "споживають" друковану та іншу вироблену продукцію, а й завдяки своєму рівню освіченості створюють нові матеріальні блага, таким чином, розбудовуючи кожне суспільство, його культуру і розвиваючи іншого індивідуума. Прикладом може послужити історичний розвиток України та Німеччини. Потужний розвиток освіти ("зарання українського шкільництва" [5, с.289]) та інших видів мистецтва середньовічної Київської Русі прославив давньоруську державу по всьому світові, бо вже в XII ст. на українських теренах побутувало прислів'я: "Солодкий є медяний сік і цукор, але солодший від обох є книжний розум" [5, с.289], окрім того, освітній рівень населення сприяв економічному зростанню та укріпленню давньоруської феодальної держави. Відомо, що фіксація будь-якого прислів'я означає те, що воно існувало тривалий проміжок часу, спочатку в усному мовленні індивідуума, а згодом, як усталена мовна одиниця, стає набутком фіксованих джерел, що підтверджує лише історичні свідчення про ранній розвиток освіти на території Київської Русі. Однак, подальша геополітика сусідніх держав у різні часи мала на меті зниження рівня освіти українства, віддалила книжну (церковнослов'янську) мову від народної, що також вплинуло у певні хронологічні зрізи не лише на хід історії країни, а й на розвиток української мови в історичному минулому та на її теперішній стан (напр., процеси полонізації та русифікації). А німецька мова, яка у книжному варіанті у середньовічні часи перебувала під впливом латини, вже на етапі пізнього Середньовіччя у різних центрах розвитку книжництва та

церковного шкільництва розпочала фіксацію своїх мовних одиниць на мові, якою розмовляли на тій чи іншій території упереміжку з латинськими словами, тому з діахронічної точки зору німецька мова як літературна мова у письмовій та усній формі основується на мовних формах певних локальних діалектів, що мають спільні графічні риси, в цілому, проте не завжди спільну фонологічну інтерпретація, зокрема, що й стало причиною появи та укріплення значної кількості діалектів на німецькомовній території. І якщо стандартизація та уніфікація української мови, яка в своїй основі мала здебільшого фольклорну основу, відбувалася під впливом національно-визвольного руху наприкінці XIX та на початку XX ст., попри те, що українська мова була зрозумілою для усіх українців, бо існувала вона, здебільшого, в усній формі, тобто в народному середовищі, хоч і на території різних державних утворень, то ці ж процеси у німецькій мові відбувалися з об'єднавчою метою німецькомовних земель в єдину державу, в якій має існувати одна уніфікована мова [13, с.145], однак діалекти на німецькомовній території збереглися і розвивалися й надалі, оскільки вони теж існували в усній формі і теж лише в народному середовищі, оскільки індивідуум "бажав" розмовляти й спілкуватися зрозумілою для нього мовою. Попри те, що у середині XX ст. на німецьких теренах провадилася інша політика – політика цензури [13, с.165] і не тільки в суспільному житті НДР чи ФРН, а й у мовній політиці, діалекти продовжували "свою ходу" в життєдайності суспільного життя і знову ж таки, передусім, в усній формі. На території України відбувалися інші процеси: під гаслом підвищення освітнього рівня, підвищення рівня культури мови українців, а саме – з метою утвердження літературної мови як єдиного "зрозумілого" засобу спілкування на тлі укріплення так званої "дружби народів" провадилася свідомо чи несвідомо нав'язана русифікація української мови, яка набула дуже уніфікованого стану, що навіть, певною мірою, почала відрізнятися від літературної мови. Що пояснюється віяннями часу, тобто пристосуванням до сучасного бурхливого технологічного розвитку. Однак буття і діяльність українця на індивідуальному рівні навіть у сукупності з іншими індивідуумами, переважним чином, усвідомлено демонструвало, передусім, свою приналежність до етнічної культури, її традиційність в українському побутуванні і, особливо, в мові, де перевага віддавалася в усному спілкуванні місцевим діалектам як головному чиннику виокремлення індивідуума від інших. Відповідно, місцеві діалекти мають чітко виражений етнічний характер у представленні як традиційної національної культури, так і найновітнішої, переплетеної з давніми етнічними елементами. І якщо індивідуум говорить літературною мовою, то на фонологічному рівні можна розпізнати, мешканцем якого краю він є. А у Німеччині, як стверджують мовознавці, наприкінці XX ст. діалекти німецької мови "набули відносно нового статусу" у форматі друкованої продукції, оскільки переважна кількість регіональної преси виходить на діалекті тієї чи іншої місцевості, почали друкуватися також книги на місцевих діалектах, а художні фільми "рясніють" не тільки діалектними лексемами, а й соціолектами та регіоналізмами, що викликає певні труднощі розуміння мови у німецькомовних носіїв. Напр., молодь не завжди розуміє діалектні форми, а люди старшого віку – молодіжну лексику. Із огляду на колишній стан розвитку німецької мови і німецької держави, коли Німеччина як єдина країна не існувала, а існувала у межах великої кількості роз'єднаних у окремі держави країн, можна пояснити існування великої кількості діалектів на німецькомовних теренах, однак екзистенція різнобарвної палітри соціолектної лексики на фоні діалектів у молодіжному середовищі пояснюється спрямованістю молоді на емоційно-психологічному рівні вирізнитися не тільки від людей старшого віку, а й вирізнятися у колі своїх однолітків. І такий емоційно-психологічний аспект в асоціативному уявленні та сприйнятті несхожості одних індивідуумів стосовно інших або ж групи індивідуумів стосовно іншої групи та виокремлення одних стосовно інших існував у свідомому чи несвідомому утворенні, сприйнятті та використанні мовних одиниць в історичному минулому. І якщо в минулому відбувалося виокремлення певних спільнот у межах певних територіальних одиниць, то нині цей процес відбувається у межах певних соціумів. Отож, німецька мова є щонайменше гомогенною мовою, оскільки її можна розглядати не лише у плані територіально-географічних діалектних форм (діалектизми та регіоналізми), а й у плані соціальної варіативної диференціації (соціолекти). Таке усвідомлення сучасного стану мови спричинює інтенсивний розвиток соціолінгвістичних досліджень мови і не лише стосовно соціолектичних структуролізованих систем у мові, а насамперед, стосовно позамовних чинників впливу на появу регіоналізмів та соціолектів у мові, навіть попри те, що теперішні соціолінгвістичні студії інколи вважають "продовженням діалектології", а у головних завданнях соціолінгвістів вбачають дослідження "систематичної коваріації між мовними структурами та соціальними структурами" (нім. "*Kovariation*", анг. "*covariation*") [15, с.252].

Будь-яка мова є динамічною системою у своєму статичному стані, оскільки мова змінюється, розвивається, певною мірою навіть удосконалюється… і, водночас, як зазначають мовознавці, зазнає процесу збідніння, однак її соціальна функція як найголовнішого засобу спілкування залишається незмінною константою. Позамовні чинники впливу на мову завжди були спричинені, передусім, міграцією народів, контактами між ними, які впливають на всі сфери діяльності людського суспільства, а така "взаємодія спричинює зміни", як зауважував Ю.О. Жлуктенко [4, с.44]. Тому у німецькомовному середовищі нині з'явився ще один "різновид" німецької мови – "Kanakdeutsch", якою користуються німецькі громадяни чужоземного походження і мовні одиниці якої детермінують як соціолекти. Відомо, що закономірності мовних змін характеризуються, по-перше, стабільністю та тривалістю існування структури однієї мови, тобто наявністю статичних ознак у мовних явищах, які все ж таки характеризуються динамічністю, що пояснюється змінами у мові, однак, такі зміни не спроможні відбуватися швидко, а саме – за допомогою "ривків", оскільки будь-який "ривок"призводить до того, що так звана "оновлена форма слова чи оновлена синтаксична конструкція" не може відразу "прижитися" у мові, і потребує певного проміжку часу задля сприйняття її індивідуумом та задля її функціонального використання. Зміни у формі "ривків" у мовленні індивідуума демонструють явище збідніння і мови, і мовлення, і відповідно процесу спілкування, тому мова досить-таки швидко здатна втрачати свою головну функцію засобу спілкування за такого стану речей, коли один не розуміє іншого, коли адресата і адресанта (суб'єктів комунікації) може замінювати якийсь технічний пристрій. Прикладом може послужити уривок із книги американського фізика та програміста німецького походження Йозефа Вайценбаума, який працював над темами дослідження штучного інтелекту, розробив програму "Еліза", за допомогою якої комп'ютер спілкувався з людиною. Ще у 1976 р. світ побачила його праця "Computer Power and Human Reason" (укр. "Могутність комп'ютера та інтелект людини"), в якій він уперше не тільки оприлюднив діалог комп'ютерної програми "Еліза" та людини, а й розкритикував штучний інтелект та застерігав про небезпеку розгляду "комп'ютера як непередбачуваного знаряддя". Ось невеликий діалог з книги:

Людина: Усі чоловіки однакові!

Еліза: Яким чином?

Людина: Вони роблять нас божевільними.

Еліза: Можете навести приклад.

Людина: Так! Ну ось, ідея цієї розмови походить від мого друга.

Еліза: Ідея – від вашого друга?

Людина: Він каже, що я часто буваю в пригніченому настрої.

Еліза: Мені дуже шкода чути від вас, що ви в пригніченому настрої.

Людина: Це так! Я – нещаслива!

Еліза: Гадаєте, що ця розмова допоможе вам не почуватися більше нещасливою?

Людина: У будь-якому випадку, мені потрібна допомога. Так! Саме так!

Еліза: А що для вас означає отримати допомогу?

Людина: Напевно, я хотіла б навчитися находити спільну мову зі своєю матір'ю.

Еліза: Розкажіть більше про вашу матір [16].

Читаючи цей діалог людини і комп'ютера, побудованого за всіма законами логічного мислення людини, чи можемо ми говорити про мовленнєву діяльність, мову і мовлення відносно обох суб'єктів спілкування? Аналізуючи мовлення комп'ютера і людини, бачимо, що комп'ютер говорить запрограмованими, логічно побудованими структурами мови людини, а мова людини у своєму наповненні виглядає більш природною, а не штучно-синтетичним утворенням, згідно визначення І. Дзюби, побудованого лише за правилами. Технологічний прогрес "живу" сутність основного засобу ідентифікації людини і її спілкування перетворив у систему інформаційно-логічних мов, що сприяє процесу деградації людини, оскільки людина перестає творчо мислити. Хоча, напевно, на початковому етапі розвитку математичної лінгвістики передбачалося, що всі її надбання будуть використовувати на поміч людині, наприклад, при укладанні словників. Адже, як відомо, машинну мову створювали, насамперед, для подання інформації індивідууму в зручному для нього вигляді, а не для того, щоб комп'ютер спілкувався з людиною, і не для того, щоб така машинна мова виступала мовою-посередницею при машинному перекладі, "досягненням" якого можна вже вважати просте небажання вивчення іноземних мов тим же індивідуумом, оскільки комп'ютер здатен перекладати для неї майже всі тексти, виражені не тільки в друкованих символах, а й у звуковому варіанті мови.

По-друге, системність змін мови полягає в тому, що під час втрати у момент мовлення того або іншого елементу мови він може бути заміненим іншим елементом і не завжди кращим, який з часом просто зникне з мовлення носія мови і з його мови, і навіть з певних фіксованих джерел. Наприклад, це – так звані "модні" слова. Заміна одного елементу мови частково впливає на інший елемент, який з ним був тісно пов'язаний, тоді і відбувається так звана "ланцюгова реакція" у змінах мови. Напр., у давньоверхньонімецькій мові більшість граматичних категорій виражалася здебільшого за допомогою морфологічних формотвірних елементів, а не синтаксичних, а у сучасній німецькій мові морфологічні форманти уніфіковані, а синтаксичний компонент визначається шляхом свого розташування у реченні, тобто потрібно одночасно порівнювати морфологічні та синтаксичні мовні компоненти. Водночас, як зазначає Л.А. Булаховській [1, с.88], "у мові, з більшим або меншим успіхом, найчастіше тільки пристосовувалося до нових потреб думки її давнє, віками закріплене надбання, як лексичне, так і морфологічне", що змінювало своє семантичне значення у зовнішній номінативній формі, а у внутрішній формі залишалося таким самим, а це лишень підтверджує зміни мислення індивідуума задля "пристосування старого змісту до потреб нового світогляду" [1, с.88], а отже, ще раз підтверджує вплив позамовного чинника на зміни, що можуть відбуватися у мові. По-третє, прогрес та регрес у розвитку мови, обумовлений тим, що кожна мова в своєму розвитку вдосконалюється з метою пристосування до потреб сучасного суспільства (напр., нім. "*Sprachökonomie*", укр. "*економія" у мові*"). На думку У. Буссе та Х.-І. Зольмса, сучасна літературна німецька мова в своєму історичному розвиткові пройшла шлях "від латини до емансипованого письмового варіанту мови народу" і "сучасні зміни у мові спричинені, насамперед, впливом позамовних чинників" [10, с.108]. Окрім того, мова, яку М. Хайдеггер метафорично детермінував як "дім буття" індивідуума, як спосіб його мислення та спілкування, як місце, в якому живе індивідуум, ще залишається, згідно твердження В. Гумбольдта, відображенням власного "світогляду" кожного індивідуума [10, с.87]. І таким відображенням світогляду німецькомовного носія є діалект тієї місцевості, де він народився і виріс, тому певною мірою так звана літературна мова зазнає змін, а його рідний діалект залишається без змін. Сучасний мовно-соціологічний поділ німецької мови на рівні "літературна мова – розмовний варіант німецької мови – діалект" не має чітко визначених меж, проте його можна умовно класифікувати таким чином:

– дихотомія: діалект – літературна мова

– трьохвимірний поділ: діалект – мова повсякденного вжитку – стандартизована мова

– чотирьохвимірний поділ – базовий діалект – рухливий, або змінюваний, діалект – мова повсякденного вжитку – стандартизована мова.

У. Маас здійснив таку диференціацію сучасного стану німецької мови з погляду на мовні, етнічні та політичні взаємозв'язки у функціонуванні мови, коли, по-перше, відбувається функціонування мови на формальному рівні (літературна / письмова мова, яка є єдиною, нормованою для всіх її носіїв, по-друге, мова функціонує на неформальному рівні (розмовний варіант німецької мови, який перебуває під впливом діалектних форм, визначених на регіональному рівні, проте розмовний варіант німецької мови належить до літературної її мови. – М.Н.), по-третє, мова функціонує на особистісному рівні (нім. "*intimes Register*") у формі діалектів, який визначає здебільшого усне мовлення, що на регіональному рівні диференційовано як використання місцевих говірок (нім. "*die lokal differenzierten "tiefen" Dialekte*") [12, с.55-56] (регіоналізмів. – М.Н.). І такі мовні відносини є характерними для всієї німецькомовної території, стверджує німецький науковець У. Маас [12, с.81]. М. Кронхаус наголошує на тому, що певні так звані новітні мовні утворення (а це не лише неологізми як новітні лексичні одиниці, а й певні зміни у семантиці, граматиці та синтаксисі тієї або іншої мови. – М.Н.) викликають у певної частини людей негативну реакцію, в іншої ж частини, навпаки, позитивну, яка вважає при цьому, що те або інше новітнє утворення у мові є "привабливою іграшкою", яка здатна оновити мову на емоційному рівні у форматі як використання, так і сприйняття цієї мовної одиниці. "Отож, використання новітніх утворень у мові залежить 1) від віку носія мови, 2) від рівня освіти, 3) від професії, 4) від соціального статусу в суспільстві", зауважує науковець [9, с.86]. Отакі характеристики є головними критеріями визначення ознак суспільних чинників у бутті суспільства і в процесі функціонування сучасних мов. Водночас, використання діалектних форм на тій або іншій місцевості характерно для всіх соціальних груп, незважаючи навіть на освітній рівень, а особливо, на сучасному етапі функціонування німецької мови. Напр., під час політичного ток-шоу чи

під час виступу перед виборцями будь-який політик буде використовувати діалектизми, регіоналізми та соціолекти, аби привернути до себе увагу та продемонструвати і своє приналежність до народних мас. Відомо також і те, що з часів Якоба Грімма (кінець ХУІІІ ст. – початок ХІХ ст.) сформувалася думка, що літературною мовою може бути лише її письмова форма, а усна форма – розмовний варіант мови та місцевий діалект, якими розмовляли в минулі часи "на селі" неосвічені селяни, – є меншовартісною та зіпсованою мовою [3, с.99-111]. Як ми розуміємо, у часі така оцінка повністю нівелювалася у свідомості індивідуума. На сучасному етапі функціонування мови така точка зору не може вже вважатися гуманною та й взагалі науковою, оскільки якраз розмовний варіант мови безумовно вважається "останньою метамовою" індивідуума [10, с.47], за допомогою якої він як індивідуум не тільки спілкується, не тільки демонструє форму власного реального існування свідомості, а й форму свідомості суспільства, що й доповнює погляд В. Гумбольдта з ХІХ ст. поглядом з наступних століть відносно ролі мови як соціального феномену та суспільного явища. Окрім того, спілкуючись рідною мовою – діалектом, незалежно від рівня освіти, індивідуум почуває себе й усвідомлює себе вільним, відділеним від так званої "робочої рутини" спілкування літературною мовою у формі канцелярської мови, яка все більше і більше нагадує мовні штампи. На думку Г. Хаармана, ще з епохи Середньовіччя для більшості європейських народів притаманна "суспільна свідомість, орієнтована на мову кожного народу" [10, с.25], попри те, що цей спосіб відношення до світу індивідуума в подальші часи (а це і кінець ХІХ ст., і середина ХХ ст., і початок ХХІ ст. – М.Н.) значною мірою політизували. А мова кожного народу є його етнічним ідентифікатором, є виразником його культури, що має свою історію, своє сьогодення і має мати своє майбуття. З огляду на історичний шлях розвитку німецької мови та на її сучасний стан можна дійти висновку, що тенденції в мові відбуваються під дією впливу як зовнішніх, так і внутрішніх чинників розвитку суспільства – у глобальному та локальному вимірі. Обидва ці виміри мають подвійний вплив на мову – вплив позамовних та внутрішньомовних чинників на зміни у мові, одним з головних яких є суспільний чинник впливу, який чинить певний тиск і на внутрішньомовні зміни у мові (напр., часткове нівелювання форм артикля у сучасному мовленні; узуальне використання німецькомовними носіями та тими, хто оволодіває мовою, англіцизмів у всіх сферах діяльності людини; а також частотне використання діалектів у літературних творах та художніх фільмах). І якщо внутрішні процеси розвитку мови, переважним чином, демонструють дві його еволюційні складові, згідно слів Л. Булаховського, а саме – "диференціацію та інтеграцію" мовних явищ [2, с.264] у процесі функціонування мови, то певні сучасні позамовні чинники "нав'язують" лише інтеграційні процеси у змінах для сучасного розвитку мови, що не завжди служить її збагаченню, а навпаки спричинює її збіднiння. Однак кожен етнос відрізняється від іншого, насамперед, своєю мовою, і своєю культурою, тому, як і будь-який етнос, так і будь яка мова "вимагає" існування тих ідентифікуючих чинників у життєдіяльності свого народу, спроможних відрізняти її від інших народів, оскільки "мовна територія фактично є культурною територією" [8, с.192] проживання того або іншого народу, тобто головним виразником того або іншого етносу.

Список використаних джерел

1. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Л. А. Булаховський. – К. : Рад. шк., 1956. – 248 с.
2. Булаховський Л. А. Загальне мовознавство / Л. А. Булаховський.// Вибр. пр. : у 5 т. / Л. А. Булаховський. – К.: Наук. думка, 1975. – Т. 1. – 495 с.
3. Жирмунский В. М. История немецкого языка / В. М. Жирмунский. – М. : Высш. шк., 1965. – 406 с.
4. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти / Ю. О. Жлуктенко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1966. – 135 с.
5. Крип'якевич І. Велика історія України від найдавніших часів / І. Крип'якевич. – К. : Глобус, 1993. – Т. 1. – 352 с.
6. Марченко Н. В. Історичний аспект наукових досліджень німецької мови / Н. В. Марченко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2007. – Вип. 22, ч. 2. – С. 12–20.
7. Семчинський С. В. Загальне мовознавство / С. В. Семчинський. – К. : АТ "ОКО", 1996. – 392 с.
8. Bynon Th. Historical Linguistics / Th. Bynon. – Cambridge : University Press, 1996. – 310 p.
9. Kronhaus M. Sprachverfall und Sprachpflege / M. Kronhaus // Die Macht der Sprache. – München : Langenscheidt Verlag, 2008. – S. 85–89.
10. Duden Deutsch – Englisch – Europäisch: Impulse für eine neue Sprachpolitik. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich ; Dudenverlag, 2002. – 384 s.
11. Göttert K.-H. Deutsch: Biographie einer Sprache / K.-H. Göttert. – Berlin : Ullstein Buchverlage, 2011. – 400 s.
12. Maas U. Was ist Deutsch? Die Entwicklung der sprachlichen Verhältnisse in Deutschland / U. Maas. – München : Wilhelm Fink Verlag, 2012. – 532 s.
13. Schmidt W. Geschichte der deutschen Sprache / W.Schmidt. – Stuttgart : S. Hirzel Verlag, 2004. – 410 s.
14. Schweikle G. Germanisch-deutsche Sprachgeschichte im Überblick / G. Schweikle. – Stuttgart ; Weimar : Verlag J.B. Metzler, 2002. – 283 s.
15. Vater H. Einführung in die Sprachwissenschaft / H. Vater. – München : Wilhelm Fink Verlag, 2002. – 336 s.
16. Brockhaus AG. – 2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.brockhaus.de

Надійшла до редколегії 25.09.14

N. Marchenko, cand. of Philol., associated prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOCIAL FACTOR IN THE HISTORY OF THE GERMAN LANGUAGE AND ON THE PRESENT DAY

The article deals with the social factor of the influence on the history of the German language in the movement of the interconnection "society – language" and its influence on the German language in the present time. This process could be seen as the problem of international and local dimensions for all languages. The modern linguistically picture in German demonstrates at firstly the tendencies to use of dialects both local or regional dialects and social dialects to perceive and to understand other people. At the same time, the modern linguistically formations were not being perceived and understood by the all members of society.

Key words: dynamic, static, diachronic, synchronistic, language, society, linguistically relations, extralinguistic factor.

Н. Марченко, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

СОЦИАЛЬНЫЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ РАЗВИТИЯ

Рассматривается влияние социального фактора на историю немецкого языка. Современные изменения в языке обусловлены, в первую очередь, влиянием экстралингвистических факторов. Все чаще в речи говорящего на немецком языке используются диалекты немецкого языка, которые демонстрируют архаичные формы языка, сформированные в течении длительного периода времени. Индивидуум использует их с целью собственной идентификации и взаимопонимания с другими членами общества. В тоже время, современные языковые образования во всех сферах языковой деятельности демонстрируют некоторые проблемы их восприятия и понимания, что становится причиной обеднения языка.

Ключевые слова: динамический, статический, диахронический, синхронический, язык, общество, языковые отношения, экстралингвистический фактор.

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІНОЗЕМНА ФІЛОЛОГІЯ

Випуск 1(47)

Статті подано в авторській редакції.

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та електронні носії не повертаються.

**Формат 60x84$^{1/8}$. Ум. друк. арк. 6,5. Наклад 300. Зам. № 214-7258.
Вид. № Іф2. Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний.
Підписано до друку 30.12.14**

**Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 3222; (38044) 239 3172; тел./факс (38044) 239 3128
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
http: vpc.univ.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02**